מצמור שיר
ב'

תוכנית ייחודית לחינוך המוסיקלי בחמ"ד

חמ"ד
בית חינוך כמשפחה

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על החינוך המוסיקלי

מזמור שיר ב'
קובץ של שירי
תפילה,מסורת,פיוטים וחגים
תוכנית יחודית לחינוך המוסיקלי
בחמ"ד

עופר טוריאל- מפמ"ר מוסיקה
איילה רייכרט- מפקחת ארצית למוסיקה בחמ"ד
רונית יעקובי- מדריכה ארצית
לאה אולשר- מלחינה ומשוררת

מהדורה ניסויית תשס"א -2001

ניתן להשיג את הקלטת עם השירים והמנגינות
אצל הגב' לאה אולשר בטלפון:
052-786661 ,08-8559579

תוכן ענינים:

ע"י לחיצה על העמוד הרצוי תוכלו לראות את הדף

פתיחה	4
הוראות השימוש בחוברת	5
"אדון עולם"	6
"שאלה של התחלה"	11
"אדון הסליחות"	13
"בראש השנה"	18
"תורה אורה"	24
"מעוז צור"	26
"מעוז צור"	30
"מעוז צור"	33
"נדליק נרות"	36
"עבדים היינו"	40
"מזרה ישראל"	43
"ואף על פי כן"	47
"ירושלים קול מלאך"	51
"ויחזקם"	55
"אני מאמין"	61

"מזמור שיר" חלק ב'

תוכנית ייחודית לחינוך המוסיקלי בחמ"ד

"מזמור שיר" *חלק ב'* היא תוכנית ייחודית בחינוך המוסיקלי אשר נכתבה במיוחד עבור בתי הספר בחמ"ד. בחוברת זו מוגש קובץ של שירי תפילה, מסורת,פיוטים וחגים, ישן לצד חדש המומלצים ללימוד בבתי הספר בשיעורי המוסיקה ובכלל.

מן הראוי שכל התלמידים בבתי הספר הממלכתיים-דתיים,ובאחרים, יכירו את השירים שבתוכנית ***"מזמור שיר"***, ובאמצעותם יחזקו ויפנימו את האמונה בקב"ה.

שירים אלה יהוו חלק בלתי נפרד מן הרפרטואר בחינוך המוסיקלי, דרכו ילמדו התלמידים את שפת המוסיקה, מרכיביה והשלכותיה בשירה, בתנועה ובנגינה על פי גישת ***"מוסיכף"*** , המשלבת גישות רבות בצורה ייחודית אשר מוכיחה את עצמה בכל בתי הספר בה היא מיושמת .

גישת ***"מוסיכף"*** כשמה כן היא, חינוך מוסיקלי חוויתי, גדוש הנאה וחדוות יצירה. אחת ממטרותיה החשובות ביותר של גישת ***"מוסיכף"*** היא להביא לאיזון מלא בין כלל היסודות של המוסיקה תוך שילוב שיוויוני בין יסודות אלה ובתוכם נגינה, זמרה, האזנה פעילה ויצירתיות.

התוכנית ***"מזמור שיר"*** המובאת כאן מושתת על היסודות המוסיקליים של גישת ***"מוסיכף"*** והכוונה היא שהשימוש בה יעשה הן על ידי המורה למוסיקה והן על ידי המורה הכוללת, תוך שיתוף פעולה פורה ומפרה בניהן.

בהצלחה, בהנאה ובכיף לכולם!

איילה רייכרט
מפקחת ארצית על החינוך המוסיקלי
בחמ"ד

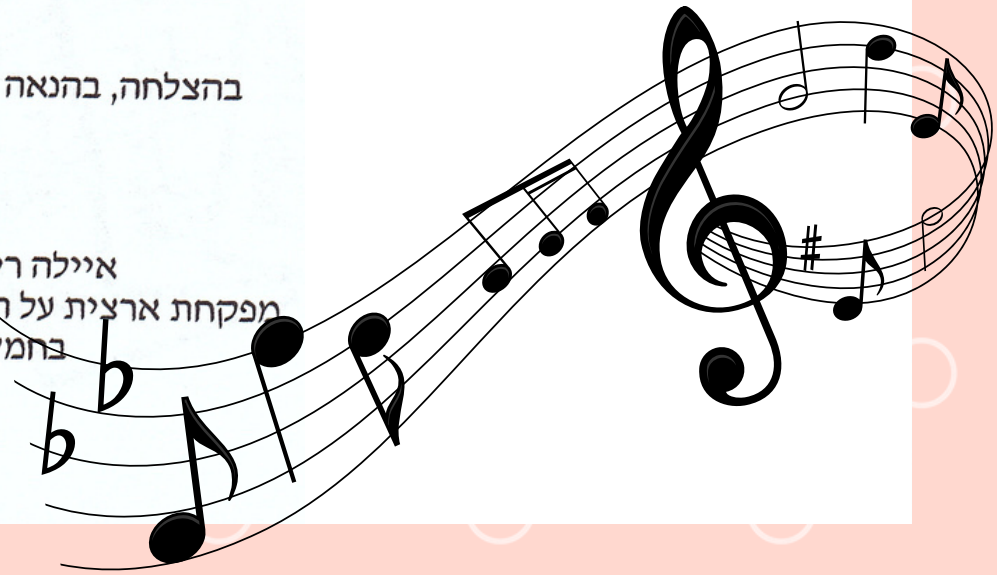

הוראות השימוש בחוברת

חוברת זו מיועדת הן למורים למוסיקה והן למורים כוללים. השימוש בחוברת יעשה ברמות מקצועיות שונות בהתאם למטרות שונות כמו שיעור, טקס וכדי ובהתאם לרמת הידיעות של התלמידים שכבת הגיל, והאמצעים הטכניים והלוגיסטיים העומדים לרשות המורה במוסד החינוכי.

סדר השירים ומגוון הפעילויות המוצעות בחוברת אינו מחייב והוא ניתן לשינוי בהתאם למטרות ולמשימות להן מייעדים כל שיר ושיר.

הפעילויות המובאות בחוברת זו הן בבחינת הצעות בלבד. הרעיונות המובאים בה מהווים פתח למגוון עשיר של פעילויות נוספות אשר המורים והתלמידים, אחד, יכולים לפתח ולהציע.

מומלץ מאוד לנצל את העקרונות ואת הפעילויות המוצעים בחוברת גם בשירים שאינם כלולים בחוברת ושיש עניין ללמדם או לעסוק בהם בצורה זו או אחרת.

החוברת מיועדת לתלמידים בגילאים שונים, ניתן ליישמה בהתאם לרמות העשייה המתאפשרות בכל גיל וגיל.

מורים המעונינים להשתלם או להרחיב את ידיעותיהם בגישת **"מוסיכף"** ברמות בסיסיות ובשלבים הדרגתיים של העבודה החינוכית (גילאי גן, א' ו- ב') ייפנו לערכת ההדרכה **"מוסיקל"**.

בחוברת זו נרשמו הסברים למונחים המוסיקליים המוזכרים בה. הסברים מקיפים ומעמיקים יותר, בניסוח פשוט ומובן לכל, ניתן למצוא במלון **"מוסיקל"**.

לתוכן העניינים

לחצו לשמיעת השיר

אדון עולם

לפי נוסח יהודי ג'רבה

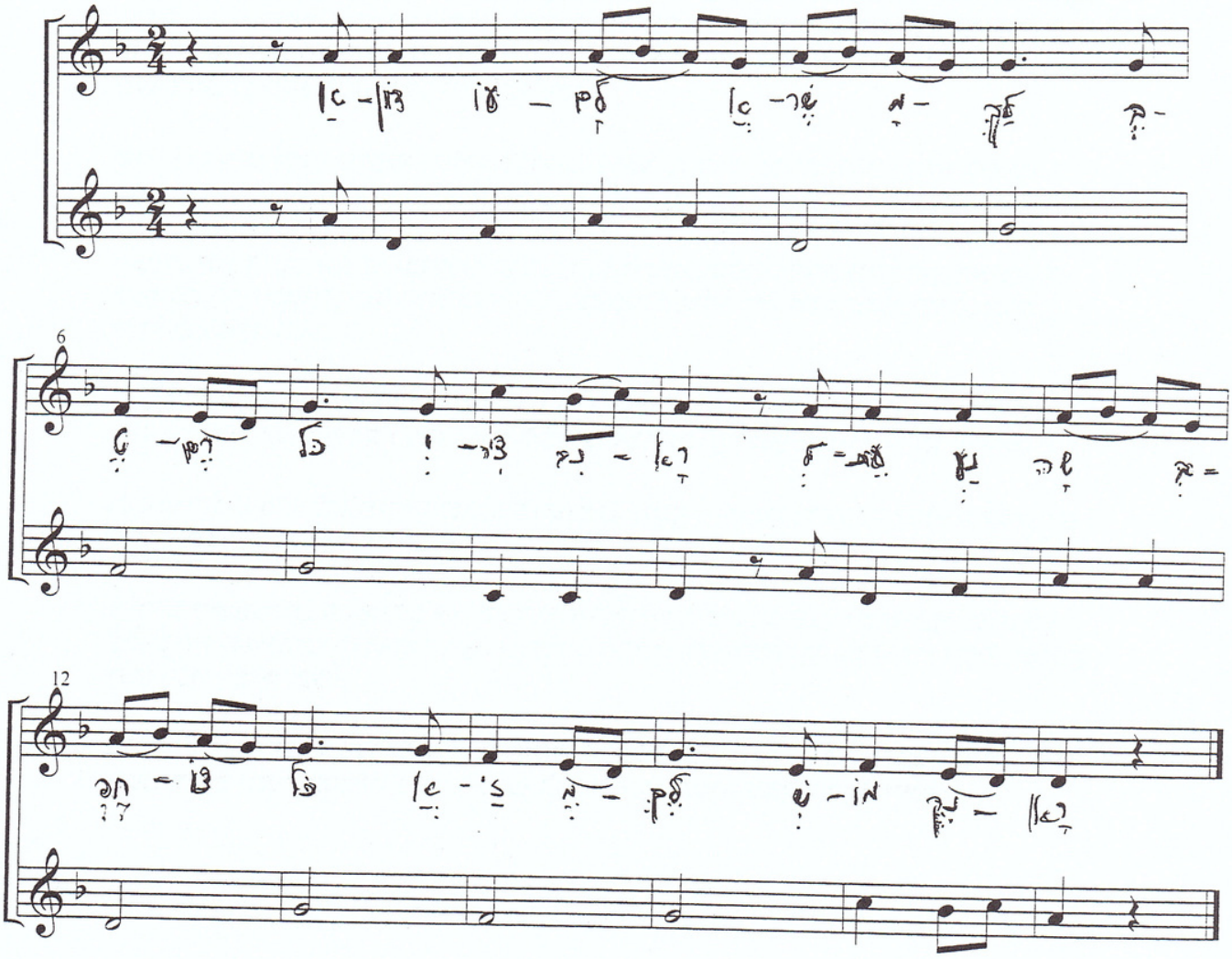

אדון עולם אשר מלך
לעת נעשה בחפצו כל
ואחרי ככלות הכל
והוא היה והוא הוה
והוא אחד ואין שני
והוא ראשון והוא אחרון
בלי ראשית בלי תכלית
בלי ערך בלי דמיון
בלי חיבור בלי פרוד
והוא אלי וחי גואלי
והוא נסי ומנוסי
והוא רופא והוא מרפא
בידו אפקיד רוחי
ועם רוחי גוייתי
במקדשו תגל נפשי
ואז נשיר בבית קדשי

בטרם כל יצור נברא:
אזי מלך שמו נקרא:
לבדו ימלוך נורא:
והוא יהיה בתפארה:
להמשילו להחבירה:
לכל חומר ולכל צורה:
ולו העוז והמשרה:
בלי שנוי והתמורה:
גדול כח וגבורה:
וצור חבלי ביום צרה:
מנת כוסי ביום אקרא:
והוא צופה והוא עזרה:
בעת אישן ואעירה:
אדון לי ולא אירא:
משיחנו ישלח מהרה:
אמן אמן שם הנורא:

לתוכן העניינים

מאפיני השיר:

* שיר זה מושתת על הנוסח העתיק של שירת תהילים,כפי שהושר בפי יהודי ד'רבה, שנהוג לכנות צורה זו של שירה בשם "פסאלמודיה" (פסאלם – Psalm הוא המונח האנגלי למזמור ולתהילים)

[ד'רבה הוא אי הממוקם בדרום מזרח תוניס. בתקופות קדומות שימש האי כמרכז מסחרי פניקי חשוב ביותר. על פי המסורת היהודית במקום ההתיישבות היהודית במקום ויש הגורסים שהיהודים הראשונים הגיעו לשם עוד בתקופת שלטונו של המלך שלמה ושם נקימו את "הרובע הגדול". מסופר על משפחה של רבנים, אשר נסו מירושלים, בשנת 70 לספה"נ תוך שהם נושאים עמם את אחד משערי המקדש אל האי ג'רבה. יש המאמינים ששער זה נמצא בבית הכנסת הנקרא "יוצא הדופן" (אל גאריבה) הממוקם ב"רובה הקטן", שבמרכז האי.

מרבית האוכלוסייה היהודית הייתה של כהנים, ללא כל לוויים. יש המאמינים שהלווים קוללו על ידי עזרא כאשר מיאנו להיענות לבקשתו לשלוח לוויים לישראל (ראה עזרא ח', ט"ו) וכולם מתו. תולדות היהודים באי ג'רבה כוללים שלוש פורענויות גדולות נגדם: במאה ה- 12 תחת שלטון האלמוהאדים, בשנת 1519 תחת השלטון הספרדי ובשנת 1943 תחת השלטון הנאצי. במאות ה- 19 וה- 20 סיפקו ישיבות יהדות ג'רבה רבנים וסופרים רבים לקהילות שבצפון אפריקה. בשנת 1946 התגוררו בג'רבה קרוב ל- 5000 יהודים אולם חלקם הגדול עלה לישראל (חלקם מתגורר במושבאיתן).]

* השיר מתחלק לשני חלקים סימטריים שכל אחד מהם מתחלק לשני פסוקים סימטרים גם הם.

* החלק הראשון מסתיים בתחושת מתח (שאלה) על הצליל "לה" שהוא צליל "הדומיננטה" (הצליל החמישי של הסולם, הנחשב לחשוב ביותר אחרי צליל היסוד ומושך אליו).

* החלק השני כמעט זהה לחלק הראשון מלבד חמשת צליליו האחרונים, המביאים לפתרון המתח בצורת "תשובה" המסתיימת בצליל היסוד "רה".

* מנעד הפסוק הראשון (בשני החלקים, כמובן, כיון שהם זהים בחלק זה של השיר) צר מאד ומקיף שלושה צלילים בלבד (*סול-לה-סי במול המהווים מנעד של טרצה קטנה*), ומקנה תחושה של דיבור או מלמול המעטר את הצליל "לה" משני צדדיו. סגנון כזה של שירה, המזכירה דיבור, נקרא "רצ'יטטיב".

* מעניין שכל החלק הראשון בנוי על מהלך מתמשך המקשט את הצליל "לה", בפסוק הראשון באופן צפוף ואילו בשני באופן רחב יותר. למרות זאת באמצע החלק יש עצירה על הצליל "סול", היוצר מתח גובר. עצירה זו מופיעה שתי פעמים במהלך שני המשפטים המוסיקליים (תיבות 4 ו- 6 בשני החלקים).

לתוכן העניינים

* המלודיה תואמת את מבנה הטכסט והיא בנוייה משני משפטים מוסיקליים המתחלקים לשניים:

<u>משפט מוסיקלי ראשון:</u>
אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא

<u>משפט מוסיקלי שני:</u>
לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא

* חשוב לזכור שמשפט מוסיקלי כולל שני משפטים מילוליים כרגיל (שאלה ותשובה).

* השיר גדוש ב"נוימות" של שניים או שלושה צלילים.

* בקשר בין מלה וצליל נהוג להבחין בין שלוש אפשרויות של התאמת צלילים להברות:

1. מצב "סילבי" שבו על כל הברה יש צליל אחד (כמו בתיבה הראשונה של השיר).
2. מצב "נוימטי" שבו על כל הברה יש שני צלילים (כמו בתיבות 3, 5 ו- 7 בכל משפט מוסיקלי) או שלושה צלילים (כמו בתיבה השנייה של כל אחד מושני המשפטים המוסיקליים).
3. מצב "מליסמטי" שבו על כל הברה יש מארבעה צלילים ומעלה. בשיר זה אין "מליסמות".

* קל לזהות את מיקום ה"נוימות" בשיר לפי הקשתות המחברות את הצלילים הקשורים לאותה הברה.

* מעניין לשים לב לעובדה שעל אותה המנגינה בדיוק יש נוימה של שלושה צלילים (בתיבה השנייה) ונוימה של שני צלילים (בתיבה שאחריה).

* שני המשפטים המוסיקליים אינם מתחילים מתחילת תיבה אלא עם "אקדם" של שמינית, המקדימה את קו התיבה ולכן אינה מודגשת. מצב זה אופייני לשפה העברית שברוב מילותיה הטעם (ההדגשה) נופל על ההברה האחרונה (כמו במילים "אדון", "לעת"). ניתן לבדוק זאת בהמשך השיר גם במילים "אשר", "מלך", "יציר", "נברא", "אזי", "שמו", "נקרא".

לתוכן העניינים

הצעות לדרכי עבודה:

* תוך כדי האזנה לשיר התלמידים יסמנו את תבניות המקצב החוזרות על עצמן. דרך זו של לימוד השיר מאפשרת לתלמידים להאזין לשיר, מספר פעמים, לפני שהם מתחילים לשיר אותו וזה כמובן מקל על קליטתו הנאותה.
* התלמידים יסמנו, באותם צבעים, תיבות החוזרות על עצמן.

* התלמידים יתבקשו לסמן בקשתות גדולות את כל אחד מארבעת פסוקי השיר.

* ניתן לבקש מן התלמידים לסמן את מספר הצלילים בכל "נוימה" בעזרת קווים קטנים מעל להברות המתאימות במילים. סימון זה חשוב ביותר מאחר והוא מקל על התלמידים לשירה נכונה ומדויקת יותר.

אפשר להכתיב את השיר על פי מקצבו, אם למדו כבר את המקצב של רבע מנוקד עם שמינית. במידה וטרם למדו אותו הרי שזוהי הזדמנות מצויינת להכיר מקצב זה, המופיע בשיר במקומות שנוח להבחין בהם.

* ניתן להכין דף עבודה שבו חסרות תיבות אחדות של מהלכים החוזרים על עצמם כשעל התלמידים יהיה לזהותם ולהעתיקם מאותן תיבות בהן התווים מופיעים אל התיבות החסרות.

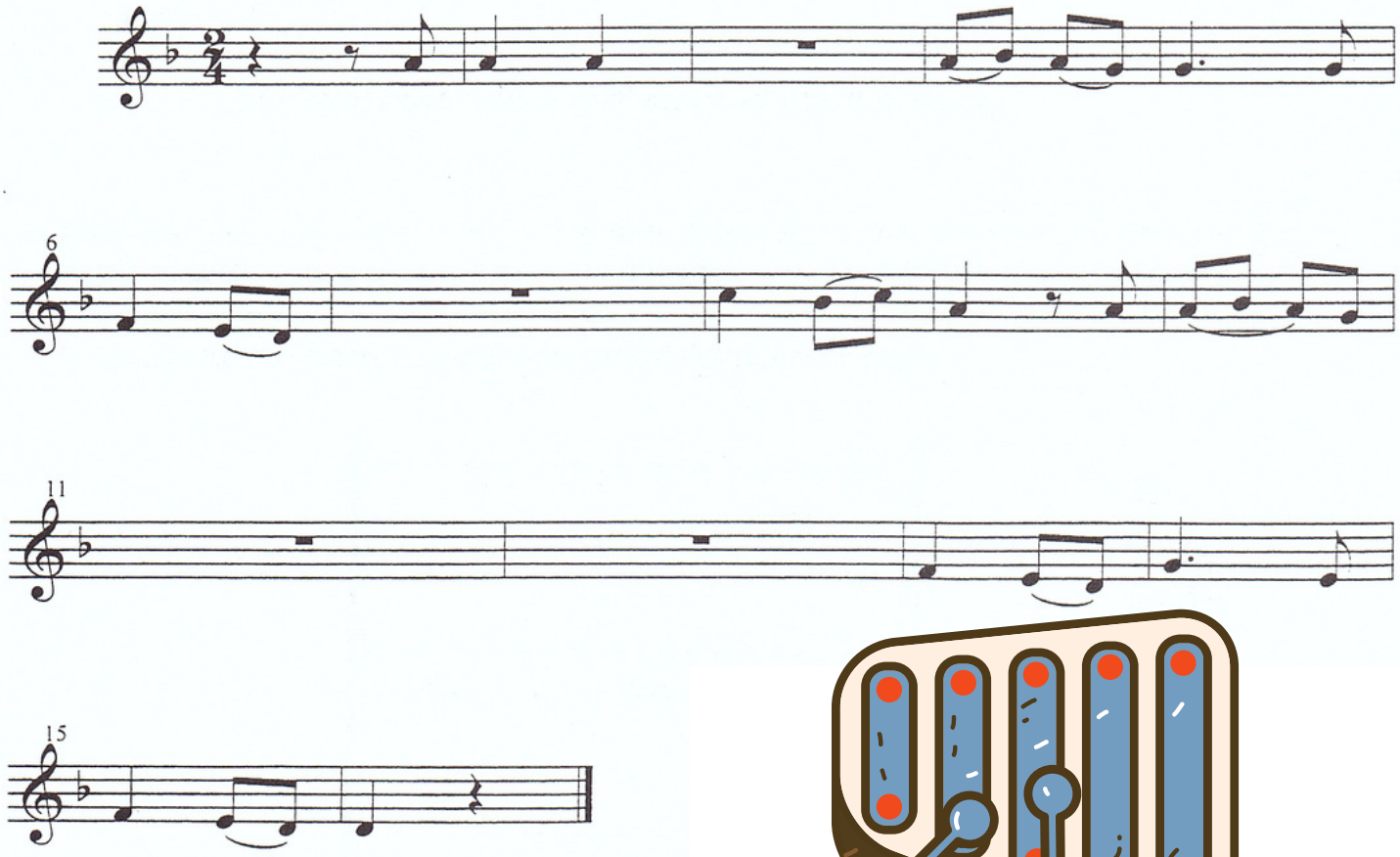

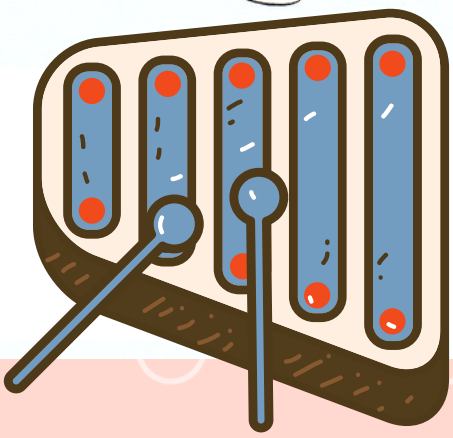

לתוכן העניינים

* חשוב לסמן את כל המילים המלרעיות המופיעות משני צדי קווי התיבה. זה יקל על ההבנה מדוע לרוב המילים בעברית מתחייבת "קדמא" בתווים כיון שברוב המקרים ההברה הראשונה אינה מוטעמת (מודגשת).

* התלמידים ישירו את השיר, תחילה עם שמות התווים (סולמיזציה) ולאחר מכן עם המילים.

* חשוב להנהיג את הנוהג לשיר שירים מוכרים עם שמות התווים מאחר וזה מכין אותם היטב לימודי הסולפג'.

* התלמידים ישירו בסולמיזציה את הקול השני ולאחר מכן ב-"לו-לו-לו..." או בכל הברה חביבה אחרת.

* התלמידים יבצעו את השיר בשני קולות בכל ההרכבים האפשריים של נגינה ושירה.

* מובן מאליו שניתן לבצע את השיר בנגינה ו/או בשירה, בבקבוצות כך שכל קבוצה תבצע חלק מן השיר במגוון דרכים: שתי קבוצות בשירה, קבוצת נגינה בחליליות (לקול ראשון) וקבוצת ליווי של כלי הקשה מלודיים לקול השני – בסך הכל ארבעה קבוצות. זאת, כמובן, רק אפשרות אחת מתוך אין ספור אפשרויות שרצוי שהתלמידים יציעו.

להלן 5 תבניות אוסטינאטו שניתן לנצל בנפרד או במגוון צירופים:

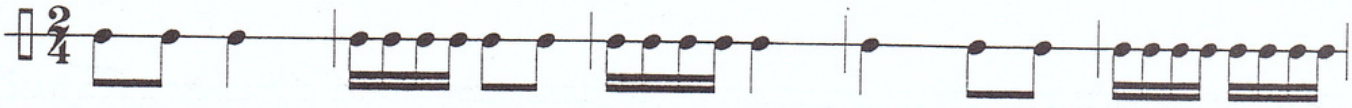

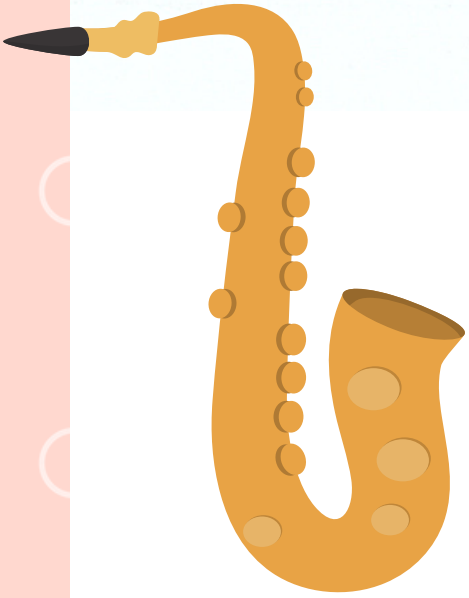

והנה דוגמה של תזמור אוסטינאטו שיכול ללוות את כל השיר:

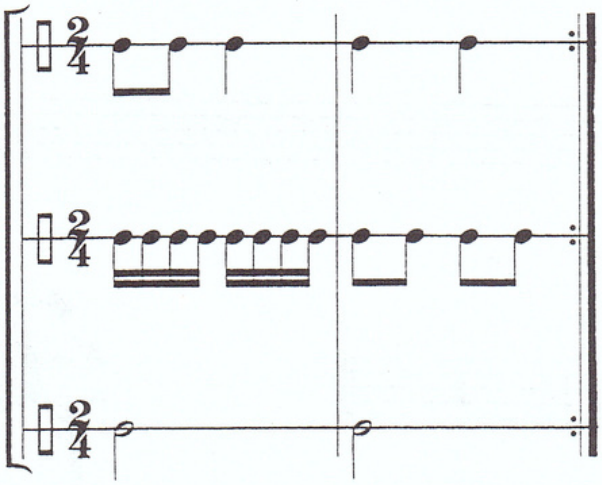

לתוכן העניינים

שאלה של התחלה

לחצו לשמיעת השיר

לחן ושיר: לאה אולשר

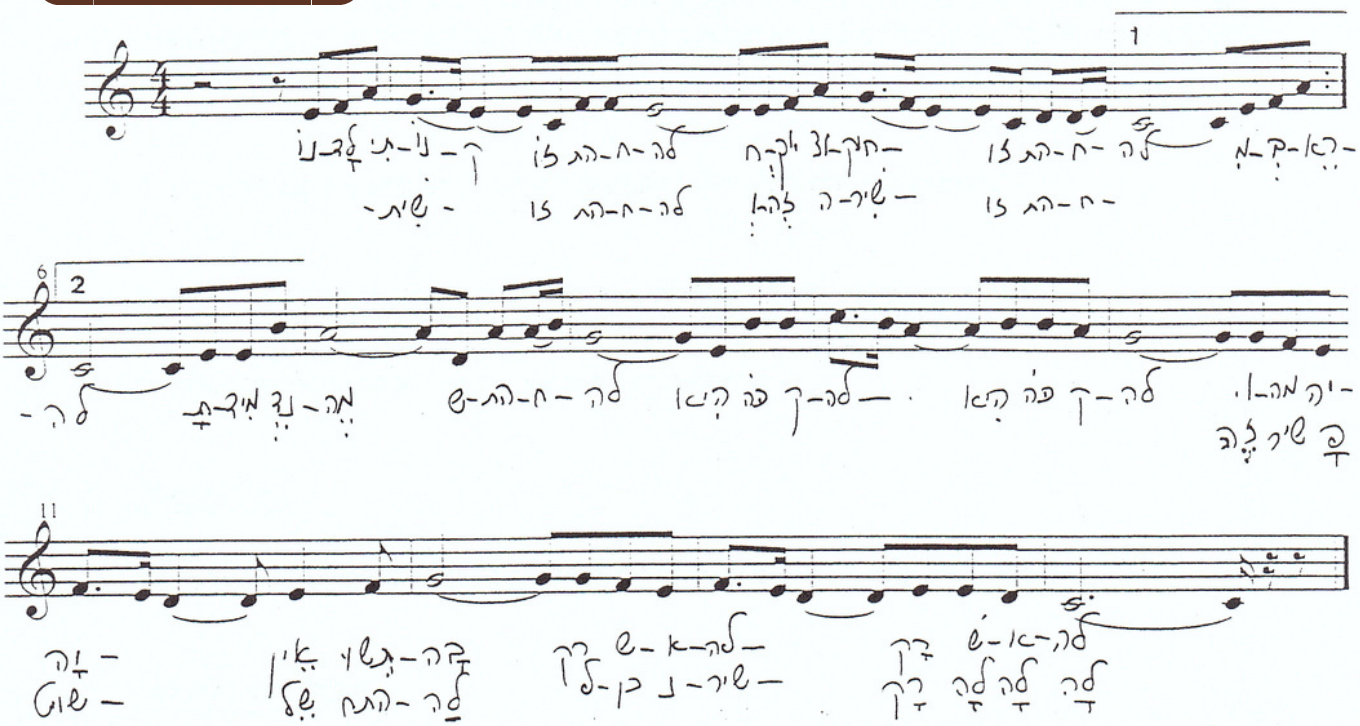

א. נולד תינוק - זו התחלה
חיוך וצחוק - זו התחלה
מבראשית - זו התחלה
וזה השיר - זו התחלה

ב. להתרגש - זו התחלה
להיפגש - זו התחלה
קרני זריחה - זו התחלה
והשמחה - זו התחלה

ג. שנה טובה - זו התחלה
ואהבה - זו התחלה
תקיעה עולה - זו התחלה
והתפילה - זו התחלה

פזמון: תמיד נדמה שהתחלה
היא כה קלה, היא כה קלה
ומה יהיה? אין תשובה
רק שאלה רק שאלה
זה שיר פשוט של התחלה
לכן נשיר רק לה לה לה.

מאפייני השיר

- השיר מיועד לראש השנה.
- הוא מתחלק לבית ופזמון כשהמילים של הבתים משתנות, בעוד שהמילים של הפזמון חוזרות על עצמן.

הבית:

- הבית מתחלק לשני חלקים זהים. כל אחד מתחלק לשני פסוקונים. החלק הראשון מקנה תחושה של "שאלה" מוסיקלית, בעוד החלק השני משרה תחושה של סיום או "תשובה".

לתוכן העניינים

* הבתים של השיר בנויים כדיאלוג של "שאלה" ו- "תשובה" מבחינת התוכן.

* הדבר שונה במנגינה: ניתן לחלק את הבית לשני חלקים זהים שכל אחד מקיף שתי שאלות ושתי תשובות מילוליות שונות. המנגינה של שתי השאלות והתשובות הראשונות חוזרת על עצמה בשתי השאלות והתשובות הבאות. כל חלק מתחלק לארבעה פסוקונים, ששלושת הראשונים מסתיימים בתחושה של "שאלה" ורק הפסוקון הרביעי מסתיים בצליל המקנה תחושה של סיום (הצליל דו, נחשב לצליל ה"טוניקה").

* כל אחד מן הפסוקונים מסתיים בצליל ארוך יחסית לסביבתו.

ה"שלד המלודי" של הבית מורכב מן הצלילים: מי-מי - מי-דו --- מי-מי - מי-דו.
מעניין לציין שהפסוקון הראשון מהווה קשת מעל לצליל מי (שהוא צליל המטרה במקום זה), הפסוקון השני מבליט את הצליל מי משני צדדיו, הפסוקון השלישי מהווה חזרה מדוייקת על הראשון ואילו הפסוקון הרביעי מעטר את הצליל דו בצורת קשת מתחתיו.

הפזמון:

* הפזמון מתחלק לשלושה חלקים כשהחלקים השני והשלישי זהים.

החלק הראשון:

* חלק זה ניתן לחלק לשני פסוקים המתחלקים גם הם לשני פסוקונים כל אחד. הפסוקון הראשון מסתיים על הצליל "לה" בעוד השני על הצליל "סול". רעיון זה חוזר על עצמו בשני הפסוקונים הבאים אך בשינויים קלים של המנגינה. שינויים מסוג זה ניתן לכנות בשם "וריאציה".

בכל מקרה כל אחד משני הפסוקים, בחלק זה, מסתיים בצליל "סול" שהוא צליל הדומיננטה (הצליל החמישי של הסולם המושך בעוצמה רבה אל צליל היסוד, הטוניקה שהוא הצליל "דו".

החלק השני:

* חלק זה מתחלק, גם הוא, לשני פסוקים שגם הם מתחלקים לשני פסוקונים כל אחד.

* שני הפסוקים מהווים "שאלה ותשובה" מוסיקליות.

הפסוקון הראשון מוביל אל הצליל רה (המהווה חלק מן האקורד של צליל הדומיננטה ועל כן מקנה תחושת מתח המצפה לפתרון).

הפסוקון השני מסתיים בצליל "סול" (והוא מגביר עוד יותר את תחושת המתח המחייבת המשך).

לתוכן העניינים

אדון הסליחות

לחצו לשמיעת השיר

הלחן: נ. כ. מלמד על פי נוסח ספרד
השיר: מתוך תפילת סליחות

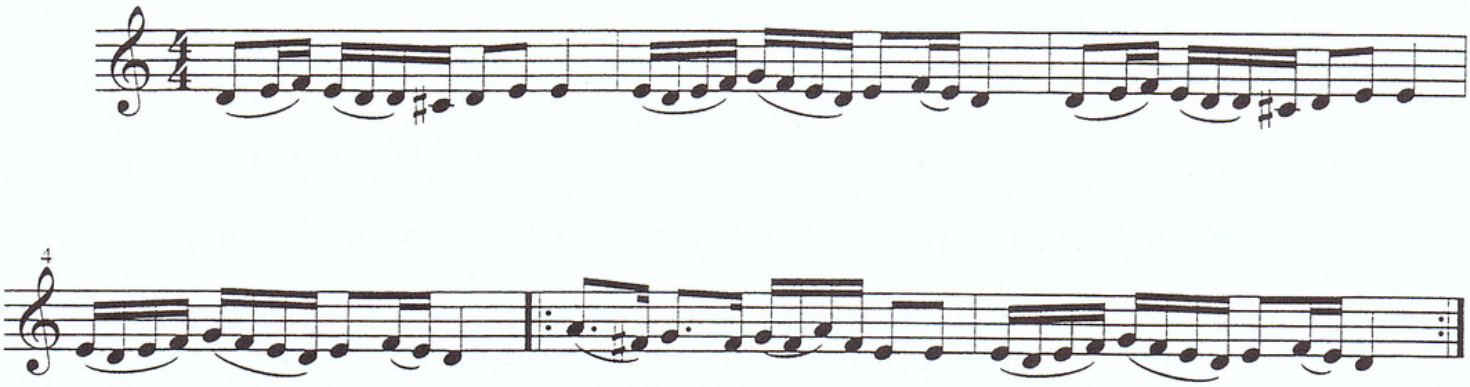

אדון הסליחות, בוחן לבבות
גולה עמוקות, דובר צדקות

<u>פזמון חוזר</u>:
חטאנו לפניך, רחם עלינו.

הדור בנפלאות, ותיק נחמות
זוכר ברית אבות, חוקר כליות

חטאנו לפניך, רחם עלינו.

טוב ומיטיב לבריות, יודע כל נסתרות
כובש עוונות, לובש צדקות

חטאנו לפניך, רחם עלינו.

מלא זכויות, נורא תהילות
סולח עוונות, עונה בעת צרות

חטאנו לפניך, רחם עלינו.

פועל ישועות, צופה עתידות
קורא הדורות, רוכב ערבות

חטאנו לפניך, רחם עלינו.

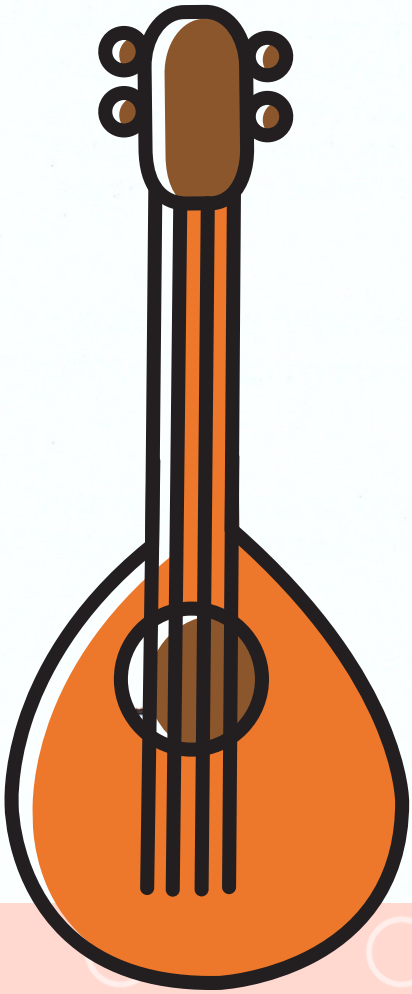

לתוכן העניינים

הפסוקון השלישי מהווה חזרה מדוייקת על הראשון ואילו הפסוקון הרביעי מביא את ההקלה המתבקשת כשהוא מסתיים, סוף סוף, בצליל "דוד" שהוא, כאמור צליל היסוד של הסולם – צליל הטוניקה.

מעניין שהפסוקון הראשון בירידה, השני בעלייה, השלישי בירידה וגם הרביעי יורד וזה למעשה מגביר את תחושה ההקלה והסיום.

החלק השלישי מהווה חזרה מדוייקת על השני – הם זהים לחלוטין.

"השלד המלודי" של כל הפזמון הוא: לה-סול לה-סול -- רה-סול-רה-דו -- רה-סול-רה-דו.

הצעות לדרכי עבודה:

* קיימות מספר אפשרויות לנצל את הרעיון של שאלות ותשובות ולהלן אחדות מהן:

1. סולנים שואלים את השאלות ואילו כל הכיתה את התשובות.
2. מחצית הכיתה את השאלות ומחציתה האחרת את התשובות.
3. בנים את השאלות ובנות את התשובות או להיפך.
4. אפשר לנצל קולות גוף או כלי נגינה קצביים ו/או מלודיים לביצוע שאלות ותשובות.

* הילדים יכולים לחבר מילים חדשות לשאלות ולהרחיב בכך את מספר הבתים של השיר.

* חשוב מאד לעזור לילדים להבחין במספר הצלילים ב"שאלה" על מנת להבטיח מילים מתאימות מבחינת מספר ההברות. מחיאות כפיים עוזרות מאד במקרה זה: לאחר שמוחאים כפיים במקום לשיר את השאלה ומגלים כמה מחיאות יש בשאלה, ניתן לבדוק כמה מחיאות כפיים יש בשאלה שהם המציאו. זה עוזר לתלמידים לחלק את המילים שלהם להברות גם כשאינם מבינים את המשמעות המדוייקת של המונח הברה.

* התלמידים יכולים להמציא תבניות מלודיות חדשות ל"שאלה" ול"תשובה" ובדרך זו תתחברנה מנגינות חדשות, פרי עטם, שניתן לבצע בשירה ו/או מנגינה.

* כל תלמיד יבצע את המנגינה שהוא חיבר ועל התלמידים יהיה לחזור עליה ולהפנימה אם בצורת "הד" (חלש יותר) ואם בדרך אחרת בנגינה או בשירה.

אפשר לערוך היכרות ראשונית או לבסס את הידע בנושא הוריאציה.

ניתן להבחין בין "שאלה ותשובה" במילים או בשפת הדיבור לבין "שאלה ותשובה" במוסיקה. במילים השאלה והתשובה מהוות, כל אחת, משפט מילולי שלם בעוד שבמוסיקה השאלה והתשובה יחד מהווים משפט מוסיקלי אחד. הבדל זה חשוב להקנות לתלמידים בכל הזדמנות שאנו נתקלים ב"שאלות ותשובות" במוסיקה לעומת במילים.

חשוב לנצל את השיר הזה ללימוד או לביסוס של משכים כמו רבע מנוקד, או שמינית מנוקדת.

ניתן לבנות תזמורים קצביים רבים ומגוונים לשיר זה, תוך ניצול רעיונות של אוסטינאטו המתחלק בין כלים שונים. אפשר להכין דף עבודה עם חלק של התווים כשבתיבות הריקות יש למצוא ולמלא את החלקים החוזרים על עצמם שכבר רשומים בתווים.

לתוכן העניינים

מאפייני השיר:

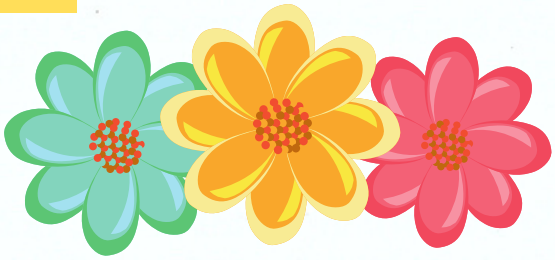

* השיר מורכב משני חלקים: בית ופזמון.

הבית:

* הבית עצמו מתחלק לשני חלקים זהים מבחינה מלודית. המנגינה חוזרת פעמיים אך המילים משתנות.

* כל חלק מתחלק לשני פסוקים סימטריים הנמשכים תיבה אחת בלבד.

* הפסוק הראשון מסתיים בצליל "מי" תוך תחושת מתח (שאלה) ואילו השני מסתים בצליל "רה", הנשמע כטוניקה (צליל היסוד של הסולם) ומהווה מעין פורקן של המתח (תשובה).

* הצליל "מי" מעוטר משני צדדיו בעוד הצליל "רה" מעוטר רק בצלילים שמעליו.

* באופן גרפי ניתן להבחין שהצליל "מי" מעוטר עם קשת מעליו המחוברת לקשת הפוכה מתחתיו בעוד הצליל "רה" מעוטר על ידי קשת ארוכה יותר מעליו.

הפזמון:

* הפזמון נמשך, גם הוא, שתי תיבות, אולם הוא מבוצע פעמיים ובכך יוצר איזון סימטרי עם הבית.

* השוני בין הפזמון לבין הבית הוא שבעוד החזרות המלודיות בבית מושתתות על ילים שונות, הרי שבפזמון המילים והמנגינה חוזרות.

* הפזמון מתחלק לשני פסוקים כשכל פסוק נמשך תיבה שלמה.

* הפסוק השני של הפזמון זהה לפסוק השני של הבית. יוצא איפוא שהפסוק השני, בכל אחד משני חלקי השיר זהה לחלוטין.

* זהות נוספת, בין שני החלקים, באה לידי ביטוי בעובדה שבפסוק הראשון בשניהם הצליל "מי" הוא צליל המטרה.

לתוכן העניינים

* מכאן שבכל אחד משני החלקים יש, בפסוק הראשון אתנחתא (שאלה) על הצליל "מי" בעוד הפסוק השני מביא לרפיון ולפתרון המתח בצורת "תשובה".

* אפשר, אם רוצים, להתייחס למלודיה של כל השיר כמעין רצף של שתי "שאלות" הזוכות לאותה ה"תשובה", או במילים אחרות רעיון כפול של פזמון בתוך פזמון.

* נראה הדבר כאילו הפסוק הראשון של החלק השני מהוה אילתור על רעיון הפסוק הראשון של החלק הראשון.

* מבנה זה מזכיר "שירת מענה" בה הסולן שר פסוק והקהל עונה בפזמון חוזר (הפסוק השני). הסולן "שואל" והקהל "עונה".

הצעה לדרכי פעילויות:

* מאחר והשיר בנוי בצורת שירת מענה, אפשר שסולנים ישירו את הפסוק הראשון בל חלק בעוד כולם שרים את הפסוק השני (התשובה).

* מובן שאפשר גם שסולן ישיר את כל החלק הראשון בעוד כולם ישירו את הפזמון.

* מאחר והבית חוזר שתי פעמים במנגינתו אך שונה במילותיו, ניתן לאפשר לשני סולנים שונים לשיר את הבית (שורה לכל סולן) כשאת הפזמון ישירו כולם.

* אפשא לערוך משחק של אלתור בו התלמידים ישירו את הפסוק הראשון של בבתים האחרים של הפיוט בתנאי, כמובן, שהם יסיימו עם תחושה של "שאלה" (לסיים על הצליל "מי", למשל) על מנת שהמענה יפיג את המתח ויחזיר אותנו לצליל היסוד "רה".

* להלן מספר דוגמאות של אוסטינאטו קצבי. הדוגמה מופיעה בצורת תזמור לכלי הקשה קצביים. ניתן לבחור בכל אחד מן התפקידים כאוסטינאטו שילווה את כל השיר ואפשר כמובן לבחור בכל צירוף של תזמורים (לשניים, שלושה או ארבעה תפקידים. אפשר גם להחליט על רצף של המקצבים הללו כליווי לשיר:

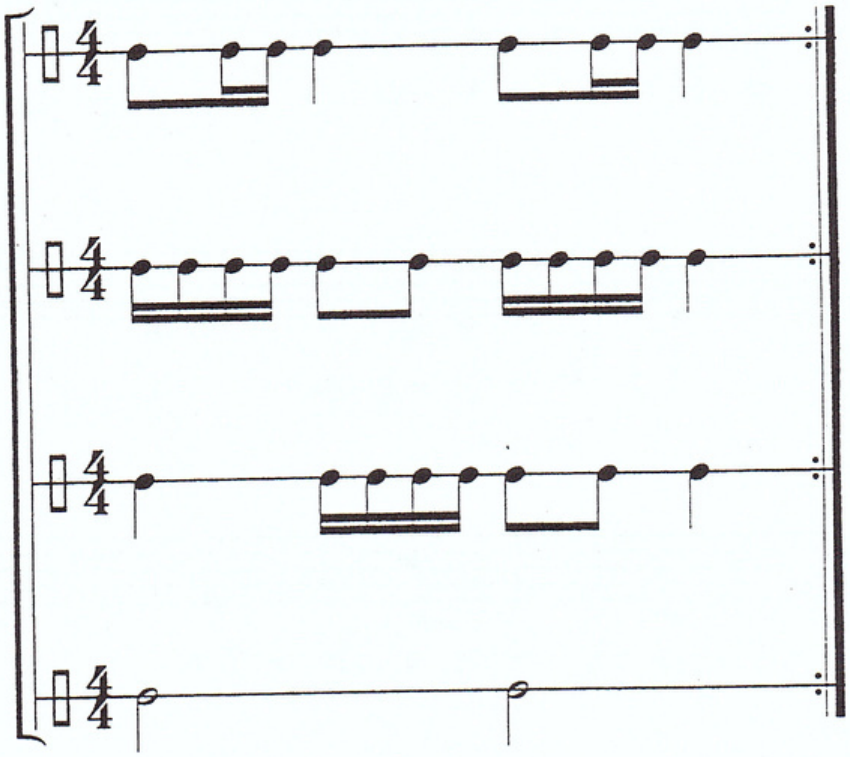

* דרך נוספת ומעניינת לליווי השיר הוא עם צליל "בורדון" (צליל אחד שמלווה את כל השיר). יש הקוראים לצליל כזה "נקודת עוגב":

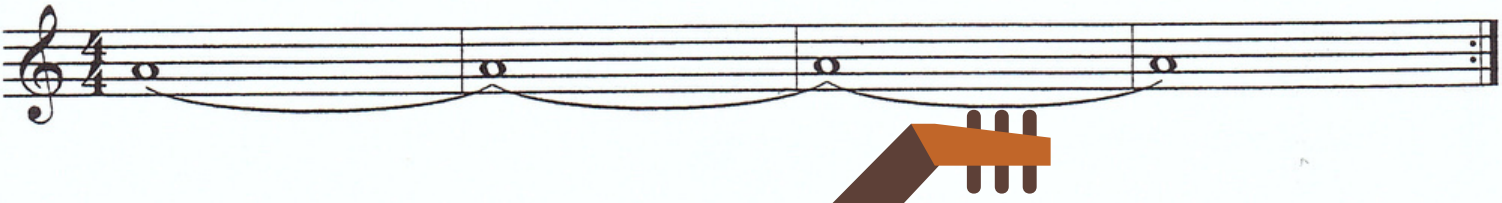

לתוכן העניינים

בראש השנה

הלחן והשיר: לאה אולשר

לחצו לשמיעת השיר

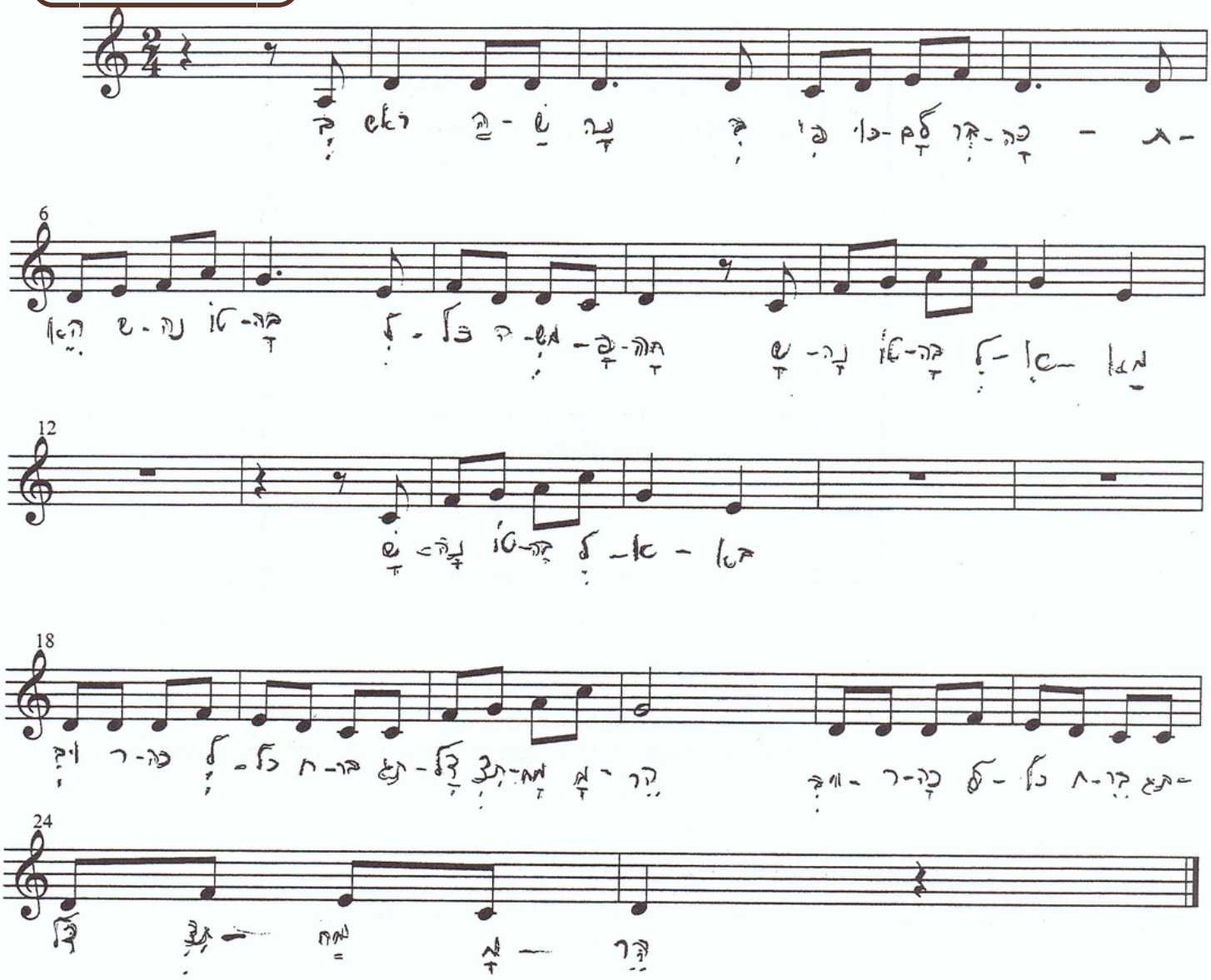

בראש השנה בפי כולם ברכה
תהא שנה טובה לכל המשפחה

שנה טובה לאמא
שנה טובה לאבא

וברכה לכל חבר
תגדל תצמח מהר

מאפייני השיר:

* השיר מיועד לראש השנה.

* השיר כולו סילבי (על כל הברה צליל אחד בלבד) לכל אורכו.

* השיר מתחלק לשלושה חלקים.

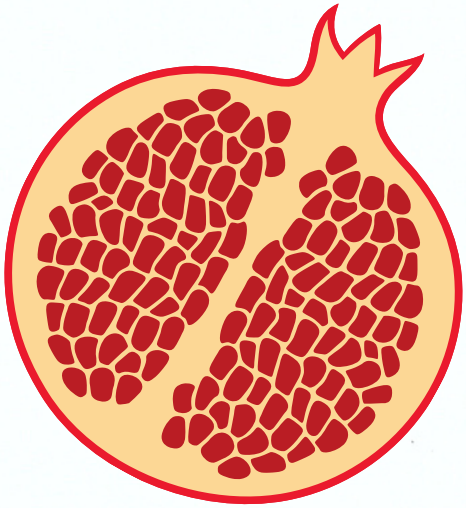

לתוכן העניינים

החלק הראשון:

* חלק זה נמשך 4 תיבות והוא מתחלק לשני פסוקים סימטריים באורכם. הפסוק הראשון מבליט ומעטר את צליל היסוד של סולם רה מינור, ואילו הפסוק השני מעטר תחילה את הצליל "סול" וחוזר לצליל היסוד (טוניקה) "רה".

ברבים מן השירים הישראלים, משנות העשרים עד שנות הארבעים לקום המדינה, מקובל להבליט דווקא את הצליל הרביעי של הסולם ("סול", במקרה של השיר "בראש השנה"), כך שמתקבל "תא" של קווארטה במקום המשולש הרגיל של שלושה צלילים (ראשון, שלשי וחמישי) המקובל במוסיקה האירפאית.

החלק השני:

* גם החלק השני של השיר נמשך 4 תיבות (אם לוקחים בחשבון גם את ההפסקות, המהוות חלק בלתי נפרד מן המהלך המלודי) המתחלקות לשני פסוקים כמעט זהים לחלוטין, מלבד משכו של הצליל האחרון.

כאן קיימת תחושה ברורה של "פזילה" אל עבר סולמות אחרים (אם נרצה, לסולם פה מז'ור ו-דו מז'ור). הפסוק מתחיל באקורד עולה, היוצר משולש פשוט ב- פה מז'ור כשהצליל דו שני (הגבוה) מתחבר גם לשני הצלילים הבאים אחריו ויוצר משולש בסולם דו מז'ור.

החלק השלישי:

* החלק השלישי, כשני קודמיו, נמשך 4 תיבות המתחלקות, גם הן, לשני פסוקים סימטרים באורכם.

* שני הפסוקים הללו זהים בתיבתם הראשונה ושונים בשנייה.

גם כאן, כמו בחלק הרשאון, קיימת בפסוק הראשון תחושה של הבלטת "תא" הקווארטה רה-סול, למרות שזה נעשה בצורה מוסווית ביותר בשל הכנסת משולש של פה מז'ור וסיום על דו מז'ור.

* חשוב לציין שסיום הפסוק הראשון מזכיר מאד את שני הפסוקים של החלק השני.

* הפסוק השני מחזיר אותנו לצליל היסוד "רה".

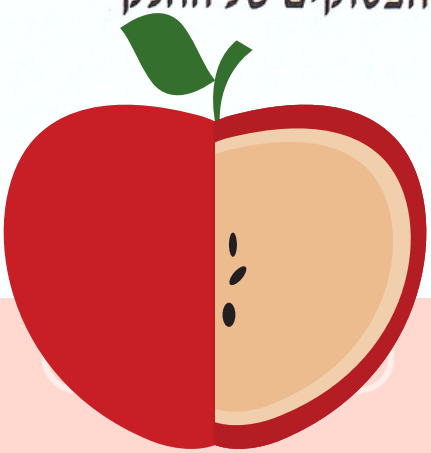

לתוכן העניינים

הצעות לדרכי עבודה:

* תוך שמיעות חוזרות של השיר, ינסו התלמידים לגלות פסוקים חוזרים, דומים או זהים.

* לאחר גילוי החזרות השונות ניתן יהיה, יחד עם התלמידים, לקבוע את המבנה של השיר: א – ב ב – ג ג.

* ניתן לחלק את הכיתה לשלוש קבוצות כשכל קבוצה מבצעת חלק אחד של השיר.

* אפשר לגוון את השירה תוך ניצול הפסוקים החוזרים בשירת "סולו" (שירת יחיד) לעומת "טוטי" (שירה של כולם יחד).

* חלקים חוזרים אפשר לשיר בצורת "הד" כשההד מושר בעוצמה חלשה יותר. שירת "הד" מאפשרת משחק מעניין של דינמיקה: על הקבוצה הראשונה לשיר בעוצמה כזו שיהיה קשה לקבוצה השנייה לבצע אתת ההד. על התלמידים יהיה לגלות ששירה חרישית ביותר תקשה על ההד להיות עוד יותר חרישי. זאת הזדמנות שהתלמידים יציעו בעצמם שיש לשיר בשקט, תוך משחק.

* את החלק הראשון של השיר ניתן ללוות במגוון אופנים כמו למשל:

1. בתנועה בשני מעגלים, האחד בתוך השני, כשכל מעגל נע בכיוון הפוך למעגל האחר.

2. בנגינת ליווי "אוסטינאטו" (חזרה על קטע מוסיקלי קצבי ו/או מלודי כליווי.לשיר): בדיבור על המילים "ראש – ה – ש – נה", בקולות גוף (מחיאות, רקיעות, טפיחות, אצבע צרידה ועוד) וכן בכלים מלודיים עם הצלילים "רה – לה" במקצב של ארבע שמיניות והפסקה של שני רבעים, ועוד צירופים קצביים המושתתים על משקל של ארבעה רבעים.

* את החלק השני של השיר ניתן ללוות בתנועה בשני מעגלים, בצורת "דו-שיח" ביניהם, כשהמעגל החיצוני נע בתנועה מתמשכת המביעה את המשפטים המוסיקליים מבחינה מלודית ואילו המעגל הפנימי מלווה ברקיעות בכניסה וביציאה במקצב המשלים.

* ניתן גם לבצע רעיון זה בכלי הקשה מתודיים, המבצעים "גליסאנדו" (העברה מהירה של המקוש על לוחיות המתכת, או העץ, בכיוון צלילים עולים או יורדים) בעלייה ו"תשובה" במקצב המשלים, בקולות גוף ו/או בכלים קצביים.

לתוכן העניינים

* את החלק השלישי של השיר ניתן לנצל לפעילות "פוליריתמית" (פעילות במקצבים או במשקלים שונים בעת ובעונה אחת) במגוון דרכים כמו למשל:

1. בתנועה: מעגל א' יבצע הליכה ברבעים ואילו מעגל ב' ינוע בריצה של שמיניות בכיוון הנגדי. עם החזרה יתחלפו התפקידים.

2. בנגינה: ליווי של רכעים בסוג אחד של קולות גוף (למשל רקיעות) ואילו את השמיניות במחיאות כף וכדו'. במקום קולות גוף ניתן לבחור שני כלי נגינה קצביים או מלודיים על הצלילים "רה – לה".

להלן הצעות לקול שני ולעבודה עם פרטיטורה פשוטה ביותר:

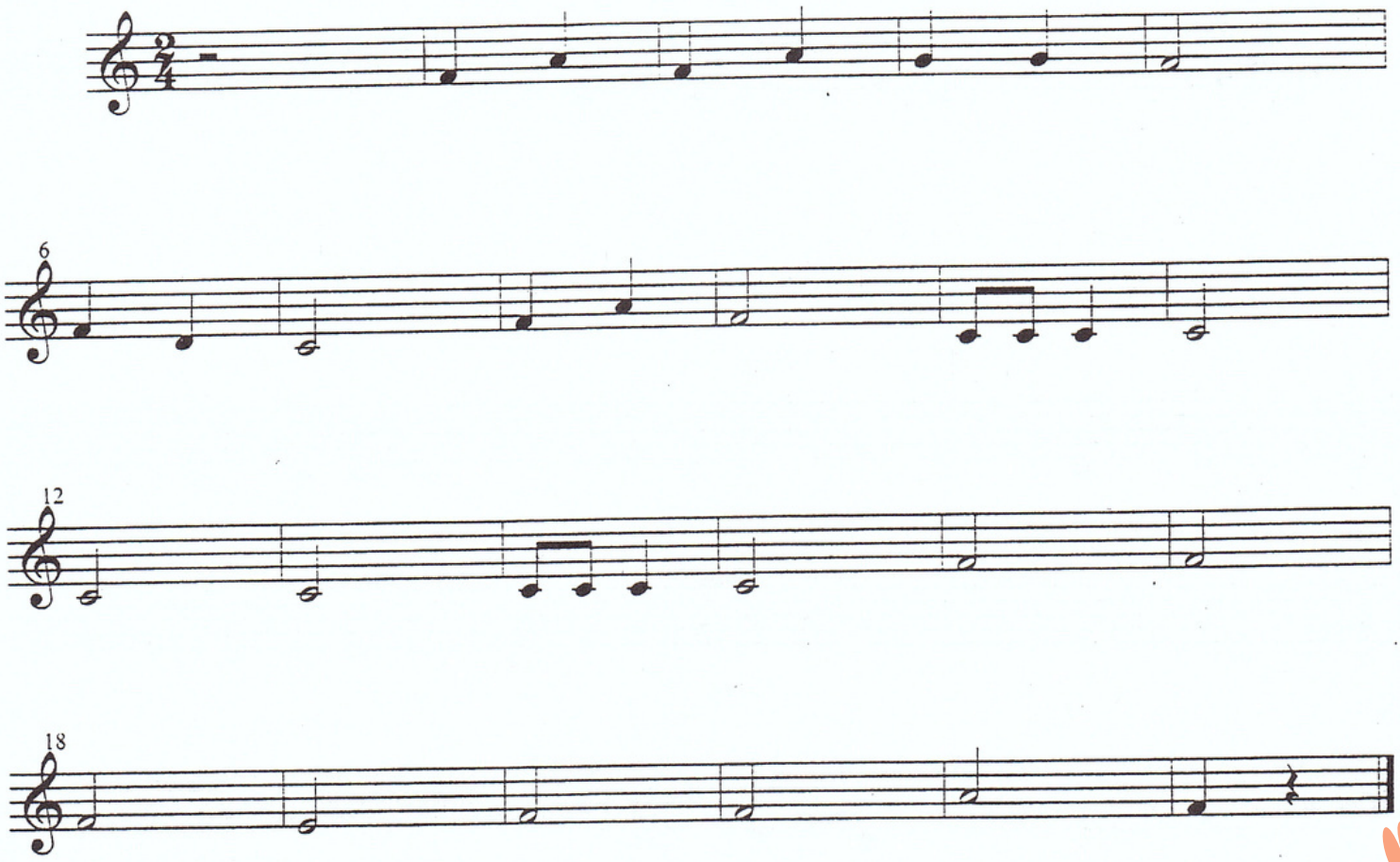

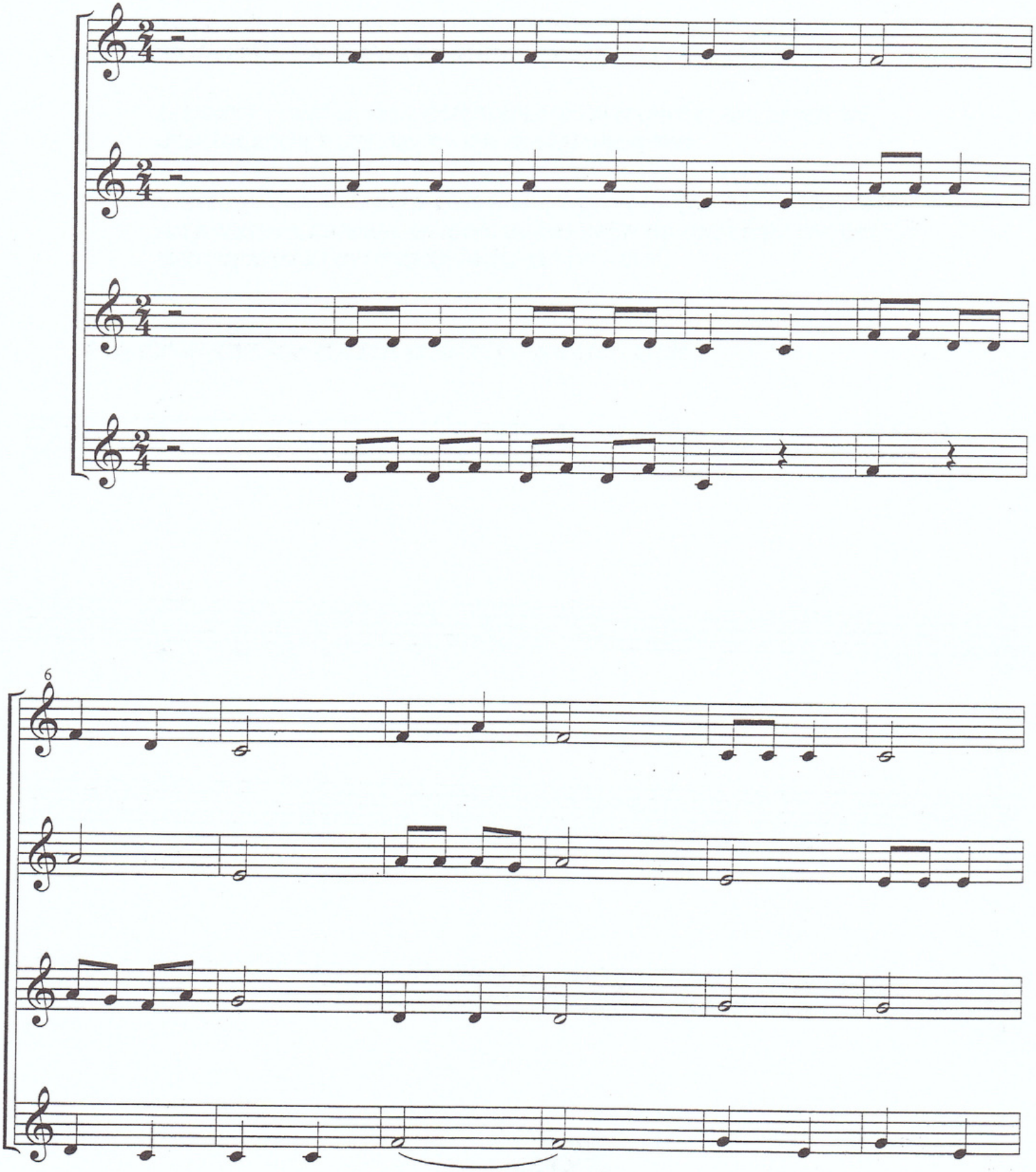
6

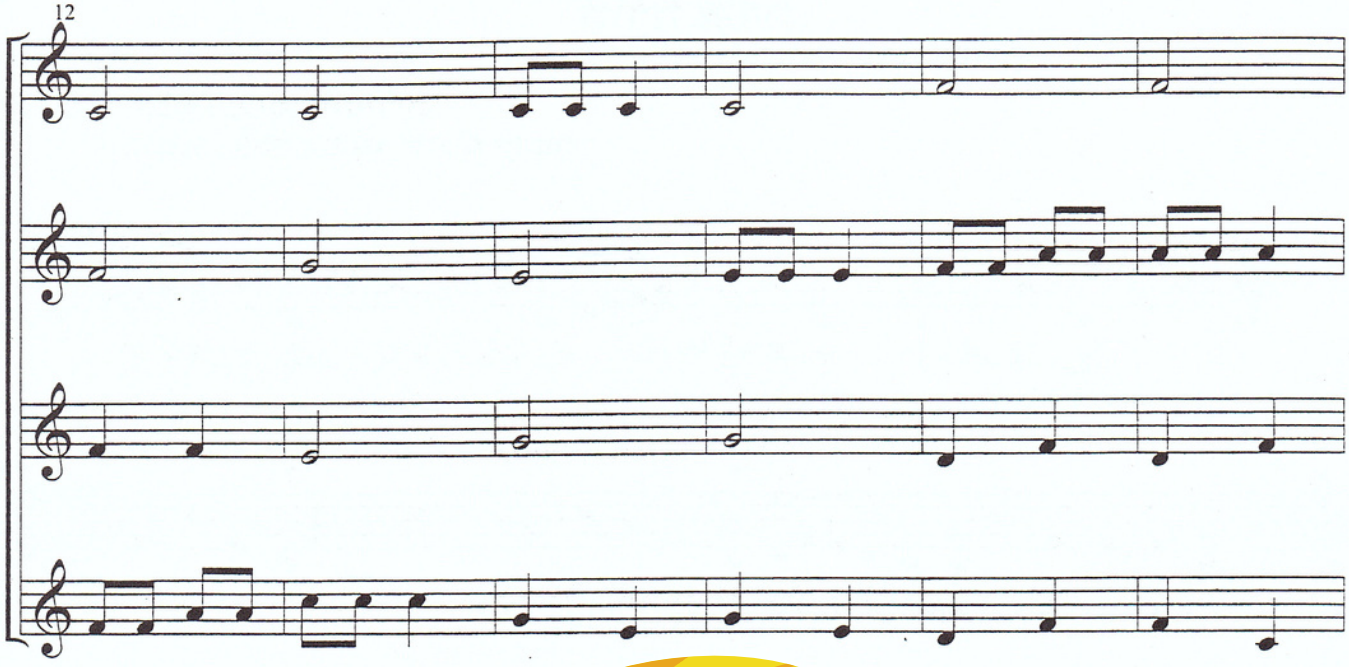
12

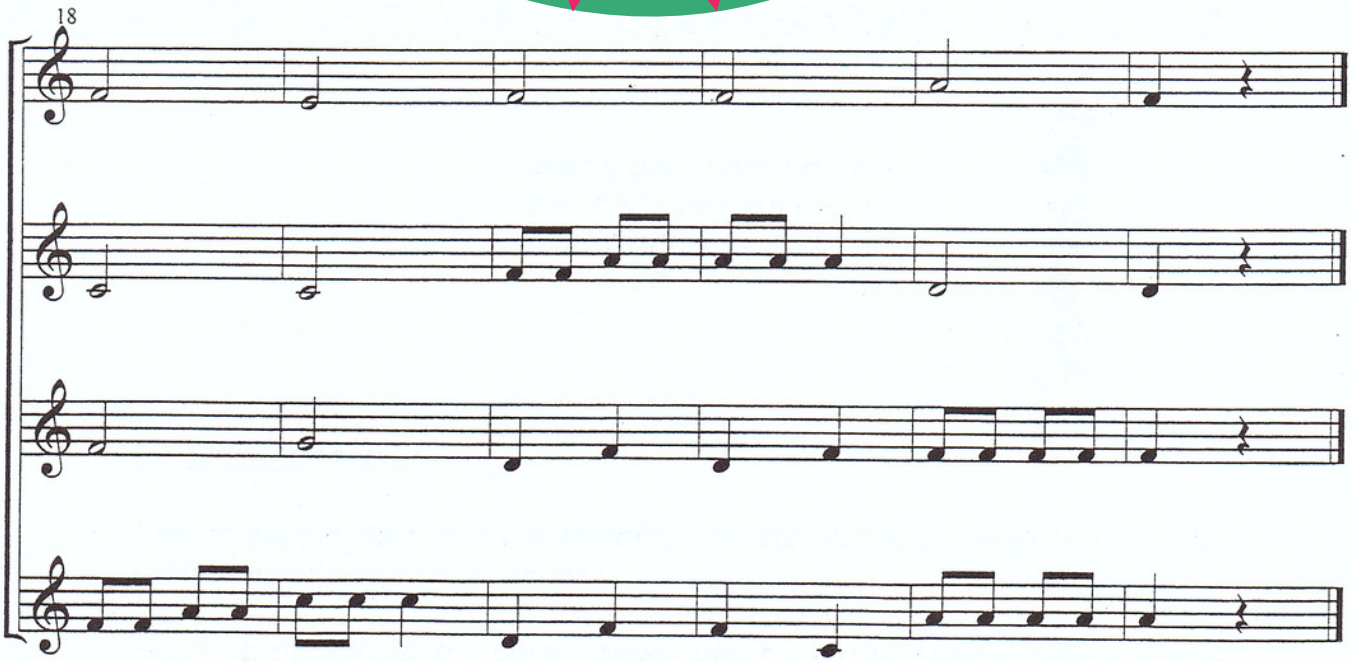
18

לתוכן העניינים

תורה אורה

לחצו לשמיעת השיר

הלחן: נעימה חסידית
השיר: לאה אולשר ורונית יעקובי

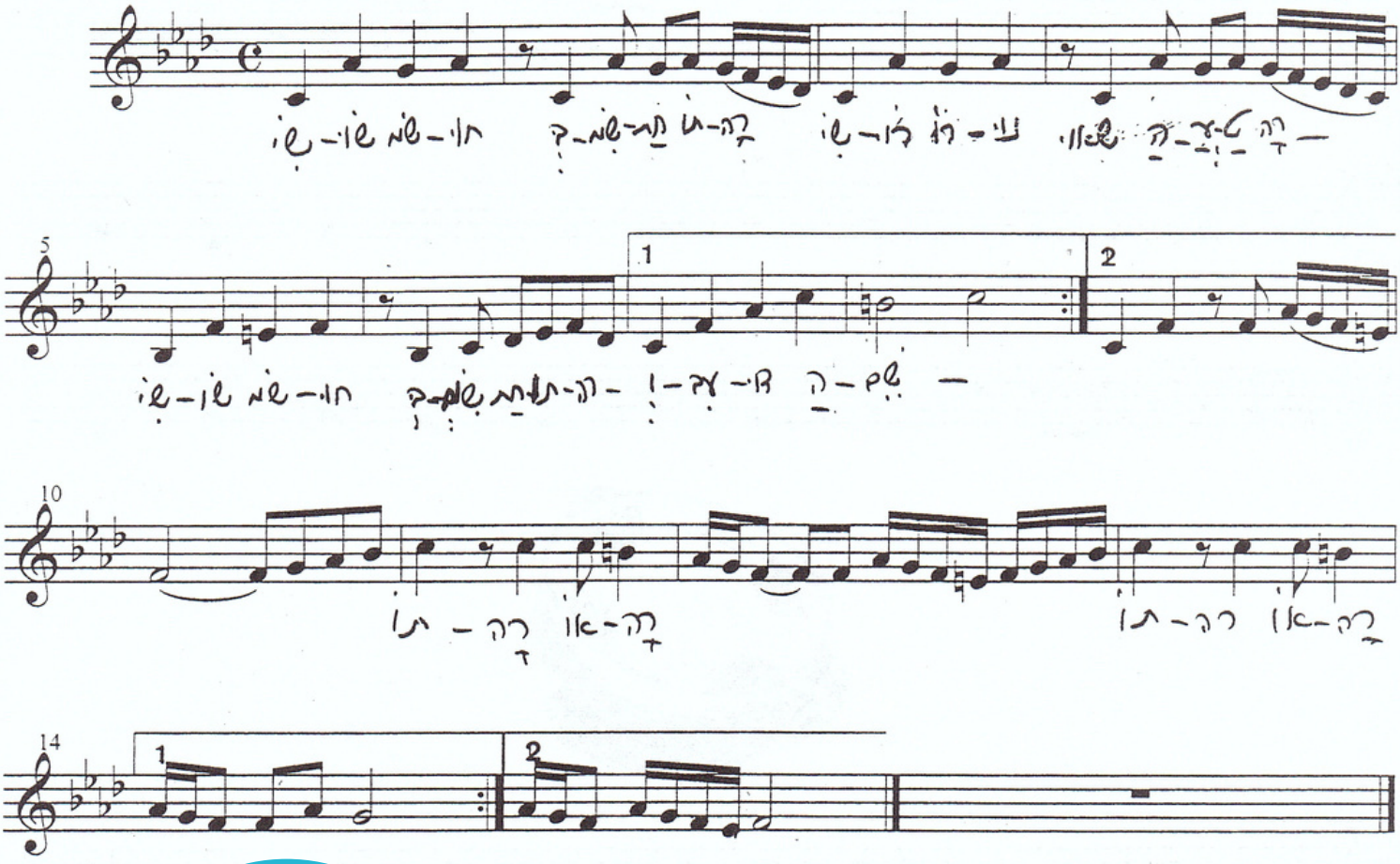

שישו שמחו בשמחת תורה
שירו רונו שאו העטרה
שישו שמחו בשמחת תורה
ועבדו השם

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשני חלקים כשכל חלק חוזר שתי פעמים עם שינוי בסוף הפעם השנייה (*וולטה ראשונה ושנייה בכל חלק*).

* המילים מושרות אך ורק בחלק הראשון בעוד השני מושר עם מגוון אפשרויות של הברות, כמקובל בזמר החסידי.

* השיר כתוב בסולם פה מינור ומזכיר מאד את סגנון ריקוד ה"הורה".

* השיר כתוב בסולם פה מינור ומזכיר מאד את סגנון ריקוד ה"הורה".

החלק הראשון:

* חלק זה מתחלק לארבעה פסוקים שכל אחד מהם נמשך שתי תיבות. נעימת הפסוק הראשון מופיעה פעמיים, כשבפעם השנייה מתווסף צליל קצר בסיומו.

* הפסוק השלישי מתחיל בצורת סקוונצה בירידה, לעומת הפסוק הראשון אולם הוא משתנה בחלקו השני תוך שהוא מוביל אל הפסוק האחרון, המורכב מאקורד שבור עולה, המוביל אל סיום על הצליל החמישי של הסולם, הלא הוא הצליל "דו" שהוא צליל ה"דומיננטה" האוגר מתח המחייב פורקן.

* בפעם השנייה חוזרים שלושת הפסוקים כבהתחלה ורק הפסוק האחרון משתנה, תוך שהוא מוביל הפעם אל צליל היסוד של הסולם – הצליל "פה" ובכך נפתר המתח בו הסתיימה הפעם הראשונה.

* המילים של השיר מיועדות אך ורק לחלק זה של השיר.

החלק השני:

* גם חלק זה חוזר שתי פעמים עם שינו בסיום הפעם השנייה.

* ניתן לחלקו לשני פסוקים הנמשכים שתי תיבות כל אחד.

* התחלה של שני הפסוקים זהה ורק בתיבה השניה חל השינוי.

* גם בחלק זה, כמו בקודמו, יש סינקופות.

* לחלק זה אין מילים והא מושר במגוון הברות.

לתוכן העניינים

מעוז צור

לחצו לשמיעת השיר

הלחן: מסורתי
השיר: פיוט לאחר הדלקת נרות חנוכה

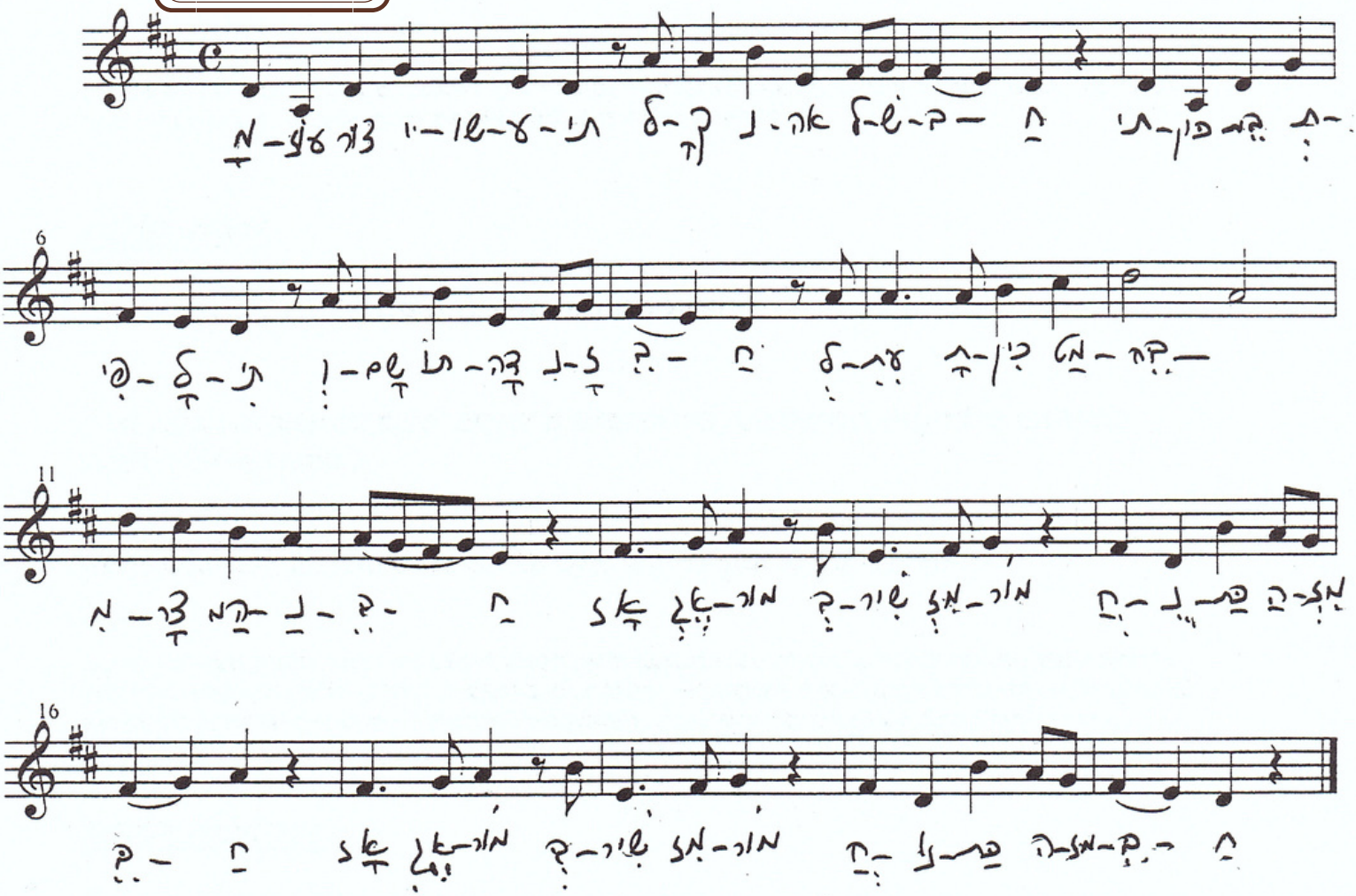

מאפייני השיר:

* השיר הוא תלת-חלקי:

החלק הראשון:

* המנגינה של החלק הראשון חוזרת פעמים, כשהמילים שונות.

* בכל אחת מן הפעמים המנגינה ניתנת לחלוקה לשני פסוקים כמעט סימטריים; הפסוק הראשון מהווה מעין קישוט של צלילי היסוד (רה) משני צדדיו כשהצליל התחתון הוא צליל הדומיננטה (החמישי בסולם – "לה") המושך באופן ברור אל צליל היסוד "רה".

לתוכן העניינים

* הפסוק השני , גם הוא מבסס את צליל היסוד "רה" רק עם צלילים שמעליו, אולם גם כאן לצליל הדומיננטה "לה" תפקיד מאד חשוב בהובלה אל צליל היסוד.

* מעניין שהתחושה של שני הפסוקים היא תחושה של סיום, כאילו ניתן היה לסיים שם את השיר. אין כל תחושה של מתח (שאלה) אלא רק תחושות של סיום (תשובה).

הבדל נוסף בין שני הפסוקים בא לידי ביטוי בעובדה שהפסוק הראשון מתחיל מתחילת תיבה (על הצליל המודגש בה) ואילו הפסוק השני מתחיל עם אקדם היוצר דחף להמשך.

החלק השני:

* המנגינה של החלק השני חוזרת רק פעם אחת.

* גם חלק זה מתחלק לשני פסוקים סימטריים, כששניהם מתחילים בתחילת התיבה (*ללא אקדם*).

שניהם מסתיימים בצלילים שניתן לשייכם לאותו אקורד המושך אל הצליל היסודי "רה".

בפסוק הראשון הצליל "לה" הוא צליל מטרה ואילו בפסוק השני הצלילים "סול" (קישוט משני צדדיו - "לה-סול-פה דיאז-סול") ו"מי", המסיים את הפסוק -- שלושת הצלילים הללו "לה-סול-מי" מהווים את הצלילים החשובים באקורד הנקרא "ספטאקורד דומיננטי" המוביל הישר לצליל היסוד "רה".

החלק השלישי:

* המנגינה של החלק השלישי חוזרת כמעט פעמיים כשרק הסיום משתנה בצורת "שאלה" (בפעם הראשונה) ו"תשובה" (בפעם השנייה).

* הפסוק הראשון (ה"שאלה") מסתיים על הצליל "לה" שלמדנו שהוא הצליל החמישי של הסולם ונקרא צליל "הדומיננטה", (השולט) המוביל הישר לצליל היסוד "רה" (שנהוג לכנותו צליל ה"טוניקה").

ניתן להבחין בסקוונצה בפסוק הראשון כשבסקוונצה מתווסף צליל ("סי") המדגיש את מהלך הסקוונצה.

* גם שני הפסוקים של החלק השלישי (כמו בחלק השני של השיר) מתחילים מתחילת תיבה (*ללא אקדם*).

מן הראוי לציין שבחלקים השני והשלישי של השיר המנעד מלא ולא חסרים צלילים כלשהם ולמעשה במנעד של כל השיר חסרים אותם שני צלילים שחסרו בחלקו הראשון של השיר.

לתוכן העניינים

הצעות לדרכי עבודה:

* המנעד של החלק הראשון של השיר הוא אוקטאבה ועוד צליל נוסף *(נהוג לכנות מנעד כזה בכינוי "נונה", כשהכונה למנעד של תשעה צלילים)*. נסו לגלות אילו צלילים אינם מופיעים בחלק זה של השיר. [רמז: הם חסרים בפסוק הראשון]

* נסו לנגן על גבי מטלופון את הצלילים "לה-סול-מי" ומיד לאחריו את הצליל "רה" ותחושו את ההובלה המושכת לצליל "רה". הצירוף של שלושת הצלילים הללו מקנה תחושה של מתח הבא על פתרונו כאשר מנגנים את הצליל "רה". חשים זאת?

ניתן יהיה לנסות צירופים אלה בסולמות שונים כאשר מנגנים את הצליל החמישי של סולם כלשהו, מתייחסים אליו כאל הצליל הראשון, מוסיפים לו את הצליל השלישי והשביעי ממנו ומקבלים את הצירוף היוצר מתח ומושך אל הצליל היסודי של הסולם המקורי. ניתן לנסות זאת בכל סולם וסולם ולהקנות לתלמידים את התחושות של "מתח" ו"רפיון" בשירים שונים שאנו לומדים.

* אם התלמידים למדו מהי סקוונצה, יש מקום לנסות לזהותה בפסוק הראשון של החלק השלישי של השיר.

* אם התלמידים מקבלים את התווים של השיר, ניתן לוותר על קטעים חוזרים, להשאירם ריקים (ללא תווים) וכשהתלמידים יגלו היכן יש קטעים חוזרים, יעתיקו אותם מתוך התיבות הרשומות. זה יכול להיות חלק מדף העבודה.

לנסות למצוא היכן יש אקדמים ומהי התחושה שהם מקנים לתנופה ולהמשכיות של השיר.

שיר זה מתאים ללימוד או ביסוס המקצב רבע מנוקד ושמינית.

* אפשר לבצע שיר זה בשירה דו-קולית פשוטה.

* ניתן להוסיף ליווי אוסטינאטו לכל השיר (ראו הליווי המוצע בספר "חגיגה בצלילים").

ניתן להוסיף קול שני בדרך הבאה: רה (שלם), רה (שלם), רה (חצי), לה (חצי), רה, לה, רה.
זה חוזר פעמיים. לחלק השני הקול השני יהיה: מי (חצי), סול, לה, רה (שלם), סול (חצי), רה (חצי), לה (שלם). לחלק השלישי הקול השני יהיה: רה (שלושה רבעים), הפסקה, לה (שלם), רה (חצי), סול (חצי), רה (חצי), לה (חצי) ובפעם השנייה נסיים עם רה, לה, רה (חצי).

<u>הערה:</u> בכל המקומות שלא מצויין משך הכוונה היא לצליל או להפסקה הנמשכים רבע.

* קל מאד לרשום זאת על דף עבודה וללמוד לשיר או לנגן את המהלכים הללו כיון שהם מאד פשוטים. הם כוללים אך ורק את הצלילים רה, מי, סול, לה. ניתן לחלק צלילונים עם הצלילים הללו, צליל אחר לכל תלמיד והם ינגנו כאשר מגיע תורם לפי סימון או ניצוח של המורה.

* בנייה של חנוכייה אמנותית-אנושית מתלמידים לפי סדר המשפטים.

* אפשר גם לבחור בשלושת הצלילים הראשונים של השיר (מעוז צור) ולהפכם לאוסטינטו מושר ו/או מנוגן לאורך כל השיר. אין להבהל מדיסוננסים אחדים במהלך השיר כיון שזה יוצר מתח ייחודי לשיר זה.

דוגמאת לקול שני:

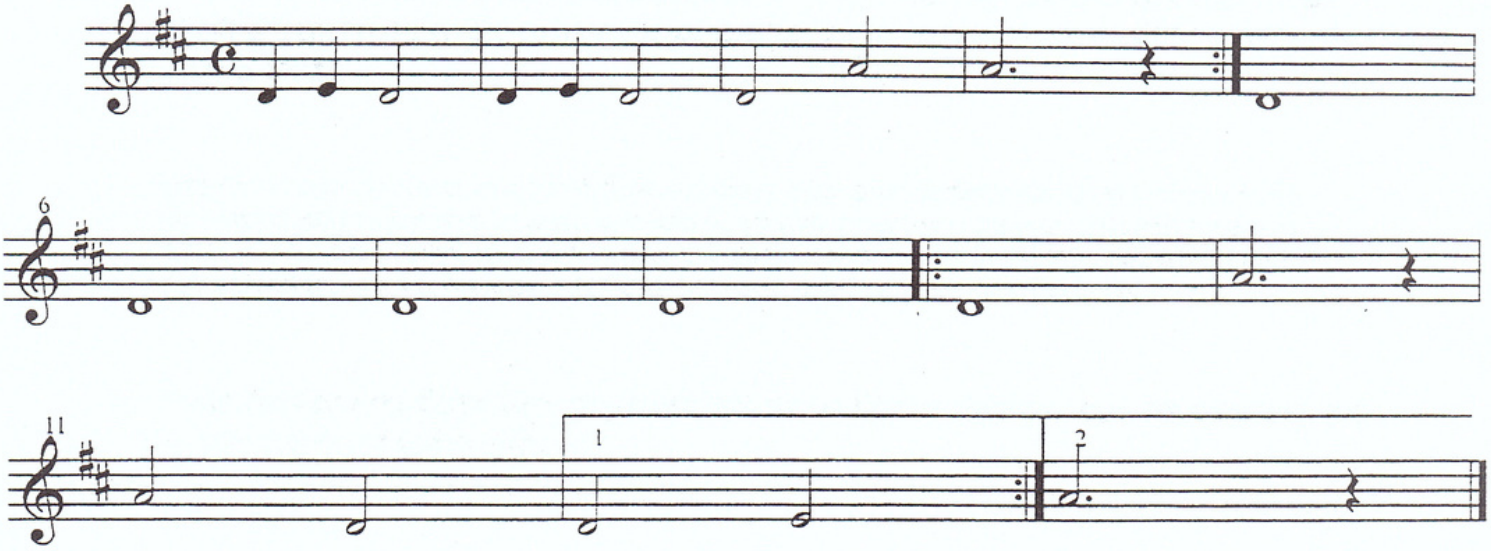

דוגמה שנייה המוסיפה נופך צבעוני מעניין:

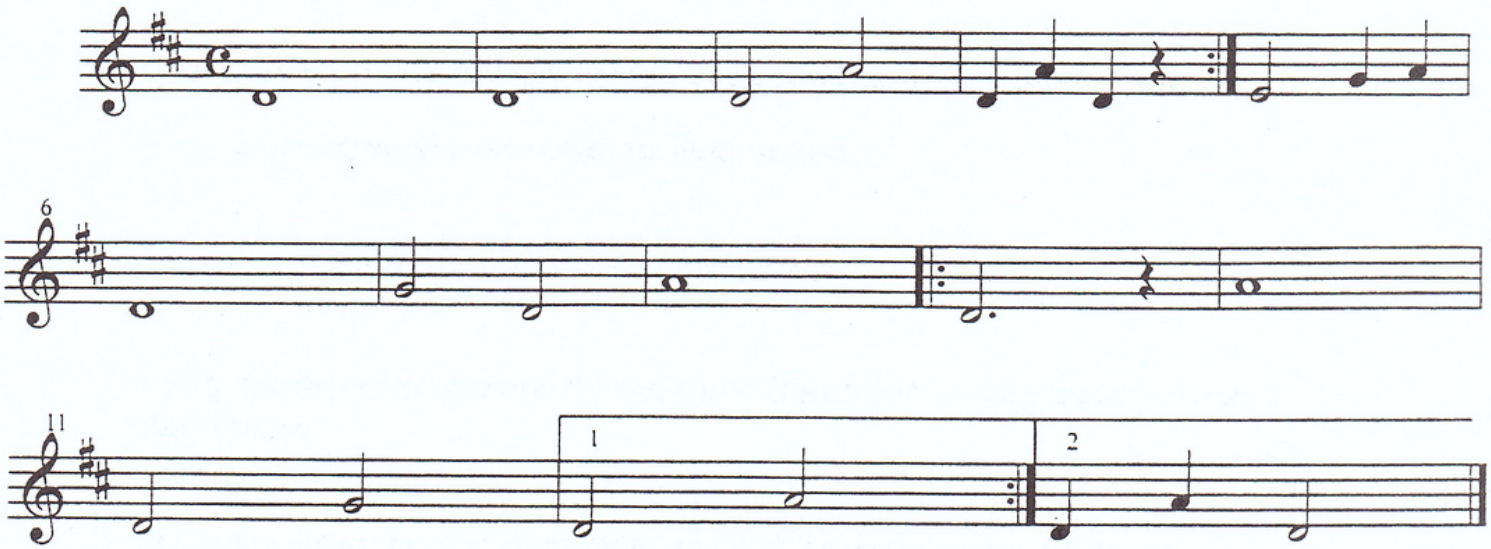

דוגמה של אוסטינאטו המתאים לליווי כל השיר:

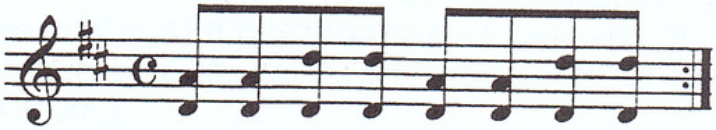

לתוכן העניינים

מעוז צור

הלחן: מן האוסף של בנדטו מרצ'לו (1686 – 1739)
השיר: פיוט לאחר הדלקת נרות חנוכה

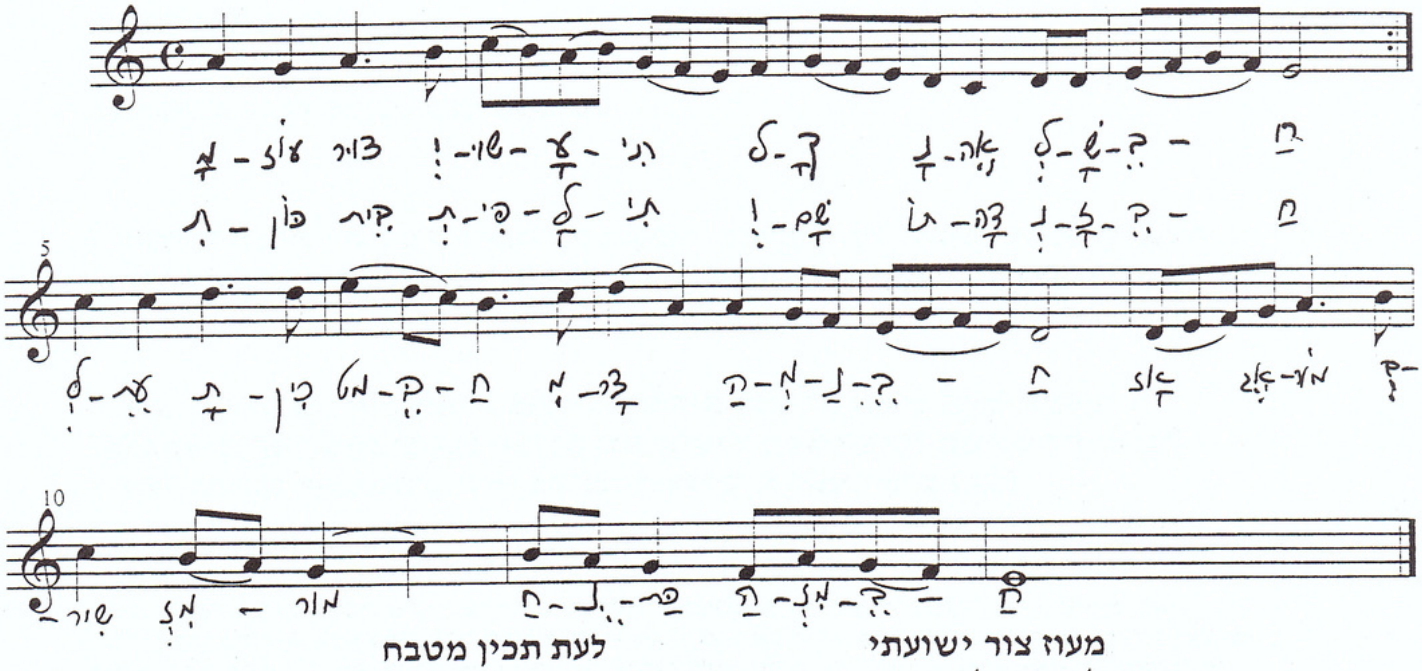

מעוז צור ישועתי
לך נאה לשבח
תכון בית-תפילתי
ושם תודה נזבח

לעת תכין מטבח
מצר המנבח
אז אגמור בשיר מזמור
חנוכת-המזבח

מאפייני השיר:

* את השיר הזה ניתן לחלק לשניים או לשלושה חלקים. אנו נעדיף לחלקו לשני חלקים ונסביר זאת בהמשך הדברים.

הסולמיות של שיר זה היא בעייתית במקצת. קיימת אפשרות להתייחס אל הסולם כאל סולם "לה מינור" כשהשיר מסתים בצליל הדומיננטה "מי". באותה המידה ניתן גם להתייחס אל הסולם כאל סולם פריגי עם טוניקה "מי" ואז יישמע לנו כל השיר בגוון אחר. מכל מקום ההרמון הנתון כאן הוא על פי סולמיות "לה מינור".

* כל החלק הראשון נע בתחום האוקטאבה בין הצלילים "דו – דו" בעוד כל החלק השני נע בתחום האוקטאבה + עוד סקונדה ("נונה" = תשעה צלילים) שבין הצלילים "רה – מי".

לתוכן העניינים

* יש לנו הרבה "נוימות" של שניים או שלושה צלילים על הברה וכן שתי "מליסמות" עם ארבעה צלילים על כל הברה (בתיבה הרביעית של החלק הראשון וברביעית של החלק השני). במקומות שיש צליל אחד על כל הברה אנו מכנים זאת בשם "סילאבי".

החלק הראשון:

* החלק הראשון מבוצע שתי פעמים.

* חזרה זו יוצרת איזון של סימטריה בין שני החלקים של השיר. החלק הראשון נמשך 4 תיבות והחזרה מאריכה אותו ל- 8 תיבות, הלא הוא משך החלק השני.

* חלק זה אינו מתחלק בצורה ברורה לחלקים כלשהם אולם צלילי עצירה (הנמשכים יותר מסביבתם) יוצרים יחד אקורד המבסס את הסולם לה מינור ("לה" בתיבה הראשונה, "דו" בתיבה השלישית ו"מי" ברביעית).

אם נרצה, אפשר גם לגלות ביסוס אחר של הסולמיות בחלק זה של השיר: הצלילים החשובים ביותר בשלוש התיבות האחרונות של חלק זה הם "דו – סול – מי" המהווים משולש בסולם דו מז'ור. כל הנאמר בנושא הסולמיות מושתת על הגישה ההרמונית הקלאסית, אולם אם נשתחרר מכך ונחשוב "מודאלית" כל התחושה הסולמית נוטה לסולם מי פריגי. אכן שיר מעניין מאד מבחינה סולמית!

* חלק זה מסתיים בצליל החמישי של הסולם, הוא צליל ה"דומיננטה" המושך להמשך. למרות כל זאת יש תחושה נסתרת שניתן לחוש בצליל "מי" כאל צליל שניתן לסיים עליו.

החלק השני:

* חלק זה מתחלק לשני פסוקים הנמשכים ארבע תיבות כל אחד.

* יש בפסוק הראשון מהלך של סקוונצות נסתרות: בתיבה השניה ירידה של קווארטה: "מי - סי" (בתיבה השניה), "רה – לה" (בתיבה השלישית) ו- "סול – רה" (בתיבה הרביעית). בפסוק השני, לעומת זאת אנו עוברים לעליות תוך הדגשת אקורדים שונים כמו למשל "רה-פה-לה" בתיבה החמישית וכן "דו-סול-מי" בהמשך שלוש התיבות האחרונות.

כאן יותר מכל יש תחושה של שהייה בתחום הקרוב לאופי המודאלי של השיר שמקנה תחושה של סיום על הצליל "מי", למרות שהוא אמור להיות צליל הדומיננטה של "לה". נראה כאילו אנו עוברים כאן לתחום הסולם מי פריגי, למרות שהאוזן האירופית של ימינו מעדיפה את לה מינור.

הצעות לדרכי עבודה:

* מעניין לערוך השווה בין הנוסחים השונים של מעוז צור המופיעים בחוברת זו.

* את החלק הראשון של השיר ניתן לבצע בשתי קבוצות כשהשניה מהווה "הד" של הראשונה (שרים יותר בשקט).

* חשוב להתייחס למספר הצלילים על ההברות השונות של המילים:
חשוב למצוא את כל ה"נוימות" וה"מליסמות" שיש בשיר זה. הדרך הנוחה ביותר לכך היא להאזין מספר פעמים לביצוע השיר על ידי המורה ולסמן מעל להברות המתאימות מספר קווים כמספר צלילים על כל הברה שי בה יותר מצליל אחד. זה מחייב מספר השמעות וכך השיר ייקלט טוב יותר תוך כדי החיפוש.

להלן שתי הצעות לקול שני שניתן לשיר ו/או לנגן במגוון הרכבים וקבוצות:

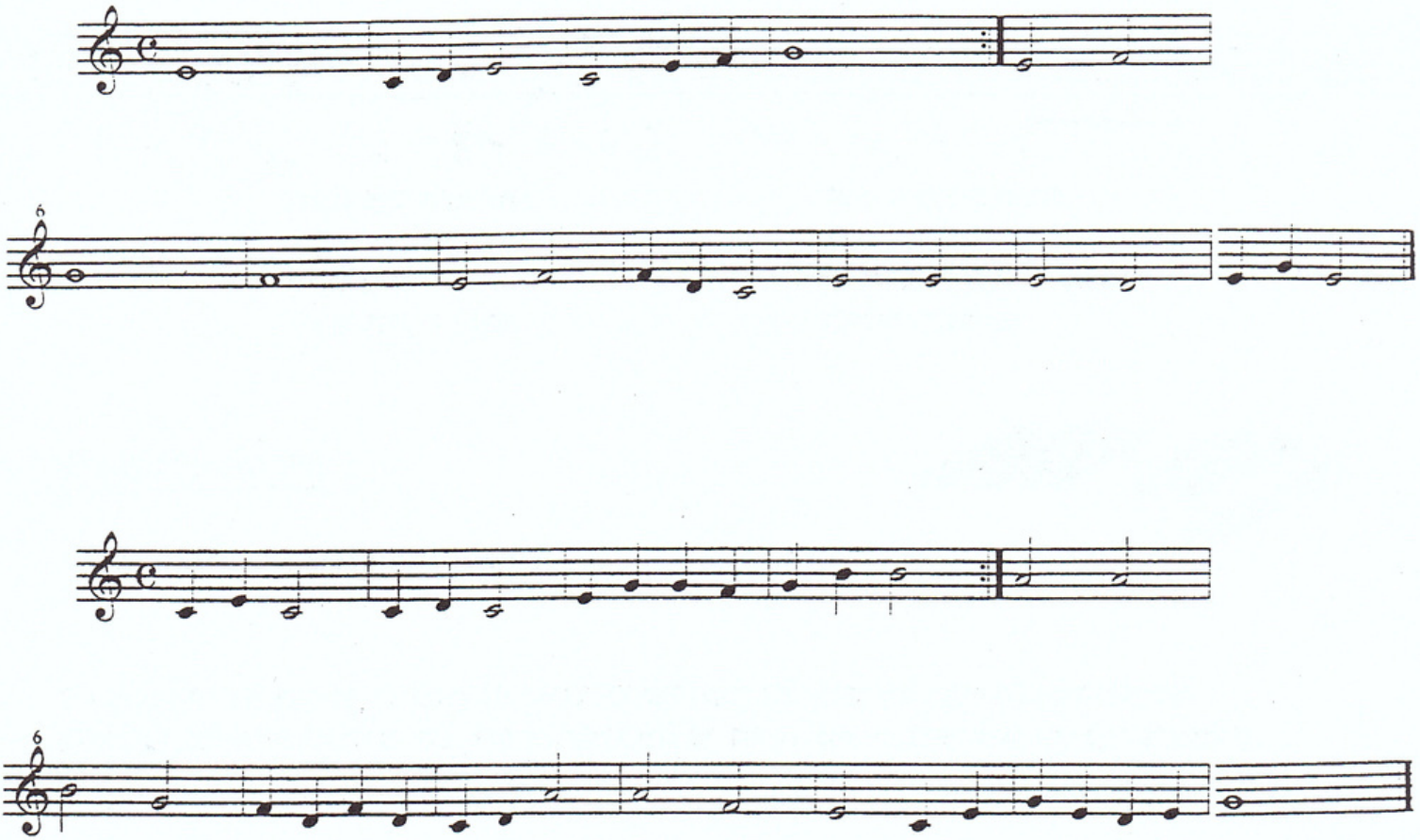

לתוכן העניינים

מעוז צור

לחצו לשמיעת השיר

הלחן: לאה אולשר
השיר: פיוט לאחר הדלקת נרות חנוכה

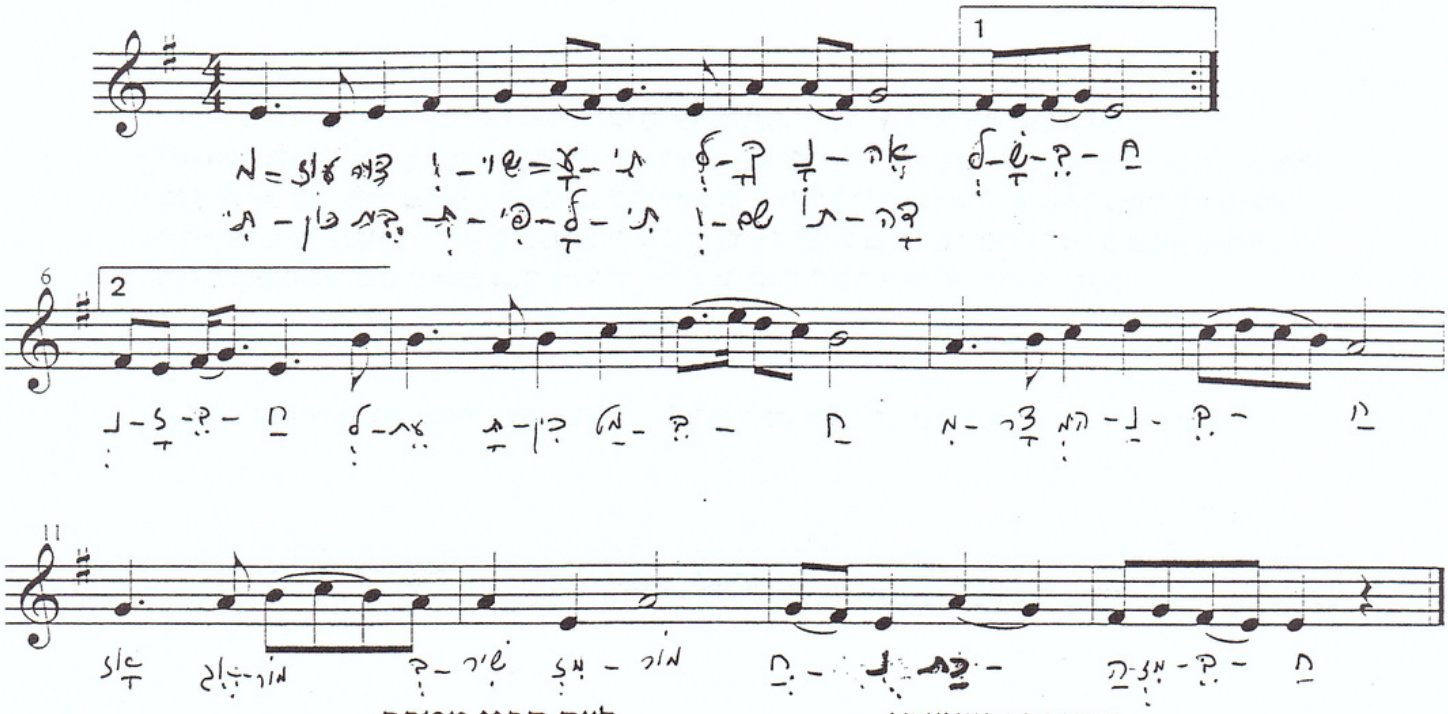

מעוז צור ישועתי
לך נאה לשבח
תכון בית-תפילתי
ושם תודה נזבח

לעת תכין מטבח
מצר המנבח
אז אגמור בשיר מזמור
חנוכת-המזבח

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשלושה חלקים.

* יש בשיר זה מספר נוימות (שניים או שלושה צלילים על הברה) ומליסמות (ארבעה צלילים על הברה). קל לזהותן על פי הקשתות המופיעות על גבי התווים.

החלק הראשון:

* החלק הראשון, הנמשך ארבע תיבות, מבוצע שתי פעמים. בפעם הראשונה הוא מסתיים עם צליל ארוך (משך של חצי) ואילו בפעם השניה הוא מסתיים עם רבע מנוקד המאפשר להוסיף את השמינית המובילה לחלק השני.

* ניתן לחלק אותו לשני פסוקים, הנמשכים שתי תיבות כל אחד.

לתוכן העניינים

* מאד מעניין לשים לב לתיבה האחרונה של חלק זה המזכירה במדוייק את סיומו של הפסוק הראשון בהמנון הלאומי שלנו "התקווה" במילים "צופיה" וכן "הומיה". כאן המנגינה חובקת את המילים "לשבח".

* יש בשיר זה מקצב קשה לביצוע (בתיבה האחרונה של החלק) המורכב מחלק שש עשרה המחובר לשמינית מנוקדת. רבים הם הסיכויים שהתלמידים יבצעו שתי שמיניות אלא אם כן תהיה הכנה מיוחדת לביצוע אותנטי של המקור.

החלק השני:

* החלק השני מתחלק לשני פסוקים.

* קיימת תחושה ששני פסוקים אלה מהווים מהלך שח סקוונצה, בעיקר בסיומם, למרות שיש שינוי במשכי הצלילים.

* מנעדו של חלק זה גבוה ממנעדו של החלק הראשון. אם החלק הראשון נע בתחום של קווינטה מן הצליל "רה" ועד לצליל "לה", הרי שהחלק השני עולה לקווינטה שבין הצלילים "לה – מי".

החלק השלישי:

* גם חלק זה, כשני קודמיו, מתחלק לשני פסוקים שהראשון בהם מהווה מעין "שאלה" בעוד השני מספק את "התשובה" המסיימת את השיר.

* מנעדו של חלק זה מחזיר אותנו כלפי מטה עם הגדלת המנעד בצליל נוסף (מחמישה צלילים – "קווינטה" לששה צלילים "סקסטה").

ניתן לתמצת את כל השיר ל"שלד המלודי" הבא:
מי – סול – סול – מי (בחלק הראשון), סי – סי – לה – לה (בחלק השני),
סול – לה – לה – מי (בחלק השלישי).

הצעות לדרכי עבודה:

* חשוב לזהות את מיקומן של הנוימות ושל המליסמות תוך לימוד השיר בשיטת הסימון המקובלת של רישום מספר קווים קטנים, כמספר הצלילים על כל הברה מעל להברות המתאימות.

* מעניין יהיה לראות אם התלמידים יזהו את הדמיון בין התיבה האחרונה של החלק הראון וההמנון הלאומי שלנו.

* אם התלמידים הגיעו, בלימוד מקצבים ומשכים להכרת שמיניות מנוקדות וחלקי שש עשרה שיר זה מהווה הזדמנות מצויינת לבסס חומר זה או אף ללמדו.

* ניתן לחלק את הכיתה לקבוצות ולבצע את הפסוקים בהתאם, במגוון הרכבים קוליים ו/או כליים מלודיים וקצביים כאחד.

* רצוי לקבוע, יחד עם התלמידים, מספר תבניות "אוסטינאטו" קצביות אשר תלווינה את חלקיו השונים של השיר.

* מאחר והחלק הראשון חוזר שתי פעמים אנו מקבלים למעשה שמונה פסוקים אשר יכולים להקביל לשמונה נרות של חנוכייה ולפעול בהתאם במגוון תנועות במרחב הכיתה.

להלן רעיון לקול שני בשירה ו/או בנגינה:

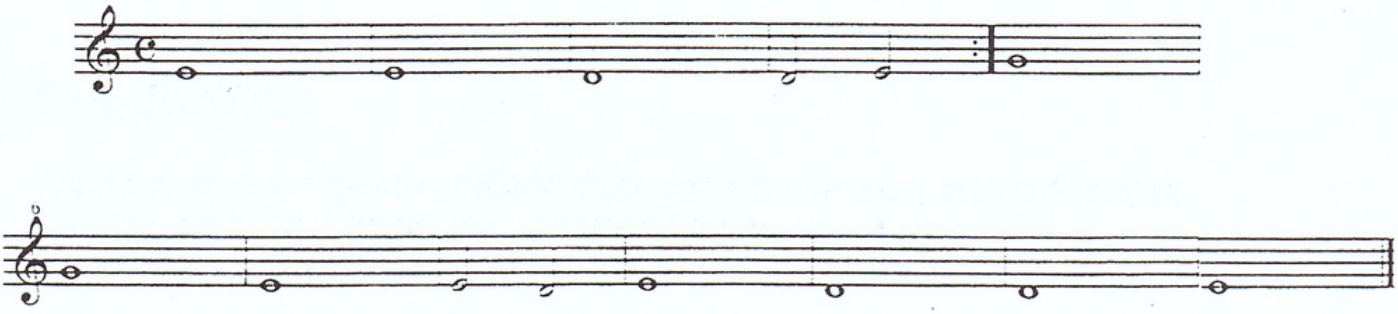

להלן ארבע הצעות לליווי אוסטינאטו קצבי. ניתן לבצע כל אחד לחוד או צירוף בכלים שונים:

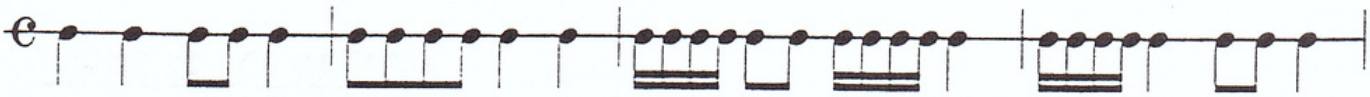

לתוכן העניינים

נדליק נרות

הלחן והשיר: לאה אולשר

לחצו לשמיעת השיר

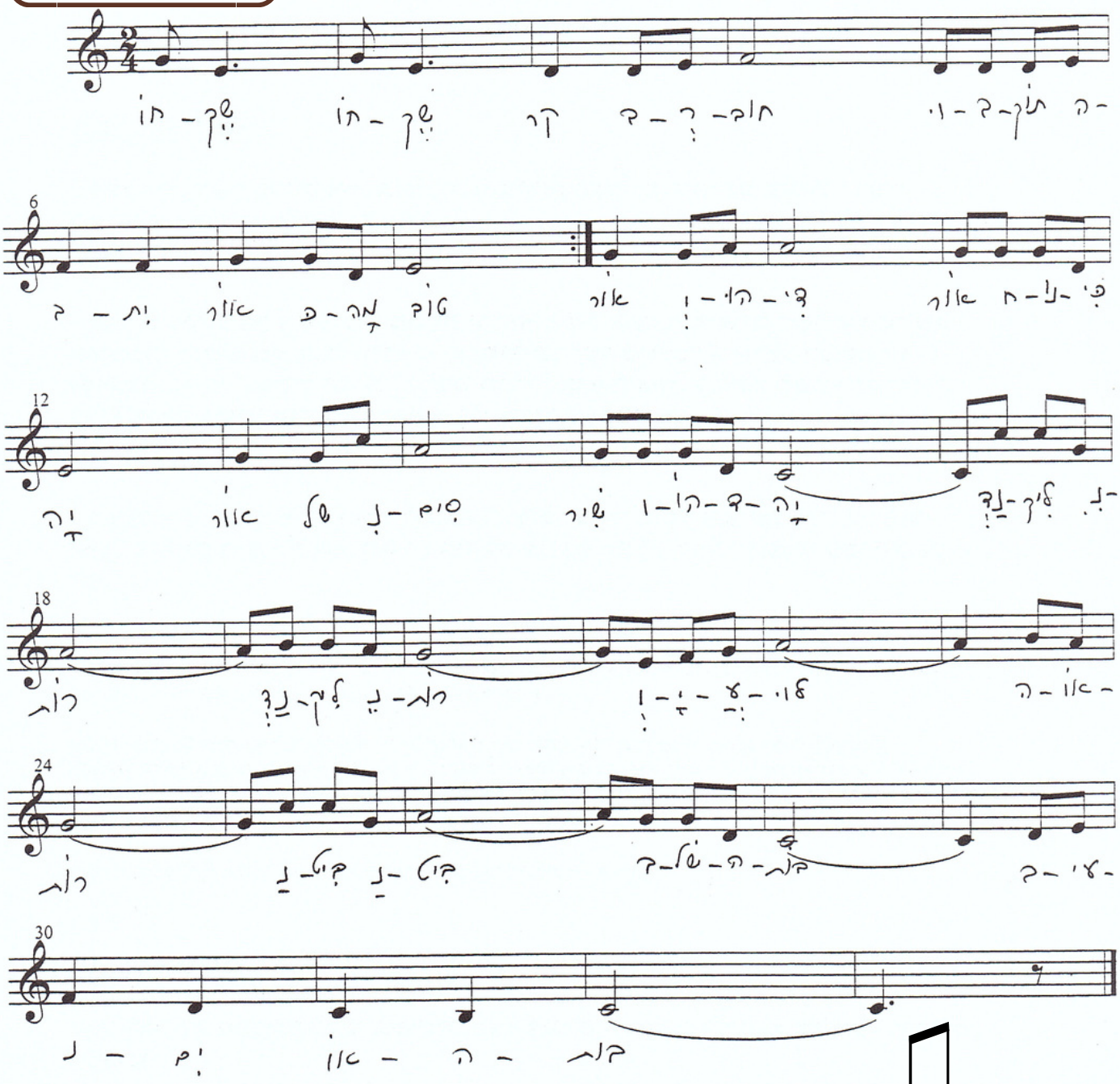

חושך, חושך, קר ברחוב.
ובתוך הבית אור, כמה טוב.

אור יהודי, אור חנוכייה
אור של ניסים, שיר והודייה.

נדליק נרות, נדליק נרות,
ויעלו האורות, נביט, נביט
בשלהבות בעיניים אוהבות.

לתוכן העניינים

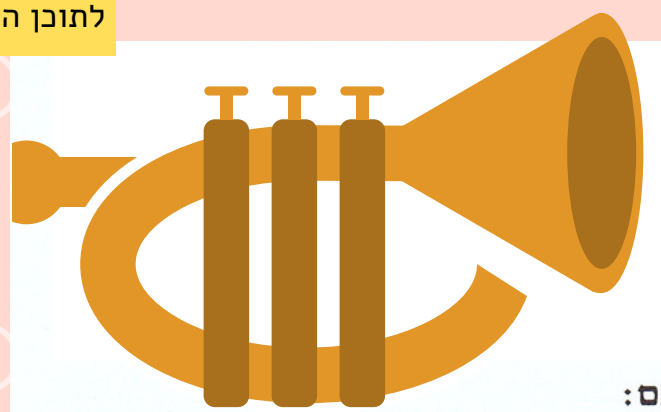

מאפייני השיר:

* השיר מיועד לחג החנוכה.

* השיר מתחלק לשלושה חלקים לא שווים באורכם:

החלק הראשון:

* חלק זה נמשך בדיוק ארבע תיבות החוזרות פעמיים. הוא גם מתחלק לשני פסוקים בני שתי תיבות כל אחד.

* מעניין שהתיבה השלישית מהווה וריאציה של התיבה השניה כשהחלוקה של המשכים נגזרת ממספר ההברות שבמילים. "קר ברחוב" – ארבע הברות או מחיאות ואילו "ובתוך הבית" – שש הברות או מחיאות. למרות השוני הזה הרי שהצלילים בשתי התיבות זהים בגובהם אך לא במשכם.

* הפסוק הראשון מדגיש תחילה את הצליל "מי" ולאחר מכן את הצליל "פה" ואילו בפסוק השני המצב הפוך: תחילה מודגש הצליל "פה" ולאחר מכן הצליל "מי".

השלד המלודי של חלק זה הוא: מי-פה - פה-מי. (מבחינה הרמונית מדובר בדרגות הבאות לפי הסדר: ראשונה – חמישית ספט– חמישית ספט – ראשונה).

הצלילים השולטים בתיבה הראשונה וברביעית הם "סול-מי" והם מהווים את צלילי האקורד של הדרגה הראשונה (דו-מי-סול) בעוד הצלילים השולטים בתיבות השנייה והשלישית הם "רה-פה" והם מהווים חלק של חמישית ספט. מובן שניתן לגוון ולבחור באקורדים אחרים כמו רה מינור ופה מז'ור בתיבות אלה.

המנעד של חלק זה הוא מנעד של קווארטה מלאה: רה-מי-פה-סול.

החלק השני:

* גם חלק זה מתחלק לשני פסוקים מאד דומים המקנים תחושה של מעין "שאלה ותשובה".

* מעניין לשים לב לעובדה שתחילת שני הפסוקים דומה מאד וניתן להתייחס לתחילת הפסוק השני (תיבה שלישית בחלק זה) כאל "וריאציה" של תחילת הפסוק הראשון (תיבה ראשונה בחלק זה).

בחלק זה של השיר גדל המנעד עד לאוקטאבה שלמה (דו – דו) השלד המלודי הפעם משתנה, לעומת השלד המלודי של החלק הראשון: לה-מי - לה-דו. זה מאפשר משחק נחמד בין הסולמות המקבילים דו מז'ור ולה מינור.

לתוכן העניינים

* מן הראוי לשים לב לזהות שקיימת במקצבים של התיבות ראשונה עם שלישית, ושנייה עם רביעית.

החלק השלישי:

* חלק זה ארוך יותר משני החלקים הראשונים של השיר, וגם הוא מבוצע שתי פעמים.

* ניתן להתייחס לוולטות השונות, המאפשרות חזרה עם האקדם המתבקש לתחילת החלק בפעם השנייה.

* חלק זה של השיר ניתן לחלוקה לשני פסוקים או יותר מתאים, במקרה זה, לארבעה פסוקונים קצרים שמקצבם כמעט זהה לכל אורכו. (מלבד השינויים בפעם השנייה).

*השלד המלודי של חלק זה הוא: לה-סול-לה-סול * לה-דו-דו-דו.*

השיר הוא סילבי לכל אורכו ואין בו אפילו נוימה אחת.

הצעות לדרכי עבודה:

* ניתן לבסס או להכיר את המונח "וריאציה" כפי שהוא מופיע בתחילת שני הפסוקים בחלק השני של השיר.

* בחלק זה של השיר גילינו זהות מקצבית בין התיבה הראשונה לשלישית ובין השנייה והרביעית. יש מקום להציע (או שהתלמידים יציעו) תבניות מקצב שונות כשעל כולן לנסות להמציא מנגינות שונות על פי תבניות אלה. מותר להגביל את התלמידים בגבהים מסויימים ולאפשר להם להשתמש במטלופונים בהם השארנו רק את הצלילים הללו.

* אפשר שתוך שירת השיר התלמידים ידליקו נרות, נר לכל שתיים או ארבע תיבות. עדיף להתחיל עם כל ארבע תיבות על מנת שיהיה מספיק זמן לתלמידים להספיק להדליק את הנרות. במקרה כזה יש לחזור על כל השיר כששני התלמידים האחרונים ידליקו את נרותיהם בזמן החזרה על החלק הראשון של השיר.

* במקרה כזה בזמן ששרים את שני חלקיו הבאים של השיר (לאחר הדלקת כל הנרות) ניתן לנוע עם הנרות בכיוונים מגוונים בהתאם לרעיונות שהתלמידים יציעו.

* בחלק השני של השיר שמונה תלמידים יצרו חנוכייה מנגנת המורכבת משמונת הצלילים של דו מז'ור, וכשכל תלמיד, בתורו, ינגן על צלילון אחד (במטלופון מתפרק) מתוך צלילי הסולם בסדר יורד.

* אפשר גם לוות את החלק הראשון של השיר בהדלקה מצטברת של הנרות ובחלק השני בתנועה חופשית עם הנר.

* ניתן לשיר את השיר וללוות את השירה בנגינת קול שני. להלן הצעה לקול שני שפשוט לבצעו:

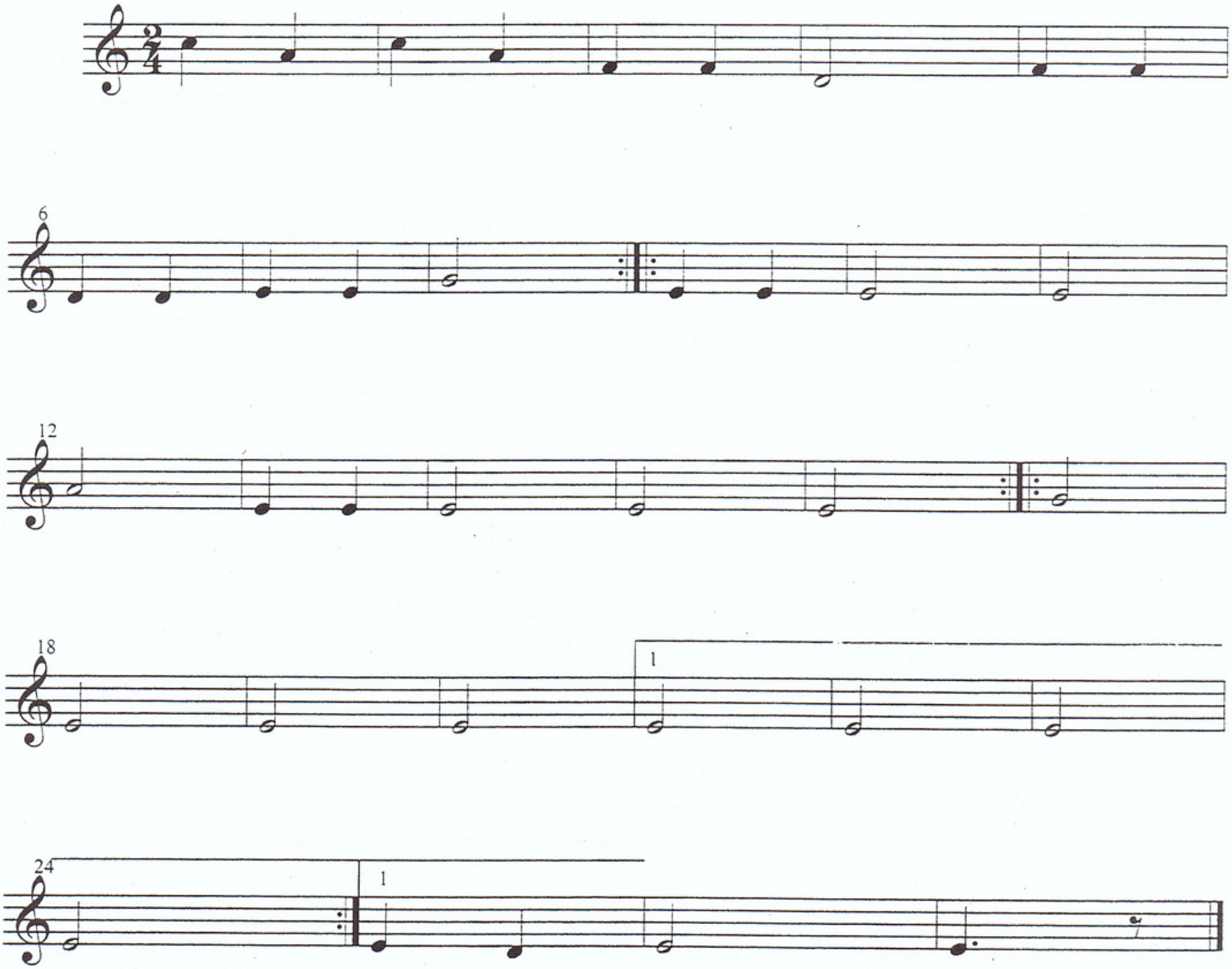

לתוכן העניינים

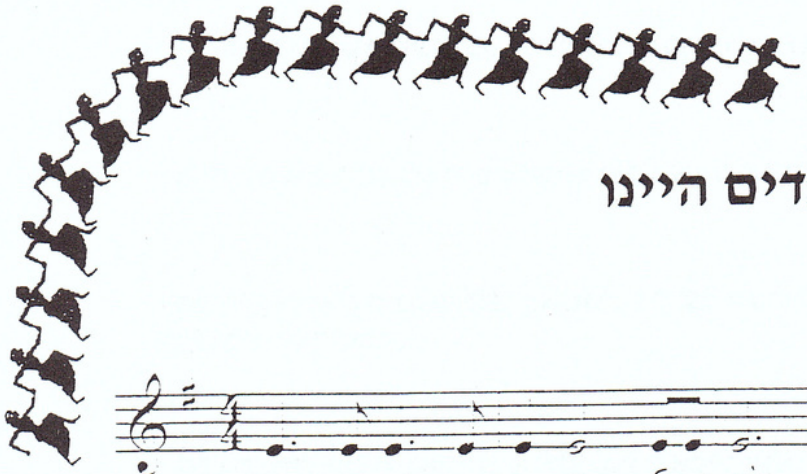

לחצו לשמיעת השיר

עבדים היינו

לחן ושיר: לאה אולשר

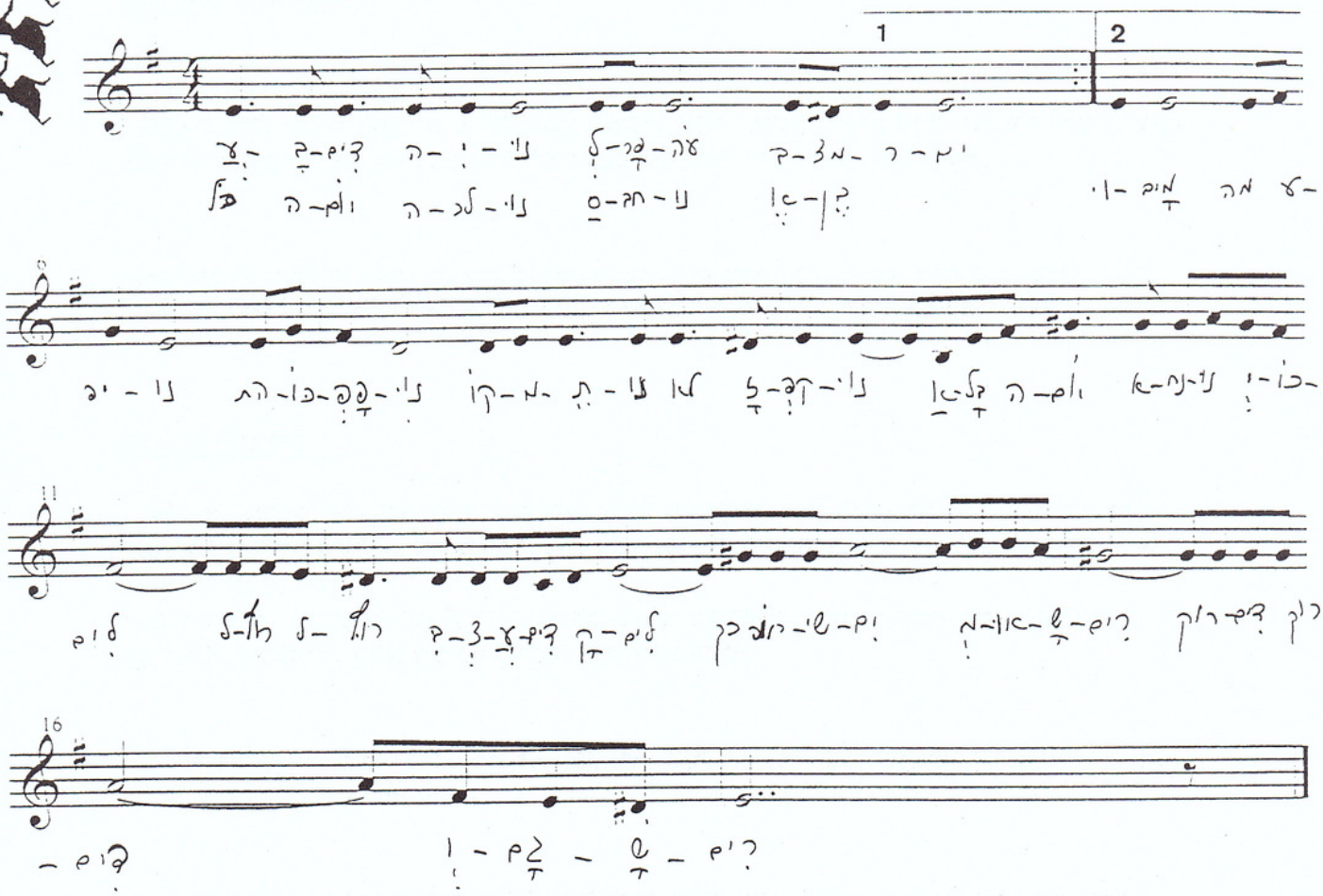

עבדים היינו לפרעה במצרים
כל היום הלכנו, סחבנט אבן ומים
מה עייפנו, התכופפנו
קומתנו לא זקפנו
אבל היום אנחנו יכולים
לרוץ, לרות בצעדים.....?

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשני חלקים ברורים השונים מאד זה מזה ומהווים ניגוד חריף האחד לשני.

החלק הראשון:

* חלק זה, המתאר סבל מתמשך ועצוב נושא אופי מינורי (*בסולם מי מינור*) ומונוטוני. הוא מושתת על חזרה כמעט בלתי פוסקת על הצליל "מי" שהוא צליל היסוד של כל השיר (הטוניקה).

לתוכן העניינים

* צליל זה מעוטר מעט על ידי צליל שכן (*רה דיאז*).

* חלק זה מתחלק לשני פסוקים שכל אחד מהם מנוגן שתי פעמים.

* הפסוק הראשון מושתת, כאמור, רק על הצליל "מי" כשרק פעם אחת מופיע הצליל "רה דיאז".

* גם הפסוק השני מבליט היטב את הצליל "מי" אלא שכאן גדל המנעד ומצטרפים צלילים נוספים, כל זאת, מבלי לפגוע בחשיבותו של צליל הטוניקה.

המנעד של כל החלק הזה הוא אמנם קווארטה כשצליל הקווארטה "סול" מופיע רק פעם אחת.
המנעד של הפסוק הראשון הוא סקונדה קטנה בלבד ורק הפסוק השני מגדיל מעט את המנעד לקווארטה.

החלק השני:

* חלק זה מתאר את החופש, את השחרור מעבדות ואת השמחה והאושר המתלווים לכך. הוא כתוב בסולם מי מז'ור. זהו משחק מעניין של מעבר מסולם מינורי למזורי על אותו צליל יסוד.
* גם חלק זה, בדומה לקודמו, מתחלק לשני פסוקים ברורים ושונים, המנוגנים פעמיים, כל אחד, ללא כל שינויים. החזרות זהות.

* מלבד הקפיצה בתחילת חלק זה, כל התנועה המלודית מושתתת על מהלכים בין צלילים שכנים (*צעדי סקונדות*).

המנעד של חלק זה התרחב מאד ומגיע עד לאוקטאבה שלמה (מן הצליל "סי" ועד לצליל "סי" שמעליו).

השלד המלודי של כל השיר הוא:
בחלק הראשון: מי-מי-מי-מי -- מי-רה-מי-מי.
ובחלק השני: סול דיאז-פה דיאז-רה דיאז-מי -- לה-סול דיאז-לה-מי.
אם בחלק הראשון השליטה היא של מי כמעט לכל אורך הדרך הרי שבחלק השני הפסוק הראשון מהווה ירידה מסול דיאז עד לצליל הטוניקה מי ואילו הפסוק השני מהווה הבלטת הצליל לה וקפיצה לטוניקה מי.

הצעות לדרכי עבודה:

* התלמידים יכולים לחבר מגוון עשיר של תבניות מקצב במשקל של ארבעה רבעים אשר יכולים להוות ליווי אוסטינאטו לכל החלק הראשון של השיר. ניתן לנגנם בכלי נגינה קצביים ו/או מלודיים על הצליל "מי".

לתוכן העניינים

* את החלק השני של השיר ניתן ללוות על פי השלד המלודי שלו.

* חשוב להמחיז את השיר, על שני חלקיו, בעזרת תנועות המלוות באביזרים מתאימים לסבל שבנשיאת משאות כבדים (קוביות וכדו') ובחופש התנועה המתבקש בחלק השני של השיר.

* ניתן לשיר את החלק השני של השיר, על שני פסוקיו, בצורת קאנון. הקול השני נכנס מיד לאחר שהראשון שר את המילים "אבל היום". רעיון זה של הקאנון ניתן לבצע גם בתנועה.

שיר זה מהווה הזדמנות נהדרת ללמד את המשמעות והצורך בניצול וולטות על מנת לקצר את הכתיבה, אחרת השיר היה תופס המון שורות.

ניתן גם ללמד או לבסס את הרבע המנוקד וכן את משמעות הקשת המחברת חצי לשמינית הבאה אחריו.

לתוכן העניינים

מזרה ישראל

לחצו לשמיעת השיר

הלחן: אמיתי נאמן
השיר: ירמיהו ל"א

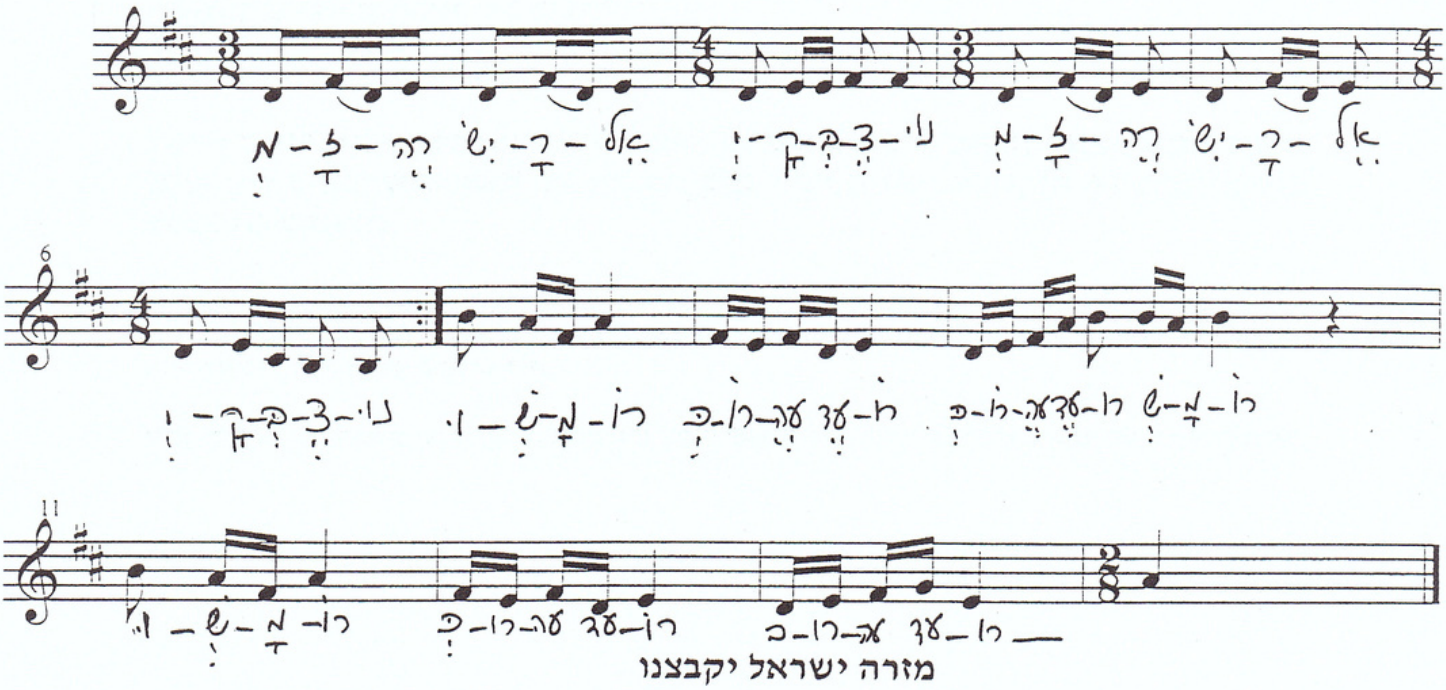

מזרה ישראל יקבצנו
ושמרו כרועה עדרו
כרועה עדרו שמרו

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשני חלקים בעלי אורך שונה.

החלק הראשון:

* החלק הראשון מאופיין בחילופי המשקל שבו בין משקל משולש לזוגי.

* שתי תיבות במשקל משולש (שלוש שמיניות בתיבה) ותיבה במשקל זוגי (ארבע שמיניות בתיבה).

מהלך משקלי זה חוזר שתי פעמים. שתי המילים הראשונות (מזרה ישראל) הן בנות שלוש הברות (או שלוש מחיאות עבור תלמידים שאינם יודעים עדיין מהי הברה) ואילו המלה השלישית (יקבצנו) מחייבות תוספת של צלילים. על מנת לא להגיע למשקל של חמש שמיניות קיצר המלחין שני צלילים ובכך הגיע לארבע שמינגות. מכל מקום שינויי המשקל נובעים כאן בבירור מתוך הצורך להתאים את הלחן למילים.

* חלק זה מתחלק לשני פסוקים דומים מאד מלבד סיומם. הם בנויים בצורה המקובלת של מתח (שאלה) ורפיון או פתרון (תשובה).

ניתן לתמצת את שני הפסוקים במהלך הצלילי הבא: רה, מי, רה, מי, פה דיאז -- רה, מי, רה, מי, סי.

הצליל פה דיאז הוא הדומיננטה (הצליל החמישי של הסולם המתחיל בצליל "סי" והוא כמובן גורם לתחושת המתח השואפת לפתרון על הצליל היסודי "סי".

* המנעד של החלק הראשון מקיף חמישה צלילים (קווינטה) מצליל היסוד "סי" ועד לצליל השליט (דומיננטה) "פה דיאז".

החלק השני:

* החלק השני כתוב, כמעט כולו,במשקל ארבע שמיניות מלבד התיבה האחרונה שיש בה רק שתי שמיניות.

* גם הוא מתחלק לשני פסוקים סימטריים של ארבע תיבות כל אחד.

* מעניין שחלק זה, על שני פסוקיו, אינו מקנה כל תחושה של סיום אלא להיפך יש רצון להמשיך ולחזור על חלקו הראשון של השיר.

* ואכן מקובל לחזור על החלק הראשון ולסיים בו, מאחר והוא מסתיים בצלילי היסוד של סולם השיר והוא מקנה תחושה נינוחה יותר של סיום.

* מכאן שמבנה השיר הזה יוצר צורה של א – ב – א.

המנעד של החלק השני מקיף ששה צלילים (מ"רה" עד "סי") אולם חסר בו הצליל סול והוא מקנה תחושה של סולם פנטטוני המזכיר את המזרח הרחוק.

יש לציין שהצליל "סול" חסר בשני החלקים של השיר, עובדה המערערת מעט את התחושה הסולמית השגרתית בשירים אחרים.

הצעות לדרכי עבודה:

* על מנת לחוש את המשקלים השונים, נבקש מן התלמידים למחוא מחיאות כף רצופות ושוות תוך ספירה רצופה בקול רם: 1 – 2 – 3.

לתוכן העניינים

* עתה יחזרו על פעולה זו, אלא שהפעם בכל פעם שהם סופרים "אחת" יבצעו טפיחה על הברכיים ואילו בשתי הספירות הבאות ימשיכו במחיאות כפיים. בדרך זו נקבל טפיחה-מחיאה-מחיאה וחזור חלילה. זה מקנה תחושה של משקל של שלוש פעימות בתיבה.

* התלמידים יחזרו על פעילות זו כשהם סופרים 1 – 2 בלבד כשגם הפעם יטפחו על הברכיים בספירה של "אחת". בדרך זו נקבל: טפיחה-מחיאה, טפיחה-מחיאה וכך הלאה. זה מקנה לנו תחושה של משקל של שתי פעימות בכל תיבה.

* עתה נבצע את אותה הפעילות בספירה של ארבע כשתמיד הראשונה טפיחה ואילו האחרות מחיאות. הפעם קיבלנו משקל של ארבע פעמות בתיבה.

* לשם ביסוס העניין תוך שעשוע ננסה לצרף משקלים.
לדוגמה: 1 – 2 – 3 -- 1 – 2 -- 1 – 2 – 3 כשתמיד ה"אחת" טפיחה והשאר מחיאות. כאן אנו חשים בשינויי משקל.

* בכל המשחקים הללו ניתן לגוון בעזרת כלי הקשה או קולות גוף שונים. חשוב לשים לב שה"אחת" תהייה מעט יותר חזקה מאשר שאר הספירות, כך שאם משתמשים בדרבוקות, למשל, הקשת "דום" תהייה עבור "אחת" ואילו הקשת "טק" תתאים לשאר הספירות וכך עם כלי הקשה אחרים.

* לאחר הכנה מהנה זו ניתן להתאים את כל מה שעשינו לחלקו הראשון של השיר שלנו: הספירה תהייה: 1,2,3 - 1,2,3 - 1,2 - 1,2 או אפשר גם 1,2,3 - 1,2,3 - 1,2,3,4. בכל מקרה יש לחזור פעמיים על מהלך זה כי זה חוזר פעמיים בחלקו הראשון של השיר. פעולה זו תקנה לתלמידים תחושה ברורה של השינויים במשקל המתרחשים בשיר זה.

* ניתן לשלב מגוון עשיר של אפשרויות המשלבות תנועה וריקודים בשיר מרתק זה.

חשוב להתייחס לצורך בהתאמת מנגינה למילים באחדים מן המובנים: מספר הצלילים לעומת מספר ההברות.

דוגמה נהדרת היא ההימנון הלאומי שלנו במילים "פנימה", "הומיה", "צופיה" שבהן יש יותר צלילים מאשר הברות והדרכים להתאמת שני צלילים על הברה אחת.

או למשל השיר "על הים השקט" שמנגינתו בנוייה בצורת גלים או השיר "אל ראש ההר" המטפסת עד לפסגה במילים "העפילו" וכדו'.

אין צורך להעמיק כאן יתר על המידה אך זוהי הזדמנות להתייחסות לקיומה של הבעייה ולדרכים לפתרון האופייניות לכל מלחין.

אפשר להביא את השיר "אל הציפור" ולהראות מה קורה כאשר ההברה היא אשכנזית המחייבת שמירה על המשקל המשולש שבה.

* אם רוצים להקל על התלמידים ניתן לרשום את השיר תוך הכפלת כל המשכים ושינוי המשקלים לשלוש ולארבעה רבעים. זה יקל על הכתבת השיר כולו על פי מקצבו.

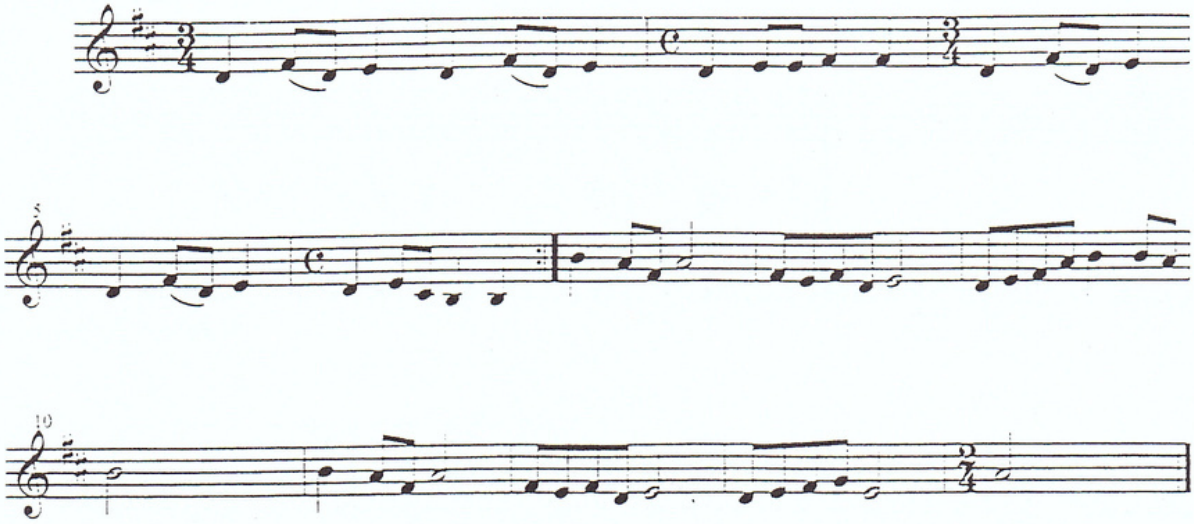

מובן מאליו שניתן ללמוד או לבסס ארבעה חלקי שש עשרה או שני חלקי שש עשרה עם שמיניות, אולם שיר זה אינו הזדמנות נאותה לכך. עדיף להכפיל את המשכים מטעמים דידקטיים ומאוחר יותר להראות להם כיצד נכתב השיר במקורו. כאשר ילמדו את חלקי השש עשרה ניתן לתת להם את השיר שמשכיו הוכפלו ולבקשם לרשום אותו מחדש עם המשכים המקוריים (חלוקת המשכים למחציתם).

* חשוב לתזמר את השיר עם כלי הקשה קצביים בלבד תוך תחושה ברורה של חילופי המשקל.

* חשוב להניח את הנתונים על הלוח ושהתלמידים יציעו מה יבצע כל כלי, תוך שמירה על כך שכל כלי ינגן את המשכים המאפיינים אותו (צלילים קצרים וארוכים) ושלא כולם ינגנו כל הזמן. זאת הזדמנות נהדרת להרגילם לחשיבה אסתטים בתחום התזמורים הקצביים.

להלן הצעה לקול שני פשוט שניתן לשיר ו/או לנגן:

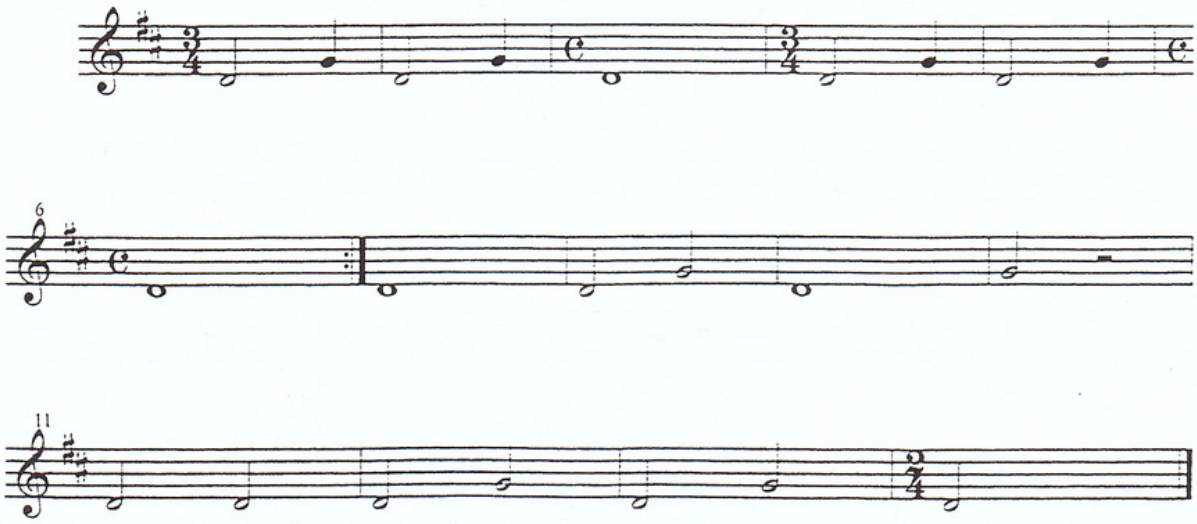

לתוכן העניינים

לחצו לשמיעת השיר

ואף על פי-כן

הלחן: פואה גרינשפון
השיר: דוד שמעוני

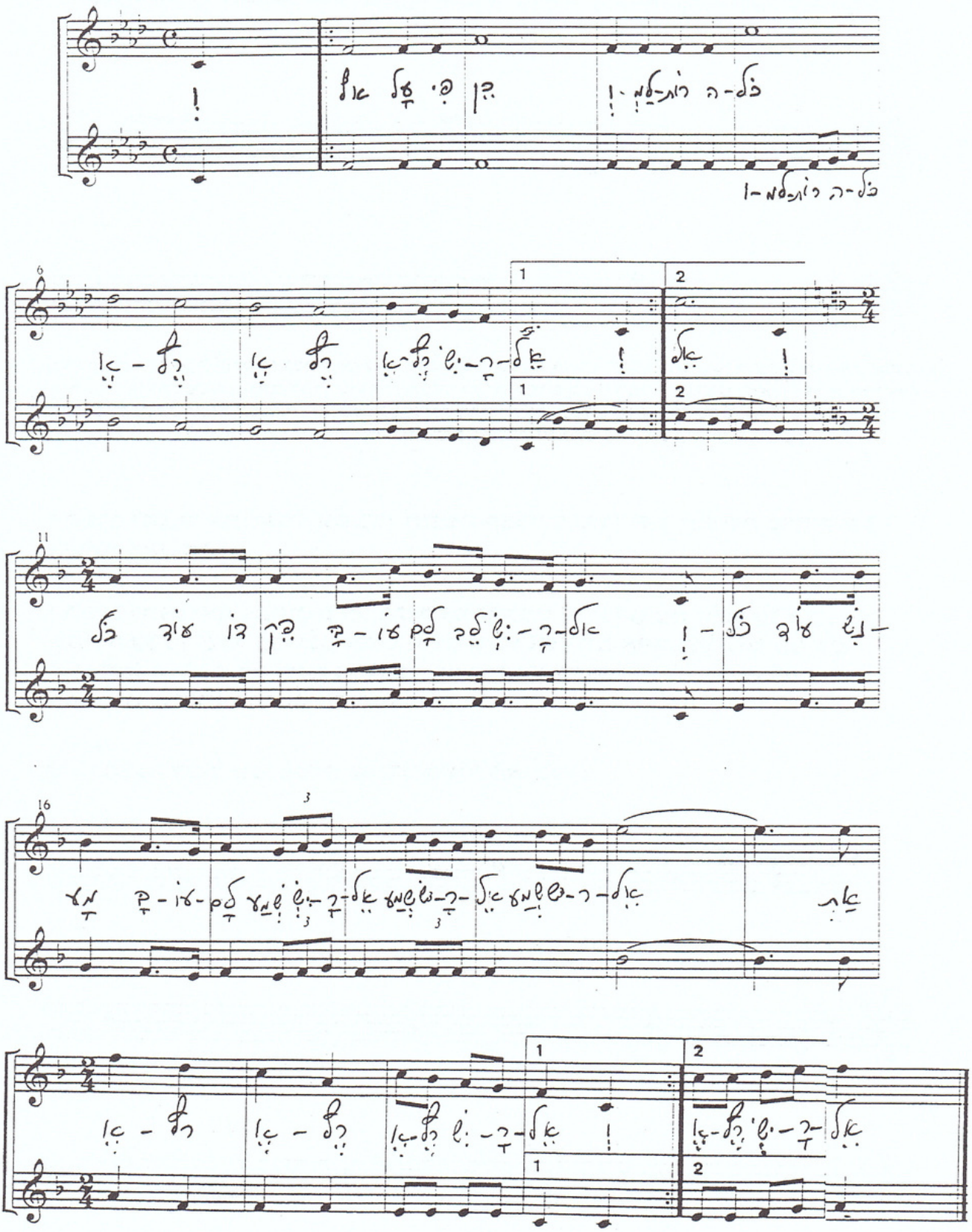

לתוכן העניינים

ואף על פי-כן
ולמרות הכל
ארץ ישראל.

וכל עוד דופק בעולם לב ישראל,
וכל עוד נשמע בעולם שמע ישראל,
את ארץ ישראל.

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשני חלקים ברורים כשהראשון נושא אופי מינורי מובהק ואילו השני מז'ורי מובהק.

* על כל אחד משני החלקים חוזרים פעמיים כשהסיום של כל חלק, בפעם השנייה משתנה בצליליו האחרונים.

בחלק הראשון הפעם הראשונה מסתיימת בצליל הדומיננטה שמתחת לצליל היסוד ואילו הפעם השנייה הפסוק מסתיים על אותו הצליל באוקטאבה הגבוהה יותר. בשני המקרים זהו צליל הדומיננטה, השואף להמשיך עד להגעה לצליל היסוד של הסולם.

המצב שונה בחלק השני של השיר כשבשתי הפעמים יש תחושה של סיום, אלא שבפעם השנייה הסיום בעלייה יוצר תחושה חזקה יותר של סיום. יש משום הקבלה בגישה לשני חלקי השיר בנושא זה.

החלק הראשון:

* את החלק הראשון ניתן לחלק לשני פסוקים.

הראשון הפסוק מהווה אקורד מצטבר (פה מינור – פה-לה במול-דו).

* הפסוק השני מהווה סולם בירידה עם שינוי במשכים היוצר תחושה של האצה.

* מעניין שהפסוק הראשון נע בכיוון כלפי מעלה בעוד השני נע כלפי מטה ובכך נוצר איזון אסתטי מעניין.

* אילו לא היו מילים ניתן היה לכתוב, בפסוק הראשון פה שלם בתיבה הראשונה וכנ"ל בשלישית. המילים הן המחייבות חלוקת השלם למספר צלילים בהתאם להברות.

לתוכן העניינים

החלק השני:

* את החלק השני ניתן לחלק למספר פסוקים: הפסוק הראשון מסתיים במילים "לב ישראל" (בתיבה השלישית), השני מסתים במילים "שמע ישראל" (תיבה מס' 10 בחלק זה) ואילו יתר התיבות מהוות את הפסוק השלישי.

* מכאן שהחלק השני ארוך יותר מן החלק הראשון, כמעט כפליים.

* מעניין שגם שלושת הפסוקים אינם בעלי אותו אורך. הפסוק השני נמשך שש תיבות בעוד שני האחרים ארבע תיבות כל אחד.

* ניתן להסביר הארכה זאת בעזרת הסקוונצות שמופיעות בפסוק השני.

אפשר היה להאריך עוד יותר את הפסוק הזה על ידי תוספת של סקוונצות אולם המלחין שאף להגיע לצליל השביעי של הסולם, על מנת להבליט את המשיכה לצליל היסודי בסיום השיר.

* אופיו של החלק השני מזכיר שיר לכת והוא מאופיין על ידי המשכים המנוקדים.

הצעות לדרכי עבודה:

* ניתן ללוות א הפסוק הראשון של השיר עם הצלילים "פה" ו- "דו". במידה ויש גם את הצליל "לה במול" חשוב לנצלו בצירוף אקורדי זה.

* בדומה למהלך הסולמי בירידה של הפסוק השני של החלק הראשון, ניתן לבקש מן התלמידים לחבר מנגינות עולות או יורדות תוך חזרות על צלילים, הארכת צלילים או קיצורם, שינוי כיוון של צליל אחד והמשך התנועה באותו כיוון ועוד אפשרויות מסוג זה.

דוגמאות נהדרות לרעיון זה ניתן למצוא בתחילת הפרק האחרון של הסימפוניה הראשונה של בטהובן, שם הוא יוצר סולם עולה בהדרגה. בפרק השלישי של אותה סימפוניה הוא פשוט מתחיל בסולם עולה.

דבר דומה מופיע ב"לקרימוזה" מתוך הרקויאם של מוצארט. לאחר שהמקהלה שרה פעמיים את המלה "לקרימוזה" מתחיל סולם בעלייה, תחילה דיאטוני ואחר כך ממשיך כרומטי. שינויים הרמוניים והגברה הדרגתית של העוצמה יוצרים תחושה מופלאה של התעלות לגבהים אדירים למרות שהמנעד אינו כל כך גדול.

* את הפסוק הראשון של החלק הראשון ניתן לשנות בצורת וריאציות על ידי קביעת מספרים שונים של אותו הצליל במשכים שונים. כך בתיבה השלישית ניתן לרשום פה רבע, פה חצי ופה רבע או פה שלושה רבעים ופה רבע ועוד הרבה אפשרויות שהתלמידים יבחרו. הם יבצעו את בחירתם והתלמידים האחרים יצטרכו לזהות מה הם ביצעו. זאת צורה חביבה לנגוע בנושא הוריאציה.

שיר זה מהווה הזדמנות מצויינת ללמוד או לבסס את המונחים סקוונצות ואת המשך המנוקד לסוגיו.

* חשוב ללמוד את הקול השני ולשיר את השיר בשני קולות.

* ניתן לתזמר את החלק השני עם כלים קצביים כמו דרבוקות, תיבות סיניות, שלישים, תופי מרים, מקלות או כל כלי קצבי אחר (כולל כלים מן הטבע או מפסולת כמו בקבוקים וכדו').

* יש להבליט את השוני באופי שבין שני חלקי השיר ולנסות לתת הוראות ביצוע כמו, חגיגי לעומת הליכי, איטי לעומת מהיר וכדו' ובכלל לשוחח עם התלמידים על הגיוון שבניגוד.

להלן רעיון נוסף לקול שני מושר ו/או מנוגן:

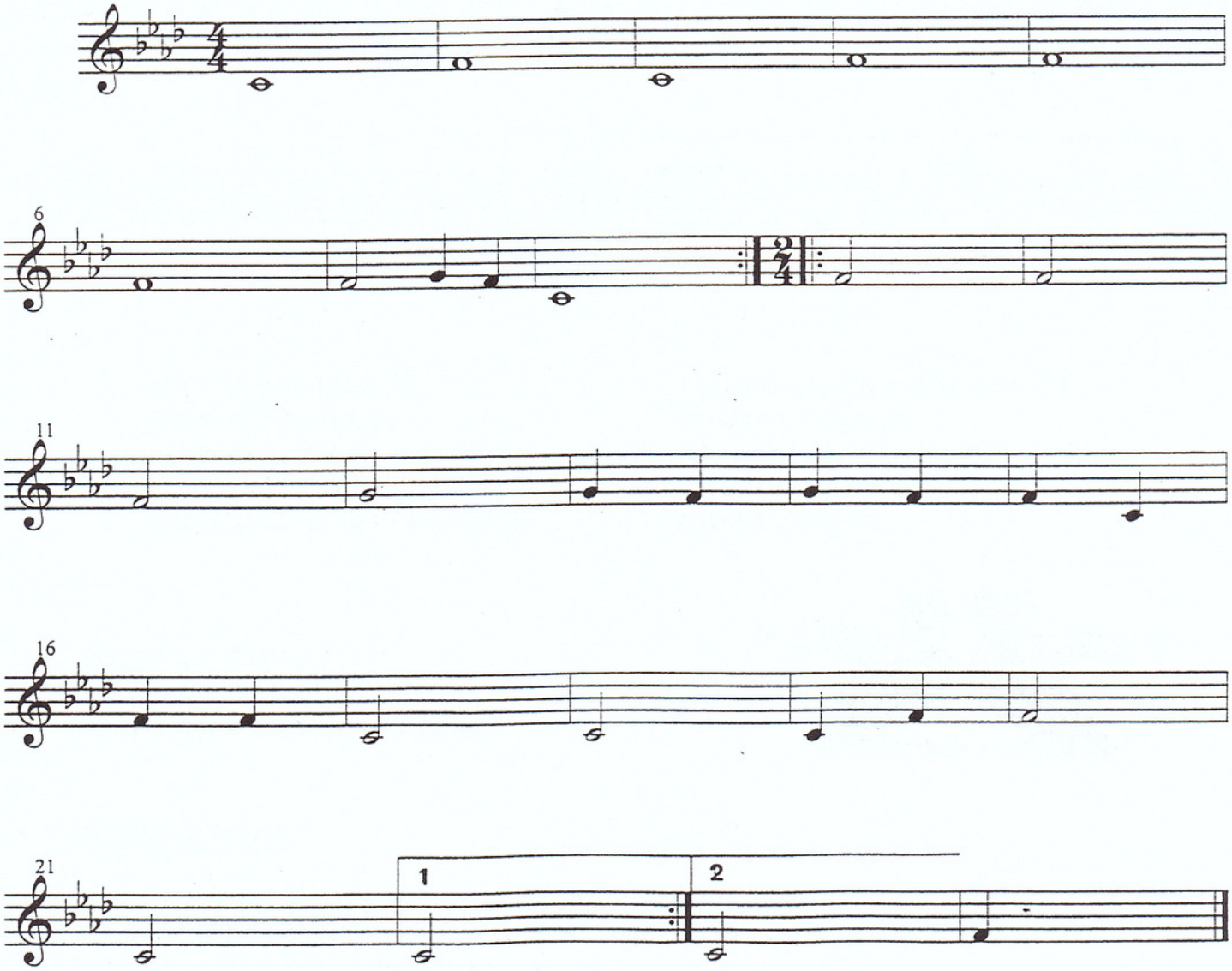

לתוכן העניינים

ירושלים – קול מלאך

הלחן והשיר: לאה אולשר

לחצו לשמיעת השיר

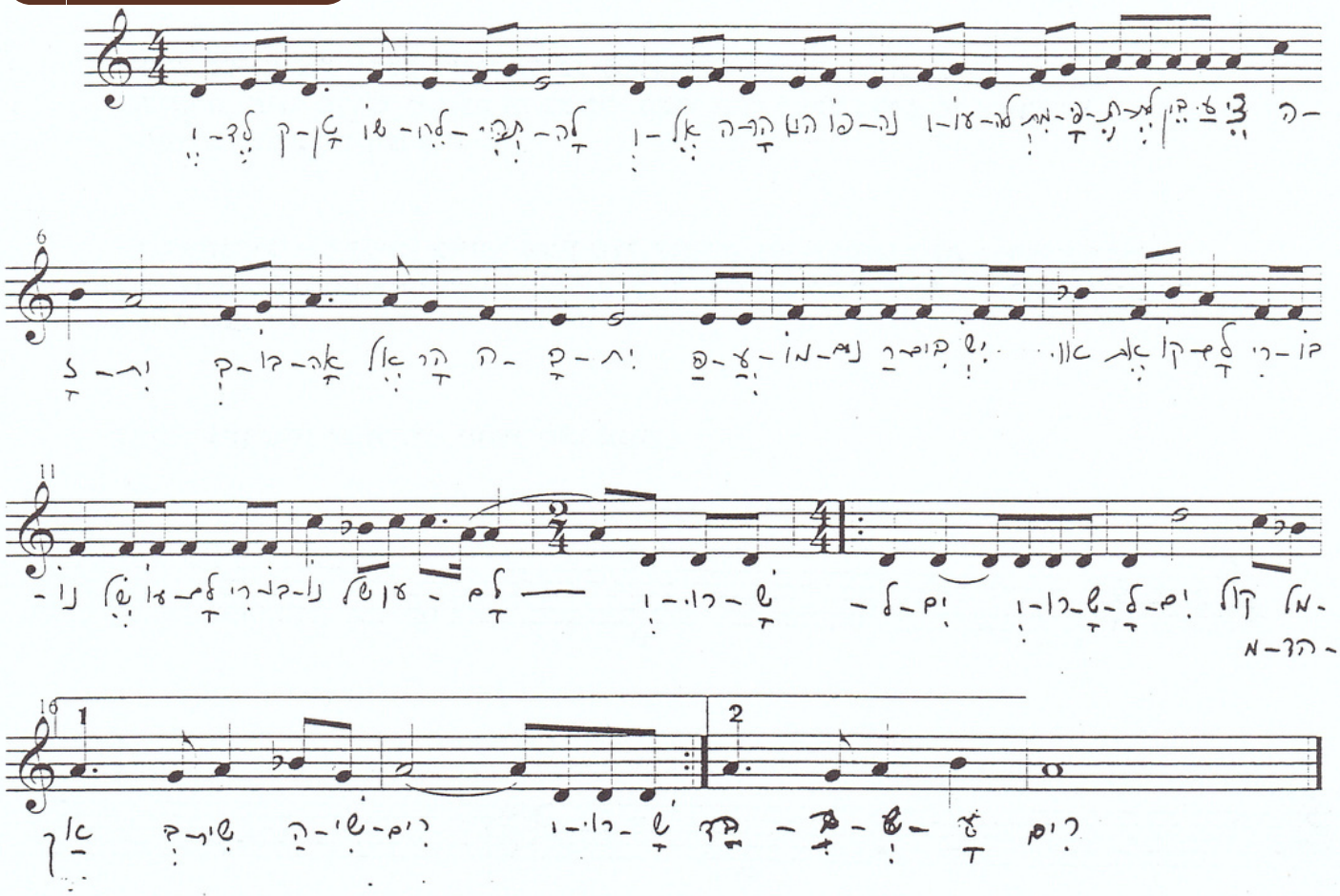

ילד קטן שולח תפילה,
ואל ההר היא פונה,
ועולה מתפתלת בין עצי הזית.
בבואה אל הר הבית,
פעמונים רבים ישאו את קולם:

ריבונו של עולם, ריבונו של עולם,
ירושלים, ירושלים,
קול מלאך בשיר השירים.
ירושלים, ירושלים,
מהדהד בשערים.

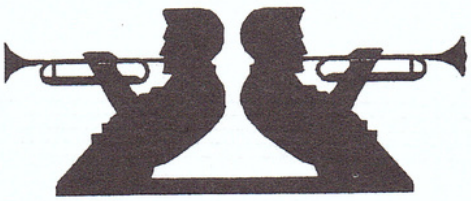

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשלושה חלקים.

החלק הראשון:

* חלק זה נמשך שש תיבות (שלוש השורות הראשונות של הבית הראשון). הוא מתחיל בתחום צר של צלילים (דו-רה-מי במול), מוסיף את הצלילים פה, חוזר לתחום הצר ואז מוסיף גם את סול-לה-סי.

לתוכן העניינים

* קיימת בחלק זה תחושה כללית של מעין סולם העולה החל מן הצליל "דו" (הטוניקה) ועד לצליל "סול" (הדומיננטה).

* המנגינה מתחילה עם סקוונצה בעליה, וחזרה כשצליל הסיום (דו רבע במקום דו מנוקד) מקוצר ומאפשר בכך את הזרימה "המתפתלת" כלפי מעלה עד לסיום בצורת קישוט היורד אל הצליל "סול".

למעשה ההתחלה עם הסקוונצה שלה חוזרת שתי פעמים כמעט בצורה זהה לפני העלייה המובילה לצליל "סול" המובלט על ידי חזרה עליו (חמש פעמים) ומיד לאחר מכן על ידי הקישוט המוביל אליו בירידה (סי-לה-סול).

החלק השני:

* חלק זה נמשך שש תיבות עם שני צלילים מקדימים וצליל נוסף אחד בסוף, הקשור וממשיך את צליל הדומיננטה "סול". חלק זה מקיף את שלוש השורות האחרונות של הבית הראשון.

בחלק זה מרגישים מעברים סולמיים תוך נגיעה בסולם מי במול מז'ור, דרך הדרגה השישית לה במול מז'ור עד לשיא המתח, כאשר מגיעים לשערי ירושלים על הדרגה החמישית (סול) של הסולם היסודי דו מינור.

החלק השלישי:

* החלק השלישי מקיף את כל המילים של הבית השני של השיר ומלבד המבוא (הפעם הראשונה שהמלה ירושלים מושרת) הוא נמשך ארבע תיבות החוזרת פעמיים עם שינוי בסוף המציין את סיומו של השיר.

* חשוב לשים לב ששיר זה אינו מסתיים על צליל הטוניקה (דו) אלא על צליל הדומיננטה (סול). עובדה זו מחייבת המשכיות המובילה לתחילת השיר וכך חוזר חלילה, כפי שמתבקש מתפילה ומקדושת ירושלים הנמשכת לנצח.

* הקפיצה של אוקטאבה שלמה (דו – דו) מביאה תחושת התעלות במהלך התפילה.

הצעות לדרכי עבודה:

* אפשר לשיר את החלק הראשון בהצטברות של משתתפים, על מנת לחוש את ההצטרפות ההדרגתית לתפילה ואת עוצמת ההבעה הטמונה בה. הדבר יכול להיעשות כך שקבוצה שנייה תצטרף כאשר הראשונה הגיעה לשורה השלישית ואילו קבוצה שלישית תצטרף כשכולם מגיעים לשורה החמישית.

לתוכן העניינים

* בחלק השני סולן ישיר את "ירושלים, ירושלים" וכולם יענו לו בשורות השנייה והרביעית.

* את אותה פעילות ניתן לבצע עם כלי הקשה על פי אותו עיקרון של הצטברות. כאן ניתן לבחור בכלי הקשה שונים או בקולות גוף.

* ניתן להמחיז את השיר על שלושת חלקיו במגוון עשיר של תנועות, עם סרטים, חישוקים, מעגלים, קבוצות ועוד אין ספור פעילויות יצרתיות של התלמידים.

ניתן לבחור בשלד המלודי של כל השיר על מנת לנצלו בתור קול שני המלווה את כל השיר.

אפשר ללמוד או לבסס את הידע אודות רבע מנוקד עם שמינית וכן לנסות להמשיך את הסקוונצות שבראשית השיר הן בשירה והן עם מטלופונים. ברגע שתפסו את סדר הצלילים על גבי המטלופון קל לחזור עליהן מצלילים שונים.

אפשר לחבר קול שני פשוט. להלן דוגמה אחת של קול שני כזה:

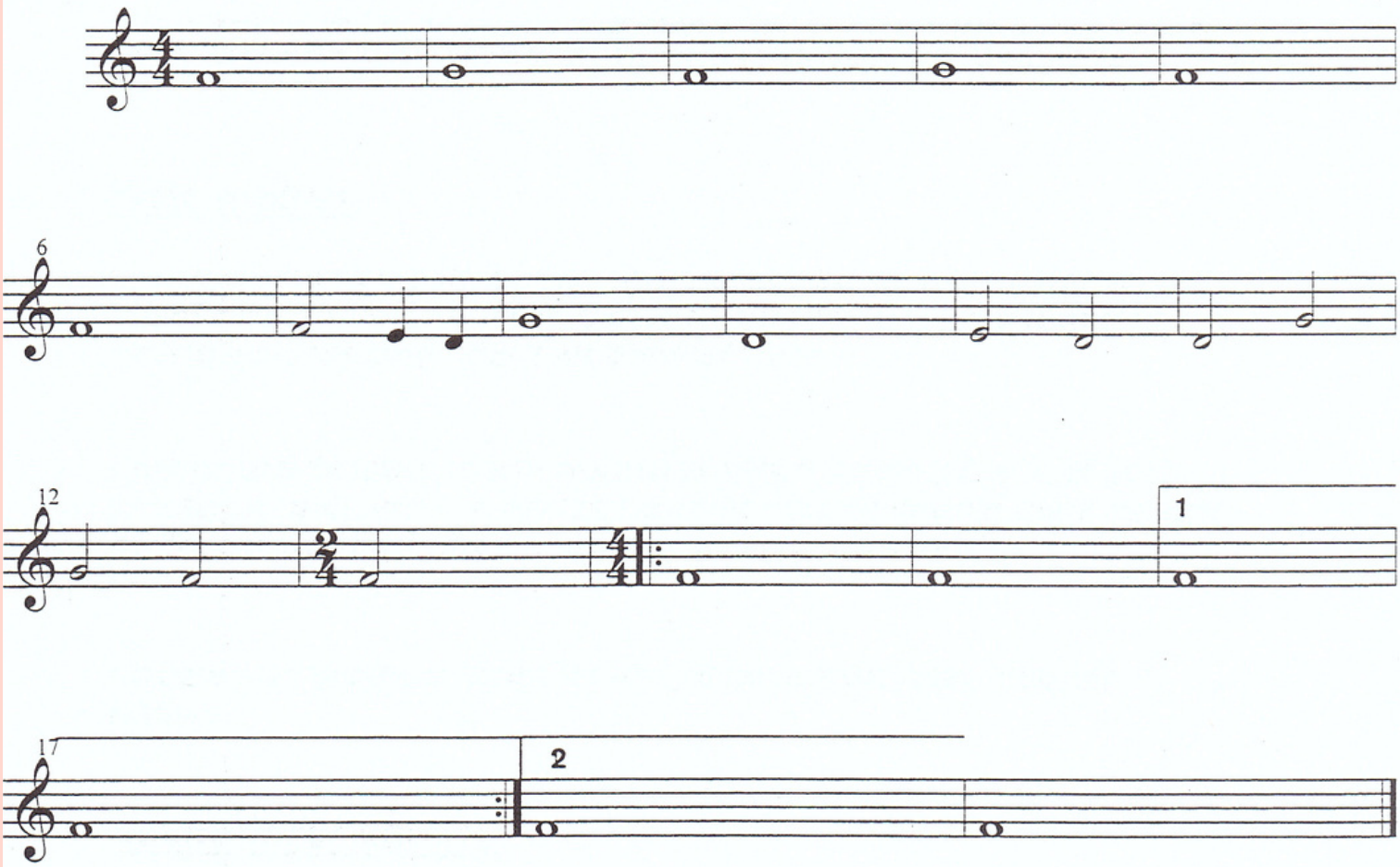

"קול מלאך"

מילים ולחן: לאה אולשר;

עיבוד למקהלה מעורבת וינוקרוב.

בום בום בום

לתוכן העניינים

ויחזקם

לחצו לשמיעת השיר

הלחן: יוחנן זראי
השיר: דברי הימים ב', כ"ו ט'-י'

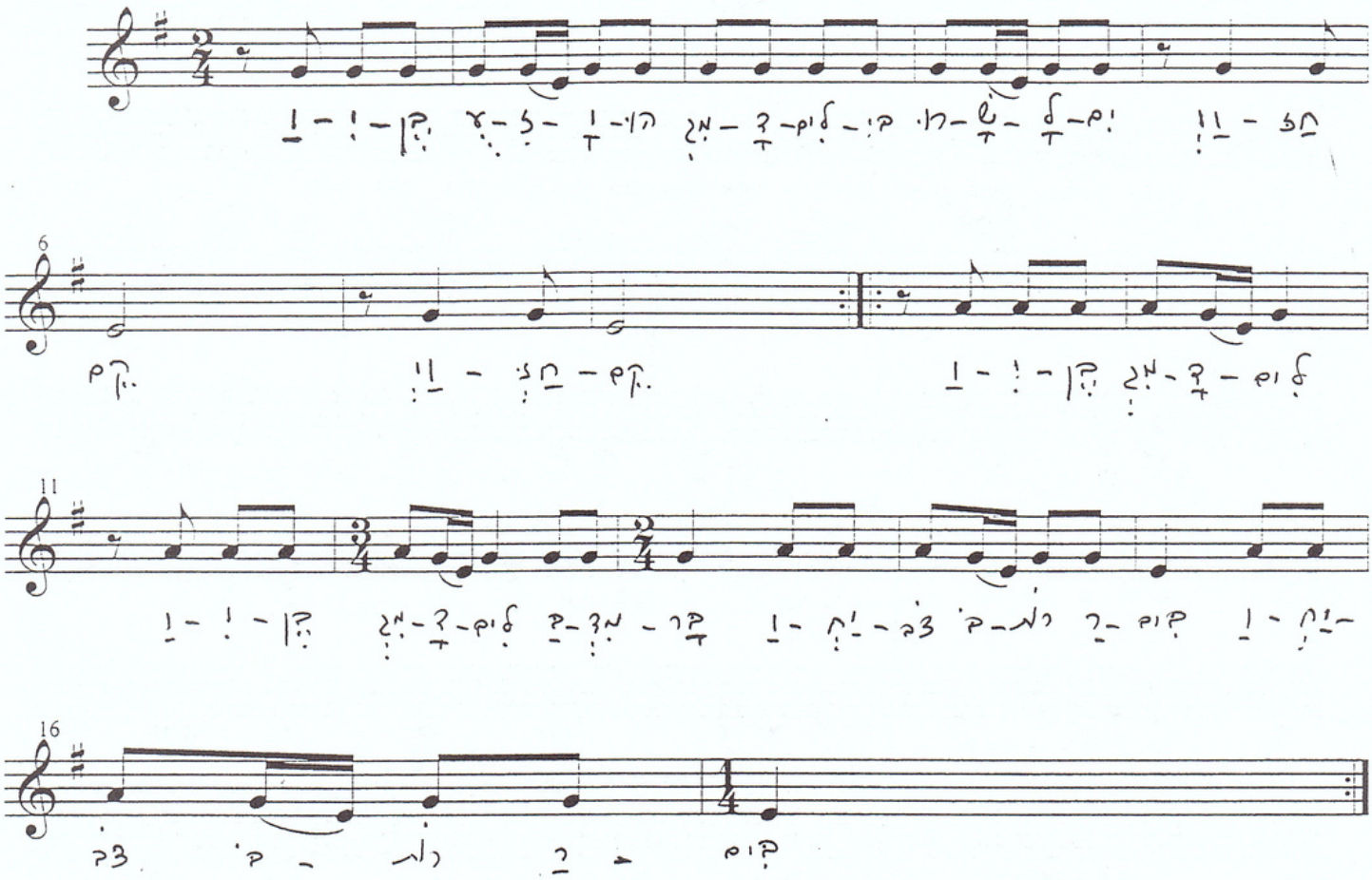

ויבן עוזיהו מגדלים בירושלים
ויחזקם.

ויבן מגדלים במדבר
ויחצוב בורות רבים

מאפייני השיר:

* השיר מתחלק לשני חלקים ברורים.

החלק הראשון:

* כל החלק הראשון מושתת על שני צלילים בלבד: סול – מי.

לתוכן העניינים

* חלק זה מתחלק לשני פסוקים, כשכל אחד מתחלק לשני פסוקונים כמעט סימטריים.

* כל פסוקון מושתת על חזרה כמעט רצופה של צליל אחד (״סול״) ורק פעם אחת (בחלקי שש עשרה) מופיע הצליל השני (״מי״)

* בפסוק השני הצליל ״מי״ מקבל פיצוי כלשהו בכך שהוא מובלט בתור סיום כל אחד משני הפסוקונים הזהים ובהיותו הצליל הארוך ביותר בסביבתו.

* מכאן שהחלק הראשון מתחלק לשני פסוקים, המתחלקים לשני פסוקונים, כשבפסוק הראשון הם דומים בעוד בשני הם זהים לחלוטין.

* מתוך ארבע הפסוקונים בשלושה מהם חסרה השמינית הראשונה המודגשת (תחילת תיבה) וזה יוצר תנופה להמשכיות ההופך את הנעימה למתאימה מאד לריקוד.

בפסוק הראשון יש חזרה כמעט מדוייקת: שתי התיבות הראשונות עם הפסקה של שמינית בהתחלה, ושתי התיבות הבאות ללא אקדם ועם צליל נוסף בהתחלה. יתכן ואילו המילים היו מאפשרות זאת גם הפסוקון השני היה מתחיל עם הפסקה של שמינית, ואז שני הפסוקונים היו זהים ולא רק דומים.

<u>החלק השני:</u>

* גם חלק זה מתחלק לשני פסוקים שכל אחד מהם מתחלק, אף הוא, לשני פסוקונים.

* הפסוק הראשון מתחלק לשני פסוקונים זהים.

* לאחר מעבר של שלושה צלילי ״סול״ (במילים ״במדבר״) הפסוק השני מתחלק לשני פסוקונים זהים.

* בחלק זה של השיר מתווסף הצליל ״לה״.

מעניין שהתחושה היא של התרחבות גדולה, יחסית, של כל השיר. זה נובע מן העובדה שכל החלק הראשון היה מושתת רק על שני צלילים די קרובים והתוספת של הצליל החדש הופכת למאד משמעותית.

לתוכן העניינים

הערות מעניינות:

בכל הפעמים שיש חלקי שש עשרה הם מופיעים על הצלילים "סול – מי" בלבד ובאותו כיוון (כלפי מטה). תופעה זו מופיעה פעמיים בחלק הראשון של השיר וארבע פעמים בחלקו השני.

מקובל לכנות צליל שחוזר על עצמו והופך לשליט כמעט מוחלט במהלך מלודי כלשהו בשם "צליל פועם". ניתן לומר שבחלק הראשון של השיר הצליל "סול" הוא צליל פועם ואילו בחלקו השני הצליל "לה" הוא הצליל הפועם.

מעניין שכל פעם שיש חזרה מלודית זה מופיע עם אותן מילים מלבד מקרה אחד: בפסוקון הראשון של כל השיר, ששם המנגינה חוזרת אך המילים משתנות ("ויבן עוזיהו – מגדלים בירושלים").

כל החלק הראשון מושתת על הופעת הצליל "סול" 19 פעמים והצליל "מי" ארבע פעמים.
בחלק השני של השיר הצליל "לה" מופיע 14 פעמים, הצליל "סול" 13 פעמים ואילו הצליל "מי" 6 פעמים.

החלק הראשון של השיר מושתת על מרווח של טרצה קטנה (סול-מי) ואילו בחלק השני מתווספים עוד שני מרווחים: קווארטה (מי-לה) וסקונדה (לה-סול).

* מקובל "לדלל" את המנגינה מצלילים פחות בולטים ואז נשאר מה שנהוג לכנות בשם "שלד מלודי". להלן השלד המלודי של שיר מיוחד זה:

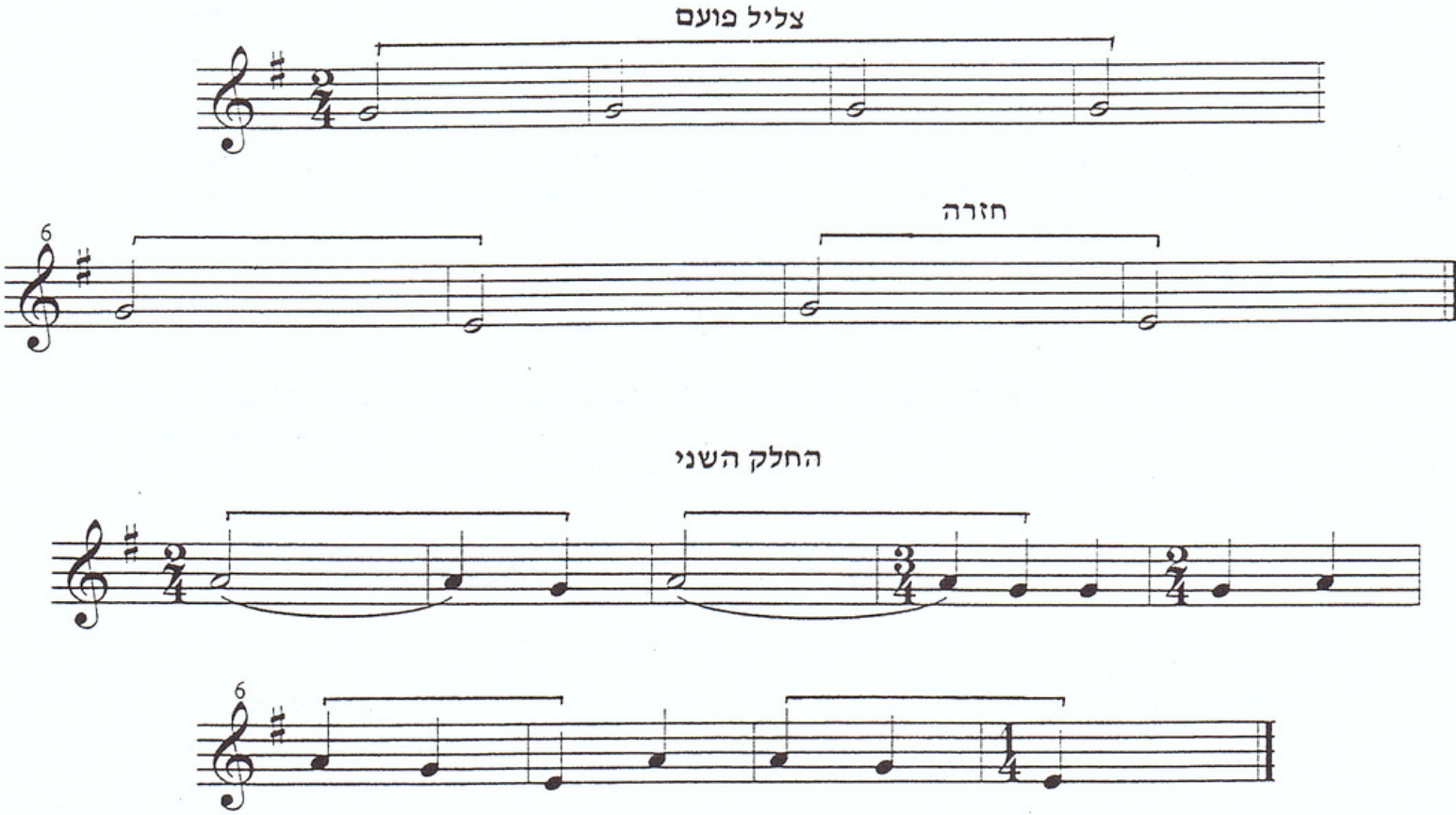

הצעות לדרכי עבודה:

* השיר יכול לשמש דוגמה נהדרת לראשית הוראת סולפג' עם שניים ושלושה צלילים ראשונים (סול-מי, סול-מי-לה). גובהו האבסולוטי מתאים ביותר לשלבים אלה מאחר וכל החלק הראשון מושתת על שני הצלילים "סול-מי" ורק בחלק השני מתווסף הצליל השלישי "לה".

לתוכן העניינים

* במידה והתלמידים מכירים את שני הצלילים הללו ו/או גם את הצליל השלישי, ניתן להתחיל במשחק (הכתבה) של החלק הראשון של השיר וללמוד לשיר ולנגן אותו הישר מתוך התווים שהילדים כתבו.

* אם יש צורך אפשר להכפיל את משכי הצלילים על מנת להקל על התלמידים את המשחק.

* צלילים במשכים קצרים, המבוצעים במיפעם מסויים ישמעו זהים לצלילים ארוכים יותר המבוצעים מהר יותר.

* זה מאפשר להכין דף תווים (לאחר שביצענו את המשחק-הכתבה, עם המשכים המוכפלים ומתחתם חמשות ריקות שעל התלמידים למלא במחצית המשכים ולקבל, בסופו של דבר, את השיר כפי שנכתב במקור. זה אפשרי, כמובן, רק לאחר שלמדו או מבססים את המשכים הקצרים יותר (חלקי שש עשרה).

* על מנת להקל על התלמידים ניתן לרשום מספר תיבות עם המשכים החדשים ולהשאיר את שאר התיבות ריקות למילוי על ידי התלמידים. במקרה כזה התלמידים ינצלו את הידע שלהם באשר לפסוקונים חוזרים.

* זאת הזדמנות נהדרת להקנות לתלמידים את התחושה שהנה הם מסוגלים ללמוד שירים ישר מתוך התווים.

* זאת גם הזדמנות נהדרת להכרה או לביסוס המונחים "דומה", "שונה", ו-"זהה" במוסיקה.

* בחלק השני מתווסף הצליל "לה" וכל הפעולות הנ"ל ניתנות לביצוע אם הגיעו לשלב זה בסולפג'. אפשר לנצל את השיר להכרה ראשונה של הצליל "לה".

* שיר זה מהווה דוגמה נהדרת לעידוד יצירתיות של כתיבת שירים מקוריים עם שניים או שלושה צלילים בלבד.

* אפשר ללוות את החלק הראשון של השיר עם המילים "ויבן, ויבן, ויבן עוזיהו" בתור אוסטינטו מילולי.

* חשוב לשים לב לאקדם לפני כל "ויבן" וללא כל הפסקה בין המילים "ויבן עוזיהו". יפה יהיה להתחיל בדקלום מספר פעמים, כמבוא לשיר, ורק לאחר מכן להצטרף עם השיר עצמו.

לתוכן העניינים

* ניתן לבצע את כל סוגי הליווי המוצעים כאן הן בדקלומים עם מילים או בשמות המקצבים, הן בקולות גוף כמו מחיאות, רקיעות, טפיחות אצבע צרידה וקולות שהתלמידים ימציאו, והן במגוון עשיר של כלי הקשה המזדמנים בחדר.

ניתן לנצל את השיר הזה להכרה ולביסוס המרווחים סקונדה, טרצה וקווארטה. בשלב זה לא הכרחי להתייחס לגודל כל מרווח (גדול, קטן או זך).

כמעט כל השיר הזה הוא סילבי (צליל אחד לכל הברה) ורק בחלקי השש עשרה הוא נוימטי (שני צלילים על כל הברה) במקומות שבהם מופיעים יחד הצלילים "סול-מי". ניתן ללמוד להכיר את שני המונחים הללו. חשוב לשים לב לעובדה שבכל הנוימות שבשיר זה לא המילים הכתיבו את הצורך בנוימות אלא דווקא המנגינה.

זה שיר מצויין להכרה או לביסוס המונח "אקדם" (יש המכנים אותו "מקדם" או "אקדמא"). חשוב שהתלמידים יחושו את העובדה שהפסוקון מתחיל על צליל "המקדים" את קו התיבה, ובשל כך אינו מודגש אך יוצר דחף לנוע קדימה. ניתן להבחין בין אקדם נראה (תחילת השיר) לבין אקדם מוסווה (פסוקון שני בחלק הראשון של השיר).

* להלן דוגמאות מעניינות של קולות נוספים שקל לנגנם או לשיר אותם יחד עם השיר המקורי:

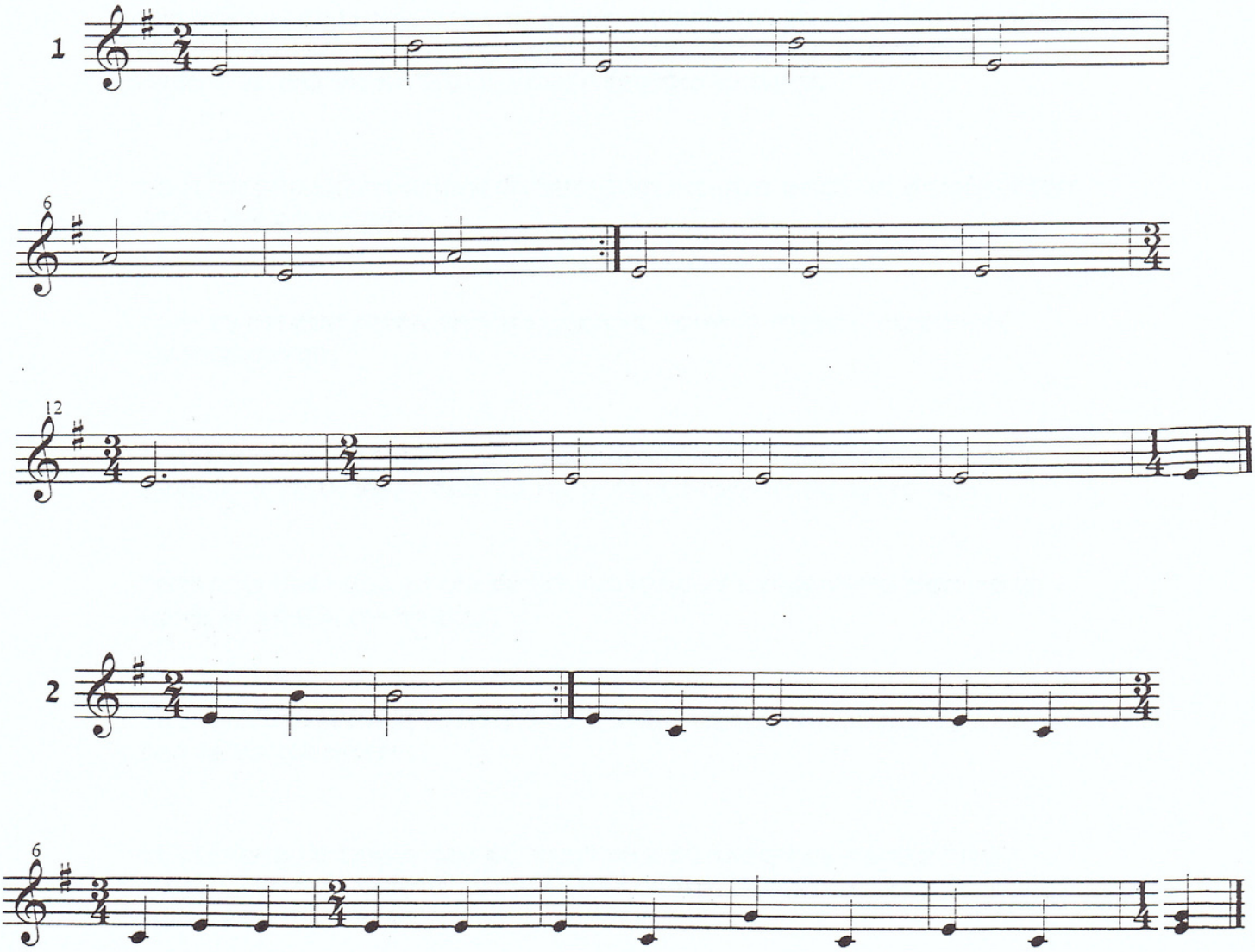

הצעות לליווי עם כל הקשה שונים:

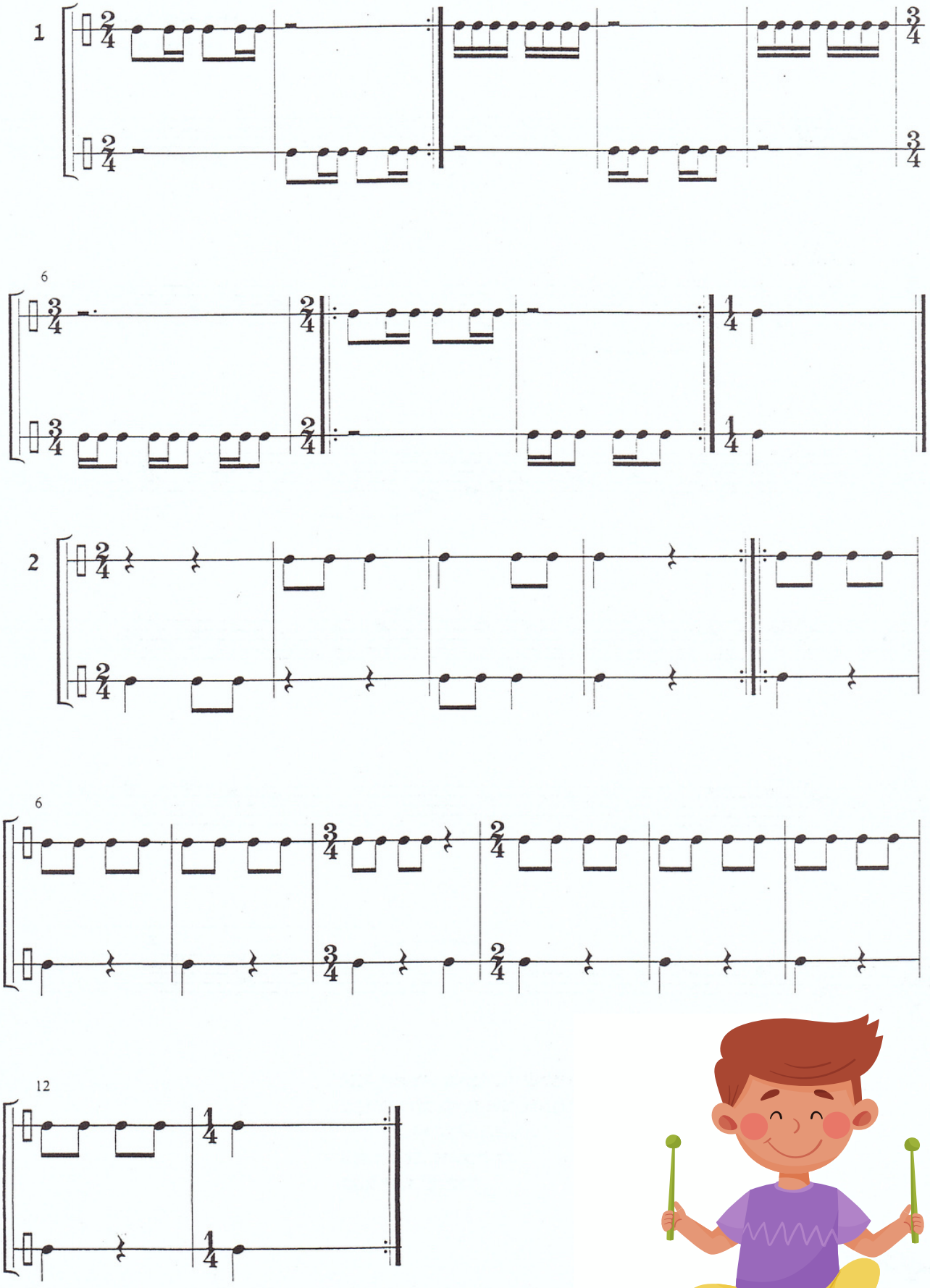

לתוכן העניינים

אני מאמין

לחן עממי מסורתי
השיר: הרמב"ם

לחצו לשמיעת השיר

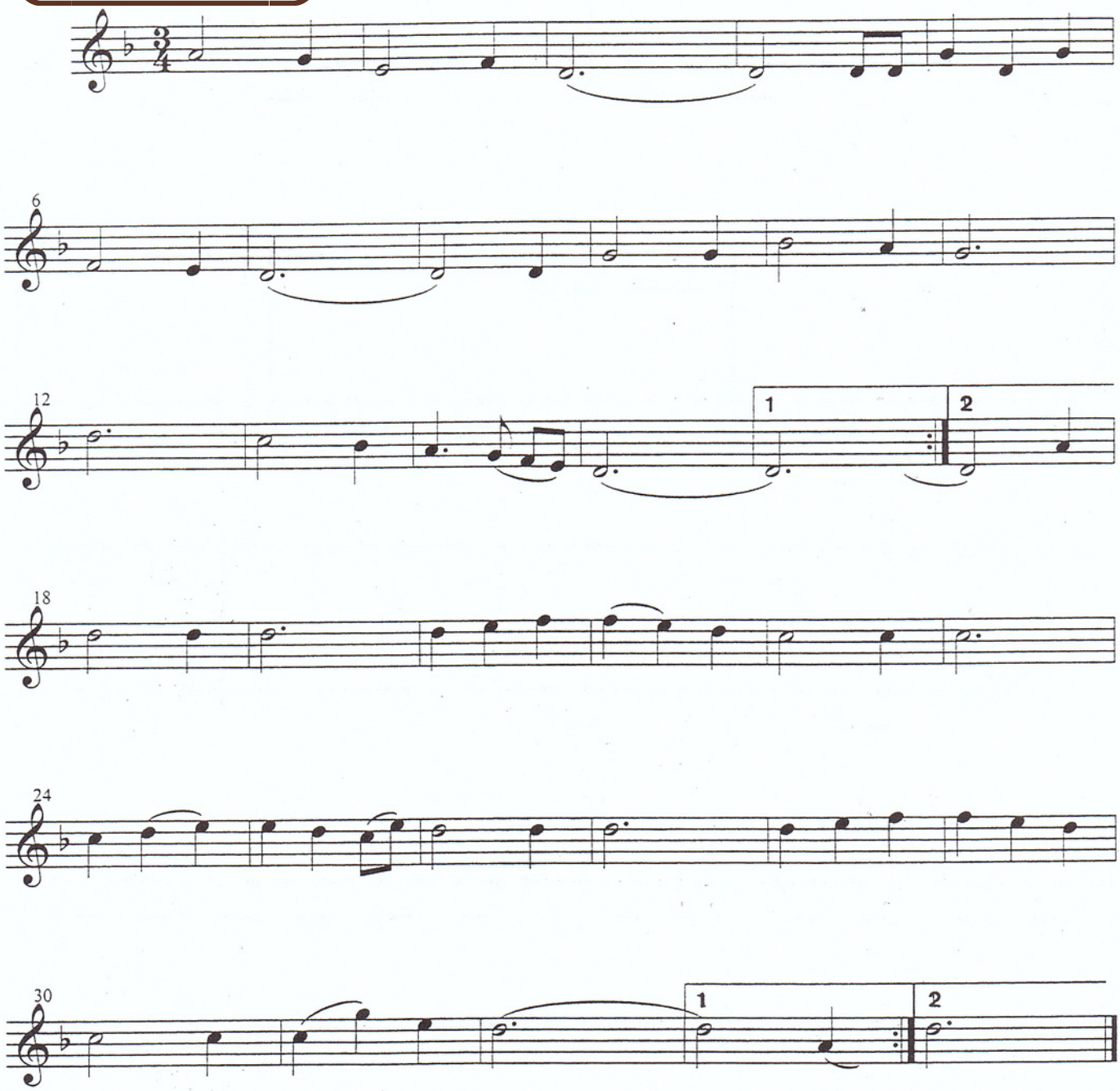

אני מאמין באמונה שלמה
בביאת המשיח אני מאמין
ואף על פי שיתמהמה
עם כל זה אחכה לו
בכל יום שיבוא.

לתוכן העניינים

מאפייני השיר:

* השיר כתוב במשקל משולש (שלושה רבעים בכל תיבה כשהראשון מודגש יותר מן האחרים) ובסולם רה מינור.

* הוא בנוי משני חלקים ברורים המבוצעים שתי פעמים, כל אחד, עם שינוי בתיבה האחרונה (שתי וולטות בסיום כל חלק).

שינוי זה אינו יוצר תחושה של שאלה ותשובה מאחר והצליל המסיים את שתי הפעמים (בכל חלק) הוא זהה ורק קצר יותר בפעם השנייה על מנת לאפשר רבע נוסף, בצורת אקדם (במלה "ואף").

החלק הראשון:

* חלק זה חובק את שתי השורות הראשונות של המלל המושתת על הצהרת אמון חד-משמעית לקב"ה.

* שתי שורות אלה מתחלקות לשני חלקים, כל אחת, וכך אנו מקבלים, בחלק זה של השיר, ארבעה פסוקים ברורים, ששני האחרונים נשמעים כמחוברים כהמשכיות זה לזה.

הפסוק הראשון מהווה ירידה מן הצליל "לה" (צליל הדומיננטה) אל הצליל "רה" (צליל היסוד – הטוניקה). הפסוק השני חוזר על אותו רעיון כשהירידה היא מן הצליל "סול" (סובדומיננטה) אל צליל היסוד "רה". הפסוק השלישי מוביל אל הצליל "רה" באוקטאבה גבוהה יותר כשהאנרגיה שהצטברה בעליה זו מתפרקת על ידי ירידה של אוקטאבה שלמה, חזרה לצליל "רה" הנמוך יותר. מאחר והפסוקים הם סימטריים באורכם מהלך הירידה של אוקטאבה שלמה מחייב צלילים קצרים ומהירים יותר היוצרים תחושת הקלה משמעותית.

* חשוב לבדוק היטב כיצד ארבעת הפסוקים הללו נאמנים למשמעות המילים שבהם.

* בסוף הפסוק השני ניתן להבחין ב"נוימה" של שני צלילים על ההברה "ל" מתוך המלה "שלמה" ואילו בסוף הפסוק הרביעי ניתן להבחין ב"נוימה" בת שלושה צלילים על ההברה "א" מתוך המלה "מאמין". הגדלת היקף הנוימה התחייב מן הירידה המהירה יותר אשר הקיפה אוקטאבה שלמה (מן הצליל "רה" לצליל "רה" הנמוך ממנו) באותו משך של פסוק.

לתוכן העניינים

החלק השני:

* חלק זה, כמו קודמו, מתחלק לארבעה פסוקים סימטריים אולם בשונה מן החלק הראשון יש כאן מילים המושרות יותר מפעם אחת (כפי שכתוב בשיר) וחלוקת הפסוקים אינה זהה לחלוקת השורות.

* תחום הפעילות של החלק השני נמצא בצלילים גבוהים מתחום הפעילות של החלק הראשון והוא מוביל אל צליל היסוד באוקטאבה הגבוהה יותר.

* הפסוקים הראשון והשלישי זהים לחלוטין בעוד הפסוק השני מהווה סקוונצה בירידה לעומתם. זה נשמע כאילו יש חזרה שלוש פעמים על אותו פסוק, בגובה משתנה וחוזר כשהפסוק האחרון מביא לסיומו של השיר. יש כאן משום התייחסות מעניית של מעין חזרה "עיקשת" על אותו רעיון המציין את העובדה שלמרות ההמהמהות "אחזור ואחבה..."

* שלושת הפסוקים הראשונים בנויים בצורת קשת (עלייה וירידה חזרה) בעוד הפסוק האחרון מהווה צורת קו יורד (לאחר קפיצה כלפי מעלה).

הצעות לדרכי עבודה:

* תוך כדי האזנה לשיר, במהלך לימודו, ניתן לבקש מן התלמידים למצוא את אותם מקומות שבהם חוזרים על מילים מסויימות יותר מפעם אחת (בחלק השני של השיר "אחכה לו", "בכל יום שיבוא").

* בשיר זה מופיע המקצב רבע מנוקד ושמינית רק פעם אחת. זאת הזדמנות נהדרת ללמוד להכיר מקצב זה או לבססו אם הוא כבר נלמד. זה גם מאפשר להכתיב את השיר על פי משכי צליליו. זה יעזור להבין את משמעות הצורך בקשתות כיון שלאחר שהתלמידים רשמו את המשכים והמשקל המשולש נקבע, יתברר שיש צלילים שהם ארוכים משלושה רבעים וזה מחיב רישום אותו צליל בתיבה הבאה עם חיבור של קשת. בדרך זו יבינו התלמידים את משמעותה של הקשת המחברת צלילים זהים ומאריכה בכך את משכם.

* שיר זה מהווה הזדמנות נהדרת להכיר את משמעות הקשת המחברת צלילים בעלי אותו גובה ומאריכה בכך את משכם. ראשית, חשוב ללמוד להבחין בין שני סוגי הקשת הרגילים: קשת הנקראת לגאטו, המחברת צלילים בעלי גובה שונה, לעומת קשת המחברת צלילים בעלי אותו גובה והמאריכה את משכם. קיימת קשת נוספת המחברת את כל המהלך המלודי המהווה פסוק או אמירה מלודית כלשהי, אולם זוהי קשת המסמנת יותר היכן לנשום וכיצד לחוש את הפיסוק של המהלך המוסיקלי:

לתוכן העניינים

* בשיר זה ניתן לערוך היכרת עם מספר צורות של מלודיות ובתוכן צורת קו יורד וצורת קשת.

* עם שיר זה ניתן להכיר כיצד מנצחים על משקל משולש ולנצח על השיר תוך כדי ביצועו.

* ניתן לבקש מן התלמידים לסמן את הפסוקים עם המילים "אני מאמין" ולהתייחס לעובדה שבפעם השנייה נכללים יותר צלילים, קצרים יותר, בשל הירידה של אוקטאבה שלמה לעומת ירידה של קווינטה (חמישה צלילים) בפסוק הראשון.

* שיר זה ניתן לתזמר במגוון תזמורים הנשענים על הצלילים העיקריים של השיר (רה – סול – לה).

* אפשר לחלק את הכיתה לארבע או שמונה קבוצות ביצוע, בהתאם למספר הפסוקים בכל חלק או בכל השיר.

אחת השיטות הפשוטות להכמת עיבוד רב-קולי לכל שיר היא לסמן את האקורדים המתאימים בכל תיבה או צליל, לרשום את צלילי האקורדים הללו ברצף על פי משכם ולבחור צלילים מתוך האקורדים הללו כך שנוצרות מנגינות שונות בהתאם למספר הקולות שבחרנו. אם נבדוק את ההרמוניות בכל תיבה ותיבה נגלה שהן למעשה מורכבות מצלילי האקורדים הללו.

להלן דוגמה של עיבוד כזה, לשלושה קולות, אשר יכול ללוות את השיר בשירה ו/או בנגינה על כלי נגינה מלודיים שונים:

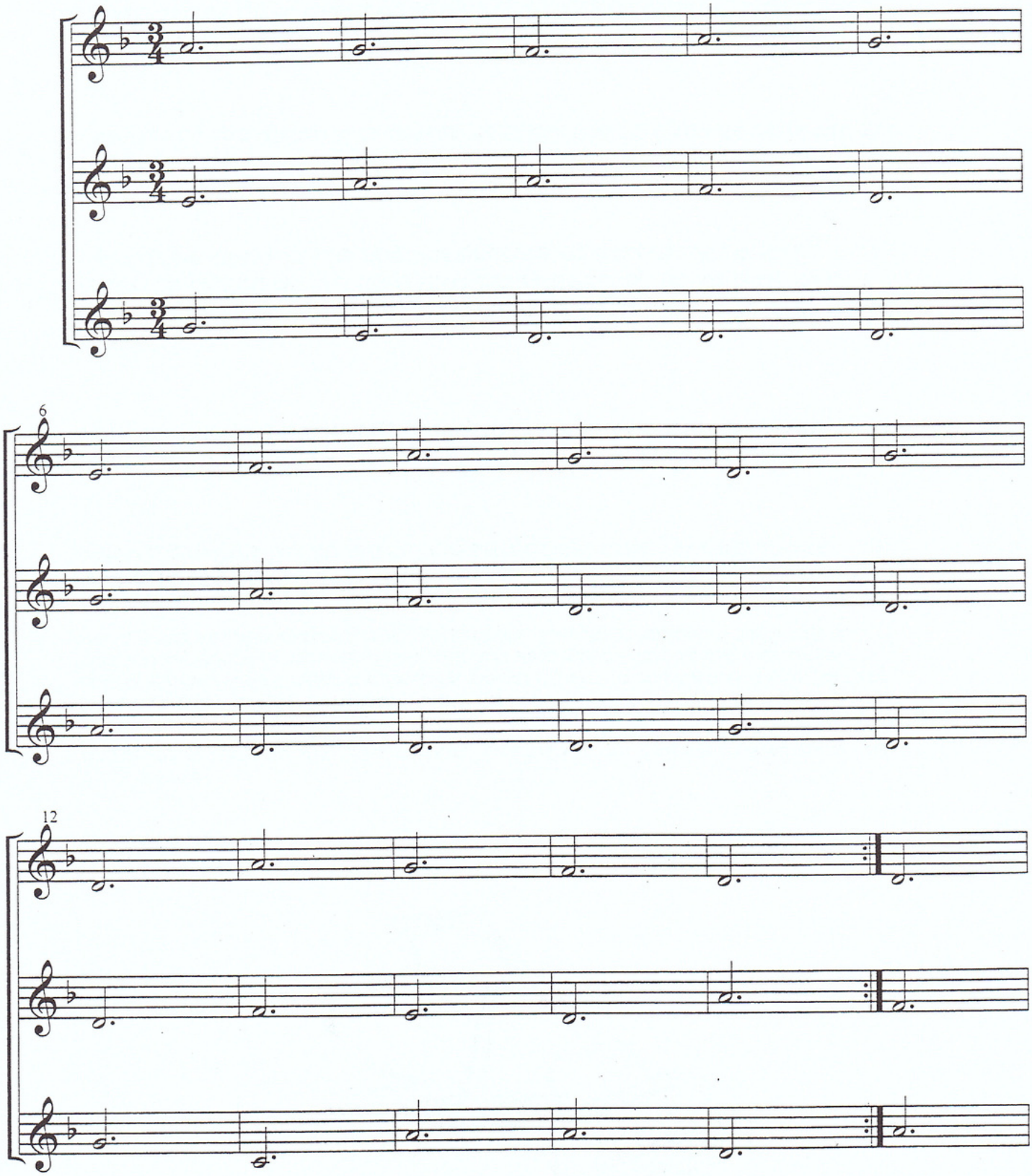
6
12

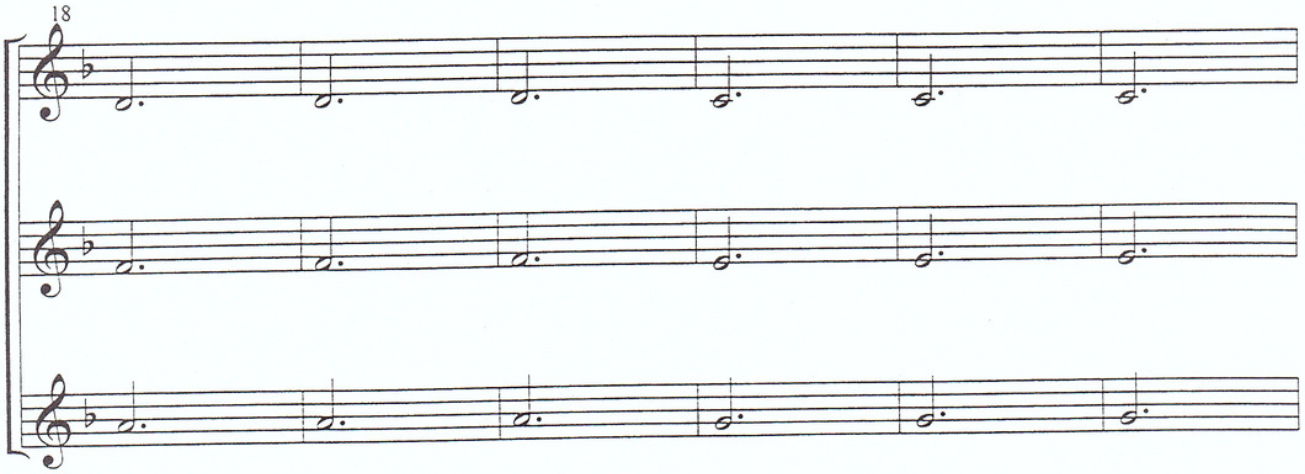
18

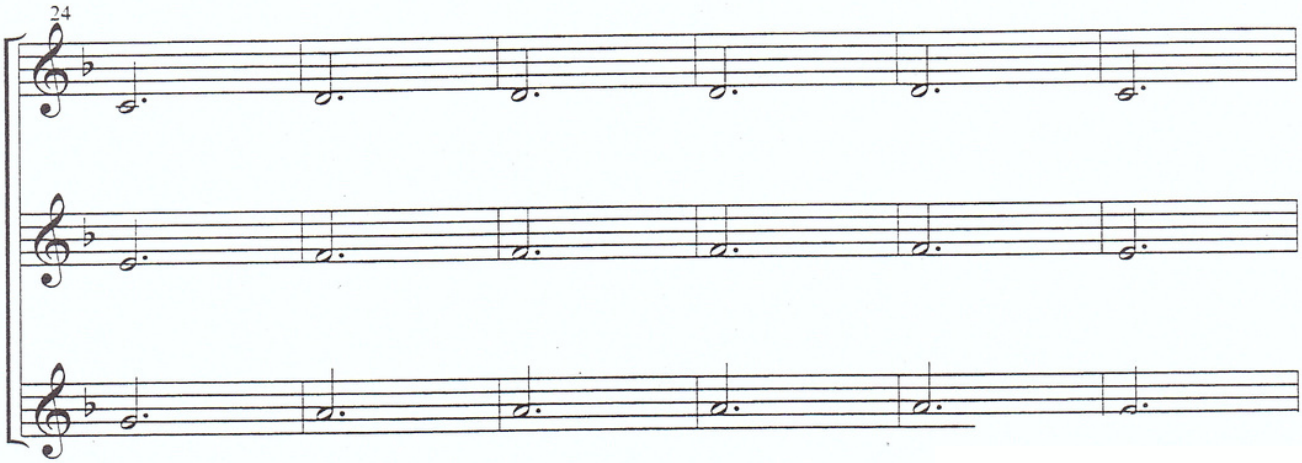
24

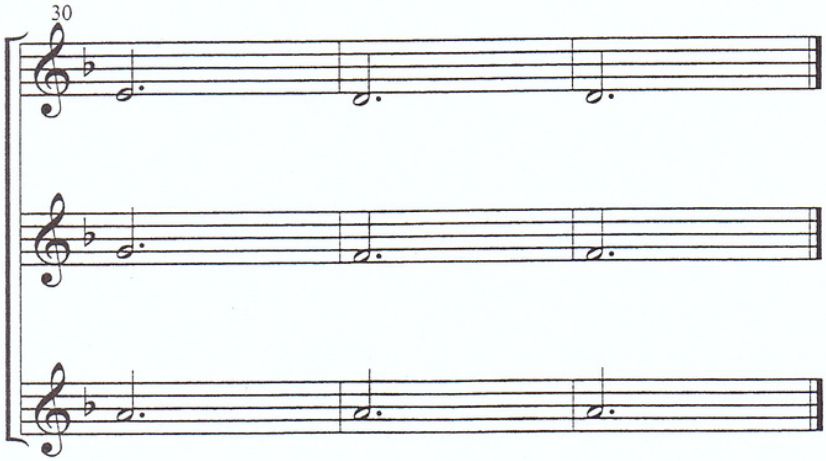
30

חמד
בית חינוך כמשפחה